

Open Monumentendag
14 september 2014

E R F G O E D

Vroeger, nu en in de toekomst



Open Monumentendag
14 september 2014



E R F G O E D

Vroeger, nu en in de toekomst

INHOUD

WOORD VOORAF	6
--------------	---

RELIGIEUS ERFGOED	9
-------------------	---

Interview Madeleine Manderyck	12
-------------------------------	----

1. Sint-Nicolaaskapel, Lange Nieuwstraat 3	14
--	----

2. Kapel Godshuis Lantschot, Falconrui 47	17
---	----

3. Godshuis Van der Biest, Falconrui 33	21
---	----

4. Keizerskapel, Keizerstraat 21-23	24
-------------------------------------	----

5. Sint-Pauluskerk, Veemarkt	26
------------------------------	----

6. Onze-Lieve-Vrouwekathedraal, Handschoenmarkt	29
---	----

Interview Rutger Steenmeijer	33
------------------------------	----

7. Galerie de Zwarte Panter, Hoogstraat 70-72	35
---	----

8. AMUZ, Kammenstraat 81	38
--------------------------	----

Interview Freya Jokes	41
-----------------------	----

9. Campus Rochus, Instituut voor Tropische Geneeskunde, Sint-Rochusstraat 41-43	43
--	----

10. Sint-Franciscuskerk, Nationalestraat 109	46
--	----

DEURNE DORP	48
-------------	----

Interview Ludo Peeters	51
------------------------	----

11. Sint-Fredeganduskerk, Lakborslei 12-14	53
--	----

12. Sint-Fredegandus begraafpark, Lakborslei	55
--	----

13. Pastorie Sint-Fredegandus, Lakborslei 31	59
--	----

14. Vredegerecht van het twaalfde kanton Antwerpen, Cogelsplein 46	60
---	----

Interview Winnie Vermeulen	63
----------------------------	----

15. Brouwerij De Ridder, Hertstraat 5	65
---------------------------------------	----

16. Café den Witten Hert, Turnhoutsebaan 2	67
--	----

17. Volksmuseum Deurne, Koraalplaats 2	70
--	----

18. Koninklijk Atheneum Deurne, Frank Craeybeckxlaan 22	72
---	----

19. Bib Couwelaar, Te Couwelaarlei 120	75
Interview Petra Elst	78
20. De Drie Torekens, De Berlaimontstraat 21	81

KAAIEN 84

Interview Philippe Teughels	88
21. Bank J.Van Breda & C°, voormalig goederenstation Zuid, Ledeganckkaai 7	90
Interview Luc Lammens	93
22. Atelierflat Jozef Peeters, De Gerlachekaai 8	95
23. Zuiderpershuis, Waalse Kaai 14	97
24. Haringrokerij, Kronenburgstraat 34	101
Interview Lieve Geerts, Gerda Van Tulder & Pol Van Steenvoort	104
25. Het Steen, Steenplein	106
26. Havenkranen MAS, Rijnkaai	108
27. De Shop, voormalig aanwervingslokaal scheepsherstellers, Rijnkaai 14	111
28. Red Star Line Museum, Montevideostraat 3	114

LEIEN 117

Interview Jo Braeken en Elise Hooft	121
29. Keizersbastion, Frankrijklei 166a	124
Interview Karen Minsaer	127
30. Pierre Withaeckx lichtadvies, Frankrijklei 148	129
Interview Luc Ramael	131
31. Koninklijk Atheneum Antwerpen, Franklin Rooseveltplaats 11	133
32. Vredeshuis Pax Christi Vlaanderen, Italiëlei 98a	137
33. Antwerpen Seafarers' Centre Stella Maris, Italiëlei 72	139
34. Noorse Zeemanskerk, Italiëlei 8	142
35. Kempisch Dok - ex-Porschegarage, Kempisch Dok-Westkaai 101	145

36. La Riva, Londenstraat 43	148
37. Technicum Noord-Antwerpen, Londenstraat 43	150

NOORD 154

Interview Paul De Vroey	158
38. Wandeling Stuivenbergwijk: een 19e-eeuws werkmanspaleis?’	160
39. Anyplace, Borgerhoutsestraat 22/01	161
40. De Roma, Turnhoutsebaan 286	163
Interview Vic Van Den Bril	166
41. Troubleyn/Laboratorium, Pastorijstraat 23	168
42. Zwembad Veldstraat, Veldstraat 83	170
Interview Eva Stoppie & Elisabet Viérin	173
43. Panamarenkohuis, Biekhofstraat 2	175
44. Bedrijvencentrum Pax, Lange Dijkstraat 68-70	178
45. HeadquARTers Katoennatie nv, Van Aerdtstraat 33	180
46. Woon- en werkerf Comptoir Sucrier, Oudesteenweg 87	182
47. Buurtsporthal parkloods Spoor Noord, Damplein 36	185

HOBOKEN 188

Interview Eric Muller	190
48. Bustour ‘Hoboken vroeger, nu en in de toekomst’	193
49. Pendeldienst	193
50. Kasteel Schoonselhof, hoek Krijgsbaan/ Sint-Bernardsesteenweg	194
Interview Lode De Clerq	197
51. Schoonselhof begraafplaats, hoek Krijgsbaan/ Sint-Bernardsesteenweg	201
Interview Jacques Buermans	203
52. Kasteel en park Sorghvliedt, Marneflaan 3	205
53. Kasteel Broydenborg, Broydenborglaan 2	208
54. De Wolkammerij - Bedrijvencentrum, Adolf Greinerstraat 12	211

STADSPLANNEN	214
ENKELE VERDUIDELIJKINGEN	222
ERFGOEDDAG 2015	226
INFO EN PRAKTISCHE TIPS	227
GEÏNTERESSEERD IN HET ONROEREND ERFGOED VAN DE STAD ANTWERPEN?	230
COLOFON	231

WOORD VOORAF

Onder het motto ‘Erfgoed vroeger, nu en in de toekomst’ vindt op zondag 14 september de 26ste editie van Open Monumentendag plaats. In Antwerpen leggen we de nadruk op het bewaren van monumentaal erfgoed. Onderhoud, herbestemming en restauratie zijn daarbij belangrijke begrippen. Een aantal principes werden vastgelegd in het Charter van Venetië, dat net dit jaar 50 jaar bestaat. Het wordt nog steeds als basis gebruikt, al zijn er natuurlijk wel wat accentverschuivingen.

Een leegstaand gebouw wordt zelden goed onderhouden. Een gepaste bestemming is de beste garantie om de toekomst van een pand te verzekeren. Meestal is herbestemmen een moeilijke evenwichtsoefening tussen bewaren en vernieuwen. Hoe ver kan men gaan om een bepaald pand aan te passen voor zijn nieuw gebruik? Welke karakteristieken moeten zeker bewaard blijven? Het zijn enkele van de vragen die bij elk project naar boven komen. De herbestemming van religieus erfgoed is slechts één, maar wel een sprekend en actueel voorbeeld van de moeilijkheden die bij een herbestemming de kop kunnen opsteken.

Om een gebouw te bewaren moet het soms gerestaureerd worden. De opvattingen over hoe je dat moet doen evolueerden in de loop van de tijd ingrijpend. In de negentiende eeuw kwam restauratie vaak neer op het voltooiën, reconstrueren of verfraaien van een gebouw. Een toegenomen kennis, zowel materiaaltechnisch als architectuurhistorisch, zorgt ervoor dat men vandaag veel terughoudender is. Vanuit het principe ‘voorkomen is beter dan genezen’ primeren onderhoud en consoliderende maatregelen. Interessant is hoe deze veranderende houding een nieuwe dimensie geeft aan de restauratieproblematiek: hoe gaat men om met latere toevoegingen en oude restauraties?

Maar het gaat bij deze Open Monumentendag niet enkel over de processen en principes bij restauratie en herbestemming. Herbestemmen en restaureren is in de eerste plaats het werk van mensen en die laten we tijdens deze Open Monumentendag graag aan het woord.

Bouwhistorici, restauratiearchitecten, gespecialiseerde aannemers en restaurateurs, interieurspecialisten, opdrachtgevers, bouwpromotoren, vrijwilligers en monumentenzorgers vertellen op welke manier zij een monument benaderen en wat hun insteek is bij de restauratie en herbestemming van een locatie.

Tot slot hebben we, om het overzicht op de ruim vijftig deelnemers aan deze Open Monumentendag te bewaren, de locaties ingedeeld in thematische en geografische clusters. Deze benadering laat toe de historische, ruimtelijke en maatschappelijke context waarin ze zijn ontstaan te schetsen. Een monument ontstaat immers niet uit het niets en het staat nooit alleen.

Deze brochure kan en wil geen restauratie- en herbestemmingshandboek zijn. Maar door de problematiek via verschillende invalshoeken te presenteren, zowel grootschalige als kleine projecten te selecteren en oudere naast recentere ontwerpen te bespreken, willen we laten zien hoe complex en tegelijkertijd boeiend de omgang met monumenten is. We wensen u dan ook veel leesgenot en een fijne Open Monumentendag.

Rob Van de Velde,

schepen voor ruimtelijke ordening en stadsontwikkeling



RELIGIEUS ERFGOED

HERBESTEMMING EN RESTAURATIE VAN RELIGIEUS ERFGOED

De rooms-katholieke kerk heeft doorheen de geschiedenis, zowel op spiritueel als maatschappelijk vlak, veel invloed uitgeoefend in onze regio. De talrijk bewaarde kerken, kloosters en kapellen die sinds de kerstening van Europa zijn gebouwd, zijn hiervan het bewijs. Tijdens de Franse periode kwam er een onderbreking. De kerken en kloosters werden in beslag genomen en vernietigd of ze kregen een profane bestemming. De bevolkingsgroei en het katholieke reveil in de eerste helft van de negentiende eeuw, evenals de gunstige economische conjunctuur, zorgden opnieuw voor de bouw van parochiekerken en kapellen, kloosters, katholieke scholen en ziekenhuizen. Ook na de Tweede Wereldoorlog tot de jaren 1960 was er in veel Europese landen een enorme hausse in de kerkenbouw.

De oorlogsschade en de uitwaaiering van residentiële zones rond de steden en het ontstaan van nieuwe wijken noopten tot de bouw van nieuwe kerken. Naast de eigen intrinsieke waarde heeft dit patrimonium vrijwel steeds ook een belangrijke historische, culturele, architecturale en soms ook landschappelijke of stedenbouwkundige waarde.

De jongste decennia worden we geconfronteerd met een sleutelmoment, waarbij het historisch en maatschappelijk belang van de religieuze gebouwen tegenover de toenemende secularisatie staat. Sinds de jaren 1960 is de afstand tussen ons christelijk verleden en onze dagelijkse leefwereld gegroeid. Het gebruik van het godsdienstig patrimonium kent een terugloop terwijl het behoud ervan wel een hoge onderhoudslast eist. Ziekenhuizen, scholen en gasthuizen die door de kerkelijke overheid of een religieuze gemeenschap zijn opgericht, zijn ondertussen meestal door andere organisaties of instellingen overgenomen. Hier stellen zich weinig problemen. Bij kloosters en abdijen laat de secularisering zich voelen in het samensmelten van kloostergemeenschappen en de enorme terugloop in het aantal intredingen. Veel gebouwen komen leeg te staan. Kloosters en abdijen behoren tot het privaatrechtelijk religieus erfgoed. De gebouwen zijn eigendom van de religieuze gemeenschap, meestal georganiseerd in een vzw, die vrij over het eigendom kan beschikken waardoor ze relatief gemakkelijk te herbestemmen zijn.

Moeilijker ligt het bij de parochiekerken. Het gebruik ervan daalt. Uit een onderzoek van 2008 blijkt dat bij de bevolkingsgroep tussen vijf en negenenzestig jaar slechts zeven percent van de Belgen wekelijks een misviering bijwoont. Ook het kerkbezoek bij belangrijke levensmomenten, zoals een doop, huwelijk of begrafenis, daalt gestaag. Het percentage is vooral laag in steden, waar zich het grootste aantal kerken bevindt. De meeste parochiekerken behoren tot het publiekrechtelijk religieus erfgoed. De organisatie en inhoud van de eredienst is het werk van de parochie. De materiële organisatie is in handen van de kerkfabriek, bestuurd door een kerkraad. De gemeenten en steden zijn doorgaans eigenaar van de parochiekerken. Door deze diversiteit aan beheerders wordt het proces van herbesteding bemoeilijkt. Bovendien kan een parochiekerk die haar functie verliest, niet zonder meer een andere bestemming krijgen. Daarvoor moet ze eerst gedesaffecteerd worden. De kerk wordt dan onttrokken aan de openbare eredienst, maar zelfs dan behoudt het gebouw nog een aantal symbolische functies. Als geheel is het een getuige van het grote volksgeloof uit het verleden en veel elementen en onderdelen verwijzen naar geloofswaarheden.

Om tegemoet te komen aan de problematiek van het kerkelijk patrimonium vraagt de Vlaamse Gemeenschap dat elke gemeente in samenwerking met de kerkfabrieken en kerkbesturen een parochiekerkenplan opstelt. Daarin wordt een strategische visie ontwikkeld op de toekomst van de parochiekerken in de gemeente. Aan de basis moet een studie liggen van onder meer de architecturale en cultuurhistorische waarde, de bouwfysische toestand, de architecturale mogelijkheden en het actuele gebruik van de kerk.

Dat onderzoek dient als basis om na te gaan welke parochiekerken maximaal behouden moeten worden voor hun huidige bestemming en welke kerken in aanmerking komen voor een nevenbestemming, herbesteding of zelfs sloop. Deze langetermijnvisie moet verwerkt worden in de meerjarenplanning van de kerkfabrieken en goedgekeurd worden door de gemeenteraad. De Vlaamse overheid neemt die lokale visie ook mee in de beoordeling van de subsidieaanvragen.



INTERVIEW MADELEINE MANDERYCK – AGENTSCHAP

ONROEREND ERFGOED

Madeleine Manderyck is wat je een ingewijde zou kunnen noemen, wanneer het gaat over kerken en religieuze gebouwen. Als verantwoordelijke voor interieurzaken bij het Agentschap Onroerend Erfgoed volgde ze heel wat dossiers op rond de restauratie van religieuze gebouwen. Daarnaast is ze ook persoonlijk geïnteresseerd in religieus erfgoed en heeft ze zich in haar vrije tijd geëngageerd voor de kerkraad van de Sint-Pauluskerk. Haar bureau bevindt zich op de tiende verdieping van het Anna Bijnsgebouw. De kerktorens die langsheen de horizonlijn in het oog springen, hebben elk een eigen en uitgesproken karakter. Maar één ding hebben ze gemeen. Ze brengen mensen samen. En dat zullen ze blijven doen, op vele verschillende manieren.

Madeleine, hoe staat het met de herbestemming van religieuze gebouwen in Antwerpen?

12

De grote, monumentale gebouwen zijn in de praktijk eigenlijk vaak ‘medebestemd’. Dat wil zeggen dat de ruimte voor verschillende functies wordt gebruikt. De kathedraal is bijvoorbeeld meer dan enkel een kerk: het is vandaag de grootste toeristische attractiepool van Antwerpen. Het is een schatkamer vol waardevolle kunst die enorm veel bezoekers trekt. Of neem het voorbeeld van de Sint-Pauluskerk. Daar worden orkestmissen georganiseerd en daarvoor wordt beroep gedaan op professionele muzikanten, maar ook hier is er sprake van medebestemming: er worden ook ‘gewone’ concerten georganiseerd. Elke kerk heeft eigen troeven en die moeten worden uitgespeeld.

Over welke kerken gaat het dan wel, wanneer gesproken wordt over herbestemming?

Bij vragen rond herbestemming komen vaak de kerkgebouwen uit de negentiende eeuw in het vizier, die in de krans van de grote

stadsuitbreidingen gebouwd werden en die toen grote parochies onderdak boden. Die gebouwen worden nu soms afgeschreven als de dinosaurussen van die wijken. Maar dat klopt niet. De gemeenschappen rond die kerken gebruiken die gebouwen nog wel. Kijk maar naar het prikbord in het portaal van zo'n kerk. Die tonen hoe belangrijk zo'n gebouw is voor de buurt. Een kerkgebouw is niet enkel een plek waar een misviering doorgaat, of waar rituelen zoals een huwelijksviering of een begrafenis een plek vinden. Het is veel meer dan dat.

Wat bedoelt u daarmee?

Dit soort gebouwen blijven het publiek aanspreken. Vooral in achtergestelde buurten zijn het plaatsen waar mensen rust zoeken en vinden. En dan gaat het zeker niet alleen om gelovigen. Ook randkerkelijken en ontkerkelijken vinden hun weg ernaartoe. Daar is sociologisch onderzoek naar gevoerd. Het zijn plekken waar mensen zich alleen of samen in stilte kunnen terugtrekken. De architectuur van veel kerken is daar speciaal voor ontworpen. Je kan er bijna nooit buiten kijken en de geluiden en het lawaai van de straat worden gedempt door de dikke muren. Je bent geïsoleerd van de omgeving. Het is een stilteplek. En het zijn natuurlijk ook plaatsen met een bijzondere gesteltenis, uitzicht, hoogte en een quasi unieke lichtinval.

Die verschillende elementen samen roepen een andere dimensie op en de combinatie ervan zorgt voor iets transcendentiaal. Zulke plekken bieden mogelijkheid tot bezinning, en elke samenleving heeft dat nodig.

Gaan die plekken nu verdwijnen?

Plaatsen met zo'n uitgesproken karakter, beschermen op een manier zichzelf. Zelfs wanneer je mensen bij de herbestemming veel vrijheid geeft, grijpen ze vaak terug naar elementen die voor de unieke, bijzondere sfeer van een religieus gebouw zorgen. Zo blijven plekken zoals dit bewaard. En dat is meer waard dan elke prijs die je voor zo'n gebouw zou kunnen betalen. Uiteindelijk gaat het op dit moment ook maar over een klein aandeel van het geheel van het religieuze erfgoed waarvoor de vraag zich opdringt.

En bij herbestemming komt vaak dezelfde rode draad terug. Kerken en religieuze gebouwen zijn ontworpen om mensen samen te brengen. En dat zullen ze in vele gevallen ook blijven doen. Elk gebouw heeft eigen troeven: het ene leent zich, omwille van de kunstwerken meer tot een museale medebestemming, een ander gebouw heeft een goede akoestiek en is ideaal voor concerten. Weer een ander kan dienen als gemeenschapsruimte, een volgende als stilteplek, een derde als restaurant, een vierde als bibliotheek. De herbestemming is afhankelijk van de troeven en mogelijkheden van het gebouw en van de maatschappelijke noden van een buurt.

Waarom ligt het thema van herbestemming dan zo gevoelig?

Herbestemming of medebestemming hoeft niet radicaal, spectaculair of prestigieus te zijn om een gevoelige snaar te raken. Zelfs kleine aanpassingen kunnen grote emoties oproepen. Het gaat om patrimonium dat door verschillende generaties met veel moeite en inspanning is opgebouwd. Rond dat patrimonium ontstaat een erfgoedgemeenschap van betrokkenen, die de symboliek van zo'n gebouw erg koesteren. Daarom is het belangrijk om iedereen uit die erfgoedgemeenschap een stem te geven wanneer wordt nagedacht over de rol van een religieus gebouw in een buurt of wijk.

01 SINT-NICOLAASKAPEL

Lange Nieuwstraat 3, 2000 Antwerpen

Open: van 10 tot 18 uur

Gidsbeurten: doorlopend. Geen reservatie vereist.

Activiteit:

Poppenspel: Van 'Poesjespelers' wordt er heel wat vaardigheid vereist voor het manipuleren van de poppen en qua stemtechniek. Vandaag tonen we een traditioneel Antwerps poppenspel in originele decors.

Tram/bus: 7-10-11

Website: Meer informatie over de voorstellingen van Koninklijke Poppenschouwburg Van Campen vindt u op www.van-campen.be



Toegankelijk voor rolstoelgebruikers



De geschiedenis van dit plein en de gebouwen gaat terug tot de veertiende eeuw. In 1386 stichtten de meerseniers (schoenlappers, kleermakers, tingieters, kruideniers, ...) hier een godshuis en enkele kleine woningen voor de verarmde lieden van hun ambacht die er zich met vrouw en kinderen mochten vestigen.

Aan de Lange Nieuwstraat bouwde men in 1419 een kapel. Vier jaar later werd het geheel toegewijd aan Sint-Nicolaas, patroon van de meerseniers. Omstreeks 1539 werd het pleintje vergroot en werden nog huizen bijgebouwd. In totaal waren er op dat moment dertien panden. Daarin waren ook drie kleine winkeltjes begrepen die tussen de steunberen aan de straatkant van de kapel stonden. Ze werden verhuurd aan kleine neringdoeners (dozenmakers, degenmakers, loodgieters,...). Na de afschaffing van het ambacht van de meerseniers werd het volledige complex te koop aangeboden. Maar zo ver kwam het niet, want op 20 juli 1798 werden de gebouwen door het centraal landsbestuur overgemaakt aan het Bureel van Weldadigheid. De huizen werden tot het einde van de jaren 1980 bewoond. De kapel is een mooi voorbeeld van de Brabantse gotiek met bak- en zandsteen. Ook de spitsboogvensters zijn ingevuld met sierlijk maaswerk in Brabantse gotiek.

Het portaal aan de straatzijde van de kapel dateert van 1774 en is opgetrokken in late barokstijl met classicistische inslag. Tijdens de calvinistische periode werd de kapel een tijdlang verhuurd als houtmagazijn.

In 1876 werd ze gesloten voor de eredienst. In de loop der jaren gebruikte men de kapel als stapelruimte, tentoonstellings- en voordrachtzaal en als magazijn voor tapijten. Sinds 1949 is het typisch Antwerps Poppentheater Van Campen er gehuisvest. Van bij het begin was de poppenschouwburg een familieaangelegenheid. De vader maakte de poppen en de zonen zorgden voor het repertorium en speelden met de poppen.

Tussen 1958 en 1968 werden de kapel, het godshuis en vooral de huizen van de Sint-Nicolaasplaats grondig gerenoveerd en gerestaureerd onder leiding van architect F. Van Averbek. Achteraan werd een deel van de binnenkoer bebouwd.

De bestaande gebouwen werden gerenoveerd tot burelen, wassalon, kapsalon, hobbyruimte, biljartzaal en polyvalente ruimten. Het nieuwe dienstencentrum kreeg de naam 'De Meersenier', naar de oprichters van het complex. Naast de poppenschouwburg zijn ook het Noordtheater en het gezelschap van de Violieren op het plein gevestigd.

02 KAPEL GODSHUIS LANTSCHOT

Falconrui 47, 2000 Antwerpen

Open: van 10 tot 18 uur

Gidsbeurten: doorlopend. Geen reservatie vereist.

Activiteiten:

Retrospectieve Aloïs De Laet: Aloïs De Laet was de eerste kunstschilder die omstreeks 1900 tentoonstelde in de kapel van het godshuis Lantschot, dankzij François Franck (1872 – 1932) die de plek huurde. Franck maakte het ook mogelijk dat de artistieke kring De Kapel daar ontstond. Van 1900 tot 1904 vonden er tentoonstellingen en concerten plaats (o.a. door Lodewijk Mortelmans) en tal van lezingen (o.m. door Emile Verhaeren, Henry van de Velde, Frederik van Eeden, August Vermeylen en Stijn Streuvels). Alfons De Ridder – later bekend onder de naam Willem Elsschot - las er zijn eerste gedichten voor.

Mede-organisatoren van De Kapel waren Jef Van Overloop, de schilders Richard Baseleer en Walter Vaes, de schrijvers Emmanuel de Bom en Lode Baekelmans en zijn schoonbroer Victor Ressler, uitgever van het blad 'Ontwaking'. Aloïs De Laet had een bijzondere band met Victor Ressler (1877 - 1955) wiens portret hij in 1898 schilderde. In de loop der jaren verzamelde Victor tal van werken van zijn vriend De Laet.

Het is van voor de Tweede Wereldoorlog geleden dat er een retrospectieve van zijn werk gehouden werd. De retrospectieve vindt deels in het godshuis Lantschot (Falconrui 47), en deels in het godshuis Van der Biest (Falconrui 33) plaats.

Tentoonstelling: Huis Mortelmans is een privaat museum waar de kunst van componist Lodewijk, bloemenschilder Frans en pastelschilder Franck Mortelmans een plaats kregen. Ook de kunstkringen 'de Scalden' en 'Lumière' komen aan bod. Dit project is een samenwerking met en een onderdeel van de tentoonstelling Aloïs De Laet.

De tentoonstelling (Boterhamstraat 1, 2000 Antwerpen) is van 10 tot 18 uur geopend. Er zijn doorlopende gidsbeurten. Hiervoor is geen reservatie vereist.

Tram/bus: 17-30-34

Website: Op de facebookpagina 'Aloïs De Laet' kan u nieuwtjes over deze tentoonstelling volgen en op www.lodewijkmortelmans.be vindt u informatie over Huis Mortelmans.



Toegankelijk voor rolstoelgebruikers

Dit is het enige zeventiende-eeuwse godshuis in Antwerpen. Cornelis Lantschot (1573-1656), een rijke koopman, bepaalde bij testament dat de Armenkamer met gelden uit zijn nalatenschap een godshuis moest oprichten voor 'twaalf oude, gebrekkelijke manspersoonen, die niet meer en connen wercken ende die met goede naem en faem wel sullen geleeft hebben'. Bovendien moesten de aalmoezeniers 'een Cleyn cappelleken' oprichten en het 'versieren met degelycke ornementen, soo het betamen Sal totten dienste Godts'.

Kort na de inval van de Fransen werd de kapel gesloten, maar enkele jaren later, in 1824, werd het terug beschikbaar gesteld voor de eredienst. In 1889 was de vereniging 'L'association pour l'art' er gevestigd. Rond 1900 zou een andere vereniging, 'De Kapel' er een bijzondere culturele uitstraling aan geven. Een tijdlang huurde de Vereniging Cornelis Floris de kapel met de bedoeling er opnieuw een culturele ontmoetingsplaats van te maken. Momenteel is het gebouw in beheer van de stichting Robus.

Op de reiniging en het herstel van de gevel in 1968 na, was er lange tijd niets meer gebeurd aan de kapel. Daarom werd ze in 1988 gerestaureerd. De Technische Dienst van het OCMW stond in voor de bouwkundige werken, zoals het vernieuwen van de vloer, het isoleren van de muren tegen opstijgend vocht, het herstellen van bepleistering, schilderwerken en het herstellen van de houten zoldering. De Vereniging Cornelis Floris nam de inrichtingswerken op zich.



Uit vooronderzoek, in 1986 uitgevoerd door de conserveringsploeg van het toenmalige Bestuur voor Monumenten en Landschappen, bleek dat op de kapelmuren nog grote delen van de oude bepleistering aanwezig waren. Rondom het altaar kwam een donkergrijze schaduwsschildering te voorschijn. De portiek was opgebouwd uit zwarte en rode marmer die zo vervuild was dat het kleurverschil bijna niet meer te zien was. Het beeldhouwwerk was gemaakt van stuc en vervolgens gekalkt om een witsteeneffect te bekomen. De ogen van de beelden waren zwart ingeschilderd. Het geheel zat evenwel onder vele kalklagen.

De toegangsdeur tegenover de altaarportiek en de hardstenen omlijsting waren oorspronkelijk donkergrijs geschilderd. In de verdiepte nis boven de deur bevinden zich twee zeventiende-eeuwse barokke putti in stucwerk. Hun vleugels waren later aangebracht en sterk beschadigd en werden daarom weggenomen. Het reliëf van het beeldhouwwerk was sterk vervaagd door de vele witsellagen.

De gegevens uit het vooronderzoek vormden de basis voor de restauratie. De altaarportiek en het barokke medaillon met putti kregen een conservatiebehandeling. Overtollige vervuilde kalklagen werden verwijderd. Storende lacunes werden bijgevuld. Het stucwerk van het altaar werd opnieuw gekalkt. De marmers werden gereinigd en behandeld met was.

Spijtig genoeg was op vele plaatsen de gepolierde laag verdwenen. De schaduwsschildering rondom de altaarportiek en het medaillon werden hernomen met kalkverf, evenals de schildering van de hardstenen deuromlijsting. Om het authentieke karakter van de ruimte maximaal tot zijn recht te laten komen werden de radiatoren vervangen door vloerverwarming. Voor de verlichting werd gekozen voor twee luchters met hedendaagse vormgeving. De ramen aan de koerzijde werden voorzien van glas in lood. Aan de nieuwe vloer in Petit-granit werden de voorziene plinten weggelaten, zoals dat oorspronkelijk het geval was. De loszittende bepleistering werd hersteld en de muren werden wit geschilderd met een silicaatverf, waarvan de matte textuur de oorspronkelijke kalk- en lijmverven goed benadert.

Falconrui 33, 2000 Antwerpen

Open: van 10 tot 18 uur

Gidsbeurten: doorlopend. Geen reservatie vereist.

Activiteiten:

Retrospectieve Aloïs De Laet: Aloïs De Laet was de eerste kunstschilder die omstreeks 1900 tentoonstelde in de kapel van het godshuis Lantschot, dankzij François Franck (1872 – 1932) die de plek huurde. Franck maakte het ook mogelijk dat de artistieke kring De Kapel daar ontstond. Van 1900 tot 1904 vonden er tentoonstellingen en concerten plaats (o.a. door Lodewijk Mortelmans) en tal van lezingen (o.m. door Emile Verhaeren, Henry van de Velde, Frederik van Eeden, August Vermeylen en Stijn Streuvels). Alfons De Ridder – later bekend onder de naam Willem Elsschot - las er zijn eerste gedichten voor.

Mede-organisatoren van De Kapel waren Jef Van Overloop, de schilders Richard Baseleer en Walter Vaes, de schrijvers Emmanuel de Bom en Lode Baekelmans en zijn schoonbroer Victor Ressler, uitgever van het blad 'Ontwaking'. Aloïs De Laet had een bijzondere band met Victor Ressler (1877 - 1955) wiens portret hij in 1898 schilderde. In de loop der jaren verzamelde Victor tal van werken van zijn vriend De Laet.

Het is van voor de Tweede Wereldoorlog geleden dat er een retrospectieve van zijn werk gehouden werd. De retrospectieve vindt deels in het godshuis Lantschot (Falconrui 47), en deels in het godshuis Van der Biest (Falconrui 33) plaats.

Tentoonstelling: Huis Mortelmans is een privaat museum waar de kunst van componist Lodewijk, bloemenschilder Frans en pastelschilder Franck Mortelmans een plaats kregen. Ook de kunstkringen 'de Scalden' en 'Lumière' komen aan bod. Dit project is een samenwerking met en een onderdeel van de tentoonstelling Aloïs De Laet. De tentoonstelling (Boterhamstraat 1, 2000 Antwerpen) is van 10 tot 18 uur geopend. Er zijn doorlopend gidsbeurten. Hiervoor is geen reservatie vereist.

Tram/bus: 17-30-34

Website: Op de facebookpagina 'Aloïs De Laet' kan u nieuwtjes over deze tentoonstelling volgen en op www.lodewijkmortelmans.be vindt u informatie over Huis Mortelmans.



Dit godshuis werd bij testament gesticht op 19 november 1504 en opgericht in 1505 door Jan van der Biest Janssone, huidevetter, zeepzieder en driemaal schepen van Antwerpen. Hij deed afstand van zijn woning 'den Leeperik' in het Klapdorp bij de watermolen aan de Falconrui en liet op zijn erf zeven kamers inrichten voor bejaarde en gebrekkige vrouwen. Na zijn dood werden er nog vijf bijgebouwd door de uitvoerders van het testament. Uiteindelijk diende het godshuis als toevluchtsoord voor zestien oude en gebrekkige vrouwen en de dienstmeid. Eén huisje was in gebruik als woning voor de kapelaan. Van der Biest gaf ook opdracht voor de oprichting van een kapel. Ze werd gebouwd tussen 1504 en 1547 en is zichtbaar langs de straatkant. Een afbeelding is terug te vinden op de uit 1565 daterende kaart van Bononiensis. Het altaarstuk uit de kapel bevindt zich momenteel in de collectie van het Maagdenhuismuseum.

Van de oorspronkelijke huisjes is niets bewaard. Hoewel er in het testament en in rekeningen sprake is van 'cameren' en 'nyeuwe cameren' is het opmerkelijk dat ze noch op de kaart van Bononiensis, noch op die van P. Verbiest te zien zijn. Dit doet veronderstellen dat het hier, in tegenstelling tot de kapel, ging om minder belangrijke constructies. Ze waren nochtans in steen opgetrokken. De huidige woningen, gegroepeerd rond een centraal graspleintje, dateren van 1855, zoals blijkt uit de gedenksteen. In 1936 bevatte het godshuis negentien woongelegenheden voor vrouwen en was het eigendom van de Commissie van Openbare Onderstand. Tot 1967 werden zij bewoond door bejaarde vrouwen. Nadien werden ze in huur gegeven aan de schuttersgilde die ze gebruikte als vergaderzaal en als schietbanen.

Van 1949 tot 1970 werd de kapel als atelier gebruikt door glazenier Jos Hendrickx. Tussen 1991 en 1993 werden restauratiewerken aan de kapel en het godshuis uitgevoerd. Thans is het beheer van deze locatie in handen van Arte Falco. Deze organisatie wil een trefpunt zijn voor kunstenaars en iedereen die op één of andere manier belangstelling heeft voor kunst. De kunstbeleving gaat verder dan louter beeldende kunst. Naast tentoonstellingen en workshops worden er bijvoorbeeld ook concerten gehouden.



04 KEIZERSKAPEL

Keizerstraat 21/23, 2000 Antwerpen

Open: van 10 tot 18 uur

Gidsbeurten: doorlopend. Geen reservatie vereist.

Tram/bus: 7-10-11

Website: Voor meer informatie over de geschiedenis en openingsuren van de Keizerskapel surf naar www.keizerskapel.com.



Toegankelijk voor rolstoelgebruikers

De Keizerskapel blijft voor velen nog een verborgen parel in de stad. Ze is gelegen in de Keizerstraat, niet ver van het Rockoxhuis en staat ook bekend als Sint-Annakapel of Droogscheerderskapel. In 1513-14 werd ze als ambachtskapel en statussymbool gebouwd door de lakenbereiders of droogscheerders.

In het midden van de zeventiende eeuw onderging de kapel een barokke renovatie. Grote namen uit de geschiedenis van de Antwerpse beeldhouwkunst droegen hun steentje bij: Verbrugghen, Quellinus, Colyns de Nole, Kerrickx, om er maar enkele te noemen. Ook het gotische stergewelf kwam in die periode tot stand. Het werd in 1670 geschonken door een dame die in het klooster ging en zich hier letterlijk en figuurlijk de hemel kocht. Ook de relikwie van de Heilige Liborius, verworven in 1674, was een publiekstrekker. De middelen die zijn offerblok opleverden werden geïnvesteerd in de verdere decoratie van de kapel. Onder meer een prachtige vloer en een barok portaal zijn daar nog steeds de zichtbare getuigen van.

In de 18de eeuw werd de kapel een tijdlang gesloten onder het Franse Concordaat. In 1800 heropende ze voor de katholieke eredienst als hulpkapel van de naburige Sint-Carolus-Borromeuskerk. Ze werd op dat moment privé-eigendom en onderging een neogotische renovatie. De muurschilderingen van toen werden bij de renovatie grotendeels opnieuw overschilderd. De glasramen van Leopold Pluys zijn wel nog zichtbaar. Er werden ook tal van cenotafen en epitafen aangebracht die verwijzen naar de privé-eigenaars.



In 1899 kwam de kapel in het bezit van de Witte paters van Afrika, die het klooster ernaast bewonen, maar sinds 1989 is ze opnieuw in privé-handen.

In 2012-2013 vierde de kapel haar vijfhonderdjarig bestaan, maar een brand in de crypte op 21 juni 2012 gooide letterlijk roet in het eten. Het gebouw stond bijna een jaar in de steigers. Het restauratieproces werd succesvol voltooid door de samenwerking van de vzw Keizerskapel, stad Antwerpen, architect Rutger Steenmeijer en Madeleine Manderyck (Agentschap Onroerend Erfgoed). Spectaculair was de reiniging van de crypte en de Sint-Annagang die letterlijk een 'peeling' kregen.

Op Open Monumentendag 2013 opende de gerestaureerde kapel opnieuw haar deuren en momenteel is ze in de eerste plaats een museum. Verder wordt ze gebruikt voor erediensten, huwelijken, dopen en begrafenissen, maar ook voor concerten, congressen, vergaderingen, tentoonstellingen en evenementen. De kapel openstellen voor een zo groot mogelijk publiek en met respect voor het religieuze karakter van het gebouw is het doel.

05 SINT-PAULUSKERK

Veemarkt, 2000 Antwerpen

Open: van 12 tot 17 uur

Gidsbeurten: elk half uur. Geen reservatie vereist.

Mensen achter het monument aan het woord.

Het kapucijnenklooster in Antwerpen schonk vier jaar geleden een schilderij met een dominicaan erop aan de Sint-Pauluskerk.

Een studie wees uit dat het gaat om de H. Hyacinthus (ordeheilige), geschilderd door de Italiaan J.B. Trotti (1555-1612).

Het werk werd gerestaureerd door de Artesishogeschool Antwerpen en wordt vandaag getoond. Studenten die meewerkten aan de restauratie zijn aanwezig.

Het dominicanenklooster van Gent schonk een tweede dubbelpaneel, een doek met een afbeelding van Allegorie en Onze-Lieve-Vrouw met de 15 mysteries. Dit schilderij wordt ter plaatse gerestaureerd. De bezoekers kunnen de restauratie mee volgen aan de hand van foto's en een PowerPointpresentatie en vragen stellen aan de collectiebeheerster.

Tram/bus: 7-30-34

Website: Op www.mkaweb.be/site/026.html vindt u meer informatie over de geschiedenis en restauratieprojecten van de Sint-Pauluskerk. De concertagenda kan je raadplegen op www.muziekinsintpaulus.be



Toegankelijk voor rolstoelgebruikers

De Sint-Pauluskerk was de kloosterkerk van de dominicanen of predikheren. In 1517 werd begonnen met de bouw van de gotische kerk ter vervanging van haar romaanse voorganger uit 1276. Pas in 1571 waren de werken voltooid en werd het gebouw ingewijd. Toen in 1578 de calvinisten aan de macht kwamen, werd de kerk omgevormd tot een calvinistische bidplaats. Een deel van het klooster werd in gebruik genomen als kanonnengieterij voor het leger. Het transept en het koor werden grotendeels gesloopt. Het materiaal werd gebruikt als ballast voor de brandschepen die de schipbrug die Farnese over de Schelde had aangelegd moesten rammen. Na de val van Antwerpen in 1585 keerden de dominicanen terug en begonnen ze aan de heropbouw en herinrichting van hun kerk en klooster. In 1662 werd het huidige kloosterpand voltooid. Aan een nieuw koor begon men in 1618. Het werd in 1639 door de Antwerpse bisschop ingewijd.

In 1679 verwoestte een zware brand een deel van de gewelven van de middenbeuk en het topstuk van de westgevel. De schade werd in de daaropvolgende jaren hersteld. Tegelijk bouwde men de barokke torenbekroning ter vervanging van de vroegere dakruiter. De calvarieberg aan de zuidzijde van het kerschip werd tussen 1697 en 1747 aangelegd. Het dominicanenklooster werd in 1796 door de Franse overheid opgeheven. De kerk werd openbaar verkocht. De koper was prior Peltiers van de dominicanenorde, waardoor de zeer rijke inboedel gespaard bleef. In 1802 werden de kerk en de calvarieberg en een deel van het klooster overgenomen door het stadsbestuur. De kerk werd als parochiekerk in gebruik genomen, ter vervanging van de oude, bouwvallig geworden Sint-Walburgiskerk die in 1817 werd gesloopt.



De kerk werd verschillende keren gerestaureerd: in het begin van de twintigste eeuw en nadat een brand in 1968 het hele dak van de kerk verwoestte en de gewelven en het interieur beschadigde. Ook de barokke torenbekroning brandde uit en driekwart van het kloosterpand werd vernield. Het duurde twintig jaar vooraleer het gebouw een nieuw dak kreeg. In 1990 werd het interieur gerestaureerd, inclusief het orgel. In 2011 ging de laatste fase van de restauratie in met de herstelling van het exterieur.

06 ONZE-LIEVE-VROUWEKATHEDRAAL

Handschoenmarkt, 2000 Antwerpen

Open: van 13 tot 16 uur (gelieve de openingsuren te respecteren en de erediensten niet te storen)

Gidsbeurten: in de kerkruimte doorlopend.

Geen reservatie vereist.

Mensen achter het monument aan het woord.

De restauratiewerken aan de kathedraal naderen na 50 jaar hun voltooiing. Vandaag focussen we op de recente realisaties en op de lopende werven (kooromgang, koorkapellen en orgel).

We laten tegelijkertijd ook de 'mensen achter de restauratie' aan het woord. Verschillende betrokken actoren: bouwheer, architect, restaurator en aannemer bieden elk vanuit hun standpunt een toelichting bij de werken. Zij staan de bezoekers te woord in de kooromgang.

Activiteiten:

Tentoonstelling Reünie: Na 169 jaar bouwen (1352-1521) verrees de kathedraal, als een kantwerk van steen, 123 meter hoog boven Vlaanderen. De kathedraal is een enorme schatkamer met o.a. topstukken van Rubens zoals de Kruisoprichting en de Kruisafneming.

De tentoonstelling Reünie is een samenwerking met het KMSKA en toont vandaag altaarstukken van grote Antwerpse meesters op hun oorspronkelijke locatie.

Bezoek kathedraaltoren: De kathedraaltoren is een icoon, opgenomen op de lijst van UNESCO-werelderfgoed. Mis deze kans niet om de toren en al zijn geheimen te ontdekken.

Enkel onder begeleiding van een gids. Rondleidingen om 11, 12, 13, 14, 15 en 16 uur. Max. 15 personen per rondleiding. Samenkomen links van de hoofdingang, in de Blauwmozelstraat. Enkel na reservatie vóór 10 september via 03 22 11 333. Hou bij inschrijving rekening met volgende voorzorgsmaatregelen: duur bezoek 1,5 uur, kinderen onder de 12 jaar zijn niet toegelaten, kinderen tussen 12 en 18 jaar worden begeleid door een volwassene.

Deelnemers mogen geen hoogtevrees hebben en moeten over een goede fysieke conditie beschikken. De rondleidingen vinden plaats onder voorbehoud van de weersomstandigheden.

Tram/bus: 3-4-5-9-10-11-12-15-22-30-34-180-182-183-291-295

Website: Wil u meer weten over de geschiedenis van de kathedraal en welke activiteiten er plaatsvinden? Surf dan naar www.dekathedraal.be.



Kathedraal toegankelijk voor rolstoelgebruikers



Toren NIET toegankelijk voor rolstoelgebruikers

De bouw van de gotische Onze-Lieve-Vrouwekerk begon in 1352. Bijna honderdzeventig jaar later - in 1521 - was ze klaar, op de zuidertoren na. Amper twaalf jaar na de voltooiing brandde de kerk grotendeels uit. Alle middelen werden aangewend voor de heropbouw, zodat een geplande vergroting en de afwerking van de zuidertoren niet werden gerealiseerd. In 1566 en in 1581 werd de kathedraal door beeldenstormers verwoest. Van het oorspronkelijk interieur bleef bijna niets bewaard. In 1585 kwam de stad terug in handen van de Spanjaarden en werd de rooms-katholieke heerschappij hersteld. In de geest van de contrareformatie kreeg de kathedraal een barokke versiering.

Onder het Frans bewind haalden revolutionairen de kathedraal leeg. Er waren zelfs plannen om haar te slopen. Stadsbouwmeester Jan Blom slaagde erin ze uit te stellen tot de kathedraal, dankzij het concordaat tussen Napoleon en paus Pius VII in 1801, weer als kerk in gebruik werd genomen. In de loop van de negentiende eeuw werd de kathedraal volledig gerestaureerd en heringericht met meubels zowel uit afgeschafte kerken en kloosters als nieuwe in neogotische stijl.



Telkens gebeurde dit in de geest van de tijd. Het zwaartepunt van de bouwkundige restauratie situeert zich in de periode 1870-1895. Monumentenzorg was op dat moment nog een jonge discipline. Van een archeologisch wetenschappelijke kennis van de architectuur was dan ook nog geen sprake.

Men wilde de kathedraal in al haar glorie herstellen, maar hield niet steeds rekening met haar oorspronkelijk uitzicht. Vaak gingen restaurateurs nogal inventief te werk en gaven ze de kerk door het aanbrengen van neogotische toevoegingen een ‘gotischer’ uitzicht dan voordien. Zo werden bij de kathedraal bijvoorbeeld de portalen voorzien van een beeldenprogramma en op de daken verschenen geajoureeerde balustraden en pinakels op plaatsen waar die er nooit geweest waren. Anderzijds werden een aantal van de kleine huisjes die tegen de kerk waren aangebouwd afgebroken omdat ze er niet gotisch genoeg uitzagen.

De kathedraal valt nu onder de bevoegdheid van de provincie Antwerpen, die besliste een wetenschappelijk verantwoorde en gefaseerde restauratie uit te voeren. In 1965 begon men met een vooronderzoek van het interieur. In eerste instantie werd het dak hersteld (1969-1972), gevolgd door de westgevel en de zuidertoren (1979-85). In de loop van de restauratiecampagne zijn de opvattingen over een verantwoorde restauratie geëvolueerd. Dit wordt duidelijk als men de binnenrestauratie van het schip (1973-1983) vergelijkt met die van het koor en de kruisbeuken (1990-1993). Bij de oudste restauratie werd alle beschildering verwijderd en de natuursteen blootgelegd omdat men ervan overtuigd was dat de polychrome schilderijen latere toevoegingen waren. In de jaren 1989-1990 wijzigden de inzichten en in de kruising en de dwarsbeuk werden de schilderijen geconserveerd. De laatste jaren werden de kooromgang en de aangrenzende kapellen één voor één gerestaureerd. Ook de buitenrestauratie is de laatste fase ingegaan.

De noordertoren valt onder de verantwoordelijkheid van de stad Antwerpen. Tussen 1928 en 1990 werd hij volledig gerestaureerd. Onder andere de torenspits werd hersteld, er waren verschillende steenrestauraties, en de beiaard, het uurwerk en de weerhaan werden gerepareerd. In 2012-2013 waren er opnieuw werken waarbij de vloerluiken werden hersteld en de galmplanken vervangen.

INTERVIEW RUTGER STEENMEIJER - RESTAURATIEARCHITECT

Wanneer architect Rutger Steenmeijer door de straten van Antwerpen wandelt, begroeten voorbijgangers hem spontaan met de woorden ‘aha, de intelligentsia van de stad komt voorbij!’ En die woorden worden met eerbied en respect uitgesproken. Het is met minstens evenveel eerbied en respect, en ook met liefde, dat Rutger zelf al bijna twintig jaar intensief betrokken is bij de restauratie van de kathedraal. De manier waarop hij over het gebouw vertelt – erudiet, bevlogen en met onvoorstelbaar veel kennis van de voetnoten uit alle mogelijke periodes van de geschiedenis van de kathedraal - doet vermoeden dat hij er al honderden jaren rondloopt.

‘Bij een gebouw als de kathedraal, werk je eigenlijk aan de restauratie van vroegere restauraties’, steekt Rutger van wal. Dat kan ook niet anders. Zelfs wanneer een gebouw goed onderhouden wordt, is naast het bestendige onderhoud zoals het schoonmaken van dakgoten en regenafvoerbuizen, af en toe een periode nodig waarbij je ook fundamentele werken uitvoert. ‘Wij weten nu, dat de leibedekking die we vandaag plaatsen hooguit tachtig jaar meegaat.’ Het geheel van dit soort werken komt met de regelmaat van de eeuwen terug en vormt een soort cyclus.

De huidige restauratiecyclus begon in 1962, toen Antwerpen opnieuw de titel bisschopsstad kreeg toegewezen en de Onze-Lieve-Vrouwekerk opnieuw kathedraal werd. Sinds 1965 is de provincie officieel bouwheer. ‘Bij deze restauratiecyclus werden de eerste stenen vijftig jaar geleden gereinigd. Het verschil tussen de stenen die toen onder handen werden genomen en de stenen die we recent behandelden is niet helemaal zwart-wit, maar toch wel grijs-wit’, vertelt Rutger. Wanneer alle stenen van de kathedraal aan bod zijn gekomen, is het bijna weer tijd om opnieuw beginnen.

De spanningsboog van de restauratieronde is zelfs zo groot, dat binnen één en dezelfde cyclus, een stevige bocht genomen kan worden, onder invloed van nieuwe inzichten.



Dat was ook dit keer zo. Vooral het blootleggen van de natuursteen, die vandaag bepalend is voor het binnenzicht van de kathedraal, veroorzaakte heel wat controverse. De ‘negentiende-eeuwse fetisj voor eikenhout en natuursteen’ – zoals Rutger het stelt – zinderde in België erg lang na. Zelfs rond 1980 bepaalde dat verouderde gedachtegoed nog steeds de krijtlijnen voor de restauratie van de kathedraal. ‘Muren, kolommen en kruisribben van midden- en zijbeuken werden gezandstraald. Onvoorstelbaar! Een groot deel van de afwerkingslagen in dit deel van de kerk werd zo gewoon afgekap’t. Daar kwam Rutger, samen met veel generatiegenoten, tegen in opstand. ‘Ik ben afgestudeerd in 1978, dat was de allereerste lichting van de opleiding Monumenten en Landschapszorg. Mijn generatiegenoten en ik introduceerden nieuwe inzichten.’ Ook in de kathedraal vormt het bewaren van historische afwerkingslagen vandaag de rode draad van de restauratie.

De lange cyclus van een restauratieproject plaats dingen ook in perspectief. Meer zelfs. ‘Werken aan de kathedraal plaatst een mensenleven in perspectief. Je kan een heel leven lang ijveren voor restauratie en strijden om middelen, zonder de werken die je mee mogelijk maakt, ooit gerealiseerd te zien. Mensen overleven een restauratiecyclus niet altijd, dat is confronterend.’ Een enkel mensenleven lijkt erg nietig in verhouding met de monumentale ouderdom van de kathedraal. En toch blijft die kathedraal zelf de eeuwen overleven dankzij de inspanningen van al die ontelbare werkmannen, ambachtslieden, opdrachtgevers en architecten. De grote werken van de huidige restauratieronde zullen klaar zijn in 2015. Dat is een feestelijk moment waar Rutger enorm naar uitkijkt. Maar hij denkt vandaag al aan overmorgen. ‘Ik zou heel graag de kans krijgen om ook de restauratie van het interieur van de Sint-Jacobskerk af te ronden’, vertelt Rutger met dezelfde gedrevenheid.

Iedereen die met Rutger door de kathedraal slentert, zou hem de kans om de Sint-Jacobskerk te restaureren, op een dienblad aanbieden. De genegenheid waarmee Rutger over de Onze-Lieve-Vrouwekathedraal vertelt, enthousiasmeert en inspireert. Een lawine van informatie sleurt je mee doorheen zes eeuwen bouw-, kunst- en architectuurgeschiedenis. Je zou écht beginnen denken dat hij al die eeuwen aanwezig was en elke restauratieronde van dichtbij beleefde. Het lijkt alsof hij werkelijk alles over het gebouw weet. En toch, vertelt hij, kan hij het niet laten zich af en toe aan te sluiten bij een groepje toeristen, om – geheel incognito - mee te luisteren naar de verhalen van de gids. ‘Het blijft fantastisch om naar al die prachtige verhalen over dit gebouw te luisteren.’

07 GALERIE DE ZWARTE PANTER

Hoogstraat 70-72, 2000 Antwerpen

Open: van 13 tot 18 uur

Mensen achter het monument aan het woord.

De galeriehouder is aanwezig en vertelt het verhaal van de herbestemming en hoe dit mee voor de heropleving van het stadscentrum zorgde.

Tram/bus: 22-30-34-180-181-182-183-295

Website: Via www.dezwartepanter.com blijft u op de hoogte van de tentoonstellingen in de galerie.



NIET toegankelijk voor rolstoelgebruikers

Het Sint-Julianusgasthuis en de kapel vormen een complex van gebouwen met toegangen aan de Hoogstraat, de Stoofstraat en de Sint-Jansvliet. De kern wordt gevormd door het passantenhuis Sint-Juliaan, waar arme reizigers en pelgrims enkele nachten onderdak konden krijgen. Het gasthuis was in 1305 gesticht door weduwe Ida Van Wynegheem en Jan Tuclant, kannunik van de Onze-Lieve-Vrouwekerk. Het werd ondergebracht in de woning van de stichtster. Zelf behield ze het vruchtgebruik, terwijl ze zorg droeg voor de kost en inwoon van de reizigers.



Dankzij de stichteres en de daaropvolgende schenkingen was de fundatie in staat het gasthuis in de onmiddellijke omgeving verder uit te breiden. Zo werd in 1501 bijvoorbeeld de gotische kapel gebouwd. Ook onder het bestuur van het Broederschap van Onze-Lieve-Vrouw van Loretten, een lekenbroederschap dat zich sinds 1702 bezig hield met de noden van het Sint-Julianusgasthuis, werd het complex aanzienlijk uitgebreid.

In 1792 werd het gasthuis door de Fransen ingenomen voor de inkwartiering van hun soldaten. Zes jaar later probeerde men het complex zonder succes openbaar te verkopen. In 1800 gaf prefect Charles d'Herbouville de opdracht aan de Commissie van de Burgerlijke godshuizen om in het gasthuis opnieuw een asiel in te richten. Na de Tweede Wereldoorlog werd het omgevormd tot rusthuis voor bejaarden. In 1987 werden deze activiteiten door het OCMW van Antwerpen gestaakt omwille van het gebrek aan accommodatie en de gebrekkige brandveiligheid. De kapel zou tot het midden van de twintigste eeuw als magazijn gebruikt worden.

Ondanks kleine herstellingen en onderhoudswerken die in de negentiende eeuw waren uitgevoerd, was het gebouw na de Eerste Wereldoorlog in slechte staat. Een grondige restauratie drong zich op, maar het zou nog tot 1955 duren vooraleer de werken startten. Vooral de kapel en het aanpalende huis in de Hoogstraat werden onder handen genomen. Van 1996 tot 1997 werd opnieuw gerestaureerd. Uit een vooronderzoek bleek dat het gebouw weinig structurele problemen kende. Daarom kozen de deskundigen voor een zeer zachte restauratie. De gevels werden gereinigd en waar nodig werden de beschadigde bakstenen en het voegwerk hersteld. De belangrijkste ingreep gebeurde aan de Hoogstraat 74. Bij het verbreden van de winkelpui was een metalen dwarsligger aangebracht waardoor een groot deel van het metselwerkverband en de ontlastingsbogen beschadigd waren. Het geheel werd in zijn originele vorm hersteld.

Het was niet gemakkelijk na de restauratiewerken van de jaren 1950 een bestemming voor de kapel te vinden. De Commissie voor Openbare Onderstand gaf uiteindelijk de voorkeur aan een culturele functie en verhuurde in 1970 de kapel aan Adriaan Raemdonck. Zo werd ze de galerie 'De Zwarte Panter'.

Sindsdien zijn er meer dan vijfhonderd tentoonstellingen gemaakt. Momenteel is ze de oudste nog bestaande galerie voor hedendaagse kunst in Vlaanderen en de tweede oudste in België. Na de afschaffing van het rusthuis werd de galerie uitgebreid met de aanpalende gebouwen. De zetel van het Broederschap bleef aan de Sint-Jansvliet gevestigd. Op de eerste verdieping is sinds 2012 opnieuw een pelgrimsherberg ingericht voor bedevaarders op weg naar Compostella. Zij kunnen er, mits voorlegging van een geloofsbrief of stempelboekje van een erkend Jacobsgenootschap, één nacht slapen.

08 AMUZ

Kammenstraat 81, 2000 Antwerpen

Open: van 9 tot 17 uur

Gidsbeurten: om 10.30, 11.30, 12.30, 13.30, 14.30 en 15.30 uur.

Reserveren via 03 292 36 80 of tickets@amuz.be.

Tram/bus: 4-12-22-180-181-182-183

Website: Surf naar www.amuz.be voor de concertagenda van AMUZ, een uitgebreide geschiedenis van het gebouw en meer informatie over zaalverhuur.



Toegankelijk voor rolstoelgebruikers

AMUZ is een internationaal muziekcentrum waar culturele, educatieve en wetenschappelijke activiteiten plaatsvinden. De huidige concertzaal was ooit de kloosterkerk van de paters augustijnen. Ze werd tussen 1615 en 1618 opgetrokken onder leiding van Wenzel Coebergher, hofarchitect van de aartshertogen Albrecht en Isabella. De drie Antwerpse grootmeesters van de zeventiende-eeuwse schilderkunst, Antoon van Dijck, Pieter Paul Rubens en Jacob Jordaens, maakten elk een altaarstuk voor de kerk. Het klooster en de school van het augustijnencomplex werden in de vroege negentiende eeuw gesloopt en de kloosterkerk werd in 1803 omgevormd tot parochiekerk. Dat bleef ze tot 1976. Daarna stond het gebouw leeg. Uiteindelijk schonk het bisdom de kerk aan de stad Antwerpen. Die besliste om haar om te vormen tot een centrum voor oude muziek.



Om de kerk geschikt te maken voor haar nieuwe functie werd ze gerestaureerd en uitgebreid naar de plannen van architectenbureau Vanhecke en Suls. Er werd gekozen voor een strikte restauratie van de historische binnenruimten zonder inbreng van nieuwe elementen. De kerk kreeg verwijderbare stoelen en podia. De doopkapel is bewaard en de preekstoel van Hendrik Frans Verbruggen bleef op zijn oorspronkelijke plaats, ook al beperkt hij het aantal zitjes in de concertzaal. In de kosterwoning zijn kantoren ondergebracht. De neobyzantijnse Onze-Lieve-Vrouwekapel uit 1857 is heringericht als foyer. Ook werden enkele nieuwbouwprojecten gerealiseerd om een vlotte werking te garanderen. De artiestenloges aan de achterzijde van het complex en de publiekstoegang met AMUZ-kantoren in de Kammenstraat zijn het opvallendst.

Een voorafgaand historisch en materiaal-technisch onderzoek reikte gegevens aan over de oorspronkelijke afwerking van het interieur. De conclusies zijn verwerkt bij de restauratie. Zo werden de muurschilderingen in de neobyzantijnse winterkapel gefixeerd en waar nodig op selectieve wijze gerestaureerd. Ontbrekende repetitieve abstracte motieven werden hersteld. Andere lacunes kregen een invulling met kleurvlakken die het oorspronkelijk beeld suggereren. Voor de inrichting en afwerking van de kerk werd er gerestaureerd naar de laatste stijlaanpassing, de negentiende-eeuwse neo-barokstijl. Waar nodig werden later overschilderde vlakken verwijderd en de vroegere marmer- of houtimitaties vrij gelegd, om de negentiende-eeuwse kleurstellingen te herstellen.

De herbestemming als muziekcentrum vergde ook technische aanpassingen, die allen werden uitgevoerd met het grootste respect voor het monument. De installaties voor de klimaatregeling en de vloerverwarming werden onder de kerkvloer geplaatst. Hiervoor werd de vloer tijdelijk verwijderd wat een ideale gelegenheid bood voor archeologisch onderzoek. Om midden in de stad een stille zaal te krijgen was geluidsisolatie noodzakelijk.

Aan de buitenzijde van de kerk werden geluidswerende voorzetramen geplaatst en de vloer boven het schipgewelf werd geïsoleerd.

Om de akoestiek te verbeteren werd de nagalm beperkt tot twee seconden door gordijnen te hangen voor de ramen van het schip en het koor. Dit geeft meteen de mogelijkheid om de kerk te verduisteren.

INTERVIEW FREYA JOUKES – PROJECTLEIDER ALTRITEMPI

Bij de herbestemming van religieuze gebouwen is de verbouwing van de Sint-Augustinuskerk tot de concertzaal van muziekcentrum AMUZ een referentiepunt in Vlaanderen. Freya Joukes van Altritempi is conservator/restaurator en kunsthistorica, en specialiseerde zich in polychrome objecten en muurschilderingen. Als projectverantwoordelijke coördineerde ze onder andere de restauratie van de muurschilderingen in de Winterkapel, die vandaag dienst doet als Foyer van AMUZ.

De Foyer is een indrukwekkende plek en er is duidelijk hard gewerkt. Toch zijn niet alle beeldvlakken helemaal hersteld. Hoe komt dat?

De oorzaak van schades zijn van diverse aard. Er is een groot verschil tussen schade ten gevolge van een oorlog, een beeldenstorm of een stijlaanpassing én schade ten gevolge van verloederende en insijpelend water. We moeten ons steeds de vraag stellen: gaan we dat schadebeeld respecteren? Of gaan we de schade herstellen? Algemeen hanteren we het uitgangspunt dat wat niet meer leesbaar is, ook niet wordt gerestaureerd. Zeker wat figuratieve voorstellingen betreft.

Wat is daar de redenering achter?

Het is een soort van bescheidenheid die je als restaurator moet hebben. Uiteraard heb je respect voor de kunsthistorische waarde en voor de oorspronkelijke uitvoerder. Maar je moet ook het schadebeeld respecteren. Alleen zo geef je de toeschouwers na de restauratie een eerlijk en waarheidsgetrouw beeld van het object en haar geschiedenis. Die deontologie heeft zich ontwikkeld als reactie op restauratiewerken uit de vorige eeuwen, waar men



dikwijls te ver ging in het herstellen van schade, waardoor veel hypothetische restauraties zijn gebeurd. Vandaag staat eerlijkheid centraal. We hebben respect voor het object én voor het degraderen ervan. Onder specialisten is die deontologie algemeen aanvaard. Het mooiste compliment dat we elkaar kunnen geven na een restauratie is:
"Het lijkt wel alsof je niets gerestaureerd hebt."

Is iedereen het daarmee eens?

Opdrachtgevers durven dat wel eens te betwisten. Zij willen uitpakken met de restauratie en verlangen een perfect eindresultaat. Maar stel dat we van een tafereel terug maken wat het oorspronkelijk was, dan zou het een soort vervalsing zijn.

Hoe vertaalt die deontologie zich concreet?

We willen zo weinig mogelijk vernieuwen en nieuwe materialen toevoegen. Materiaal dat je inbrengt, kan op langere termijn ook negatieve gevolgen hebben. De muurwerken in de Winterkapel zien er bijvoorbeeld uit als fresco's, maar zijn dat niet. Het zijn muurschilderingen van olieverf op een kalkmortelbepleistering die opgeruwd is, zodat het eruit ziet als een fresco.

Door waterinfiltratie zijn er schadelijke sulfaten in het de bakstenen van het metselwerk gekomen, die opeenvolgend de pleister- en de verflaag hebben aangetast; met als gevolg dat op sommige plaatsen de schildering volledig is verdwenen. Vóór onze interventie werden de beschadigde zones "opgelapt" met gips, wat de schade nog vergrootte.

Wat is er dan precies gebeurd?

Kalkmortel is erg waterdoorlatend, en gips niet. De twee combineren is om problemen vragen. Daarbij komt ook nog dat de vorige restauratie erg slordig werd uitgevoerd. De bezetter die destijds de werken uitvoerde, had ook grote zones van het originele beeld, die niet waren aangetast, overpleisterd.

Die delen hebben we terug zichtbaar gemaakt. Op de figuratieve taferelen, waar de picturale laag quasi volledig verdwenen was door sulfaten, hebben we slechts een lichte tint aangebracht, waardoor deze zones niet meer als choquerend overkomen in het geheel van de kapel. De schades in de meer decoratieve zones werden opnieuw gesuggereerd door het aanbrengen van kleurvakken, die wel iets lichter van toon zijn dan de originele stukken. We zijn dus terughoudend te werk gegaan. We willen zo weinig mogelijk interveniëren, met het grootst mogelijke respect voor de geschiedenis. Je moet ook in gedachte houden dat onze restauratie binnen vijftig jaar misschien dient hernomen te worden. Wellicht zijn er dan weer betere technieken, maar ook de benadering kan verschillen van nu. Alles wat we doen is uiteindelijk ook maar tijdelijk.

09 CAMPUS ROCHUS, INSTITUUT VOOR TROPISCHE GENEESKUNDE

Sint-Rochusstraat 41, 2000 Antwerpen

Open: van 10 tot 18 uur

Gidsbeurten: doorlopend. Geen reservatie vereist.

Tram/bus: 4-12-22-180-181-182-183

Website: Op www.itg.be vindt u meer informatie over de werking van het Instituut voor Tropische Geneeskunde.



NIET toegankelijk voor rolstoelgebruikers

Op deze locatie bouwden de kartuizermonniken vanaf 1625 een kloostercomplex. Stilistisch is het een combinatie van de traditionele bak- en zandsteenstijl die nog in de kloostervleugels te zien is en een volplastische barokstijl in de gevel van de kerk. Ook rond de binnentuin zien we een natuurstenen Toscaanse galerij met een zware kroonlijst, gecombineerd met een meer traditionele verdieping in baksteen. In 1782 werd de contemplatieve kartuizerorde door Jozef II opgeheven. De monniken werden verdreven, hun gebouwen verkocht. De gebouwen werden achtereenvolgens gebruikt als kazerne, diamantslijperij en vanaf 1802 als suikerraffinaderij.



Uitbater J.M. Smets liet zware verbouwingen doorvoeren, vooral in de kapel. Daar werden vijf verdiepingen aangebracht voor het inrichten van werkruimten en stapelplaatsen en in de koorapsis werd een takelsysteem geïnstalleerd. Belangrijkste ingreep was de afbraak van de kartuizercellen. De industriële activiteiten herleidden het complex tot een ruïne. Dit weerhield de zusters kapucinessen niet om het pand in 1834 te kopen. Ze moesten zware verbouwingswerken laten uitvoeren vooraleer het pand opnieuw als slotklooster kon worden betrokken. Ze lieten de verdiepingsvloeren uit de kapel verwijderen, de raamopeningen dicht metselen en een nieuwe scheidingswand plaatsen tussen het zusterkoor en het schip, dat via een nieuwe toegangsdeur in de gevel dienst zou doen als parochiekerk. Op de verdiepingen werden dertig cellen ingericht.

In 2001 ging de laatste zuster op rust. De gebouwen werden gekocht door het Instituut voor Tropische Geneeskunde. De ingebruikname kon niet gebeuren zonder grote renovatiewerken (2004-2006). Er werd gekozen voor een zachte restauratie. Zo veel mogelijk van het bestaande werd bewaard en de verschillende bouw- en verbouwingsfasen werden gerespecteerd. De kloosterruimtes in de zuid- en westvleugel kregen op de benedenverdieping leslokalen, een studentenopvangdienst en kantoren. De eerste verdieping en de zolder werden ingericht als burelen en kleine discussieruimten voor professoren, onderzoekers en bezoekers. De oorspronkelijke indeling van de lokalen kon gerespecteerd worden. Aan de westvleugel kwam een moderne uitbreiding met een lift. De aansluiting tussen dit nieuwe volume en het klooster werd in glas uitgewerkt, om ze visueel te scheiden.

Het interieur van de kapel had minder erfgoedwaarde dan het exterieur en de rest van het complex. Het zusterkoor werd omgevormd tot een klein auditorium. In het hoofdvolume van de kapel werd een verdieping gemaakt met een zelfdragende constructie, die losstaat van de wanden om iets van het ruimtegevoel te behouden. De opening errond werd gedicht met glazen panelen. Beneden zijn drie modulaire klaslokalen ingericht, op de verdieping een groot auditorium. De muurschildering uit de tijd van de kapucinessen bleef behouden.

In de beschermde kapel heeft het Agentschap Onroerend Erfgoed het maximale toegelaten op het vlak van de herbestemming van een dergelijke ruimte. Op andere plaatsen was zij strenger. Zo werd gevraagd om, ondanks de aanzienlijke meerkost, het washuis ten westen van het kloostercomplex te restaureren en te bewaren. Dit gebouwtje is één van de weinige overblijfselen van de 'kartuis'. Het is nu in gebruik als kantoor en vergaderruimte.

10 **SINT-FRANCISKUSKAPEL**

Nationalestraat 109, 2000 Antwerpen

Open: van 10 tot 18 uur

Gidsbeurten: doorlopend. Geen reservatie vereist.

Activiteiten:

Wandeling: Geleide wandelingen in de omliggende straten i.v.m. de geschiedenis van de Nationalestraat én het sociale leven in de Sint-Andriesparochie, alias 'de parochie van miserie'.

Rally: Een rally in de omliggende straten i.v.m. de geschiedenis van de Nationalestraat én het sociale leven in de Sint-Andriesparochie.

Tram/bus: 4-12-22-180-181-183

Informatie beschikbaar in grootletterdruk



Toegankelijk voor rolstoelgebruikers

Achter deze monumentale poort in neo-barokke stijl – zo typisch voor na de aanleg van de Nationalestraat aan het einde van de negentiende eeuw - bouwde de Sint-Andriesparochie rond WO I haar sociaal centrum uit met onder meer een school, een volksspaarkas en de parochiezaal 'De Kring'. Na de verkoop van dit complex aan het Algemeen Christelijk Vakverbond (ACW) in de jaren 1980 diende de (oude in)gang met art-deco-wandbetegeling als sociale opslagplaats. Na de sluiting van de naburige kloosterkapel van de zusters kapucinessen in de St.-Rochusstraat maakte de parochie er in 2003 een 'zonnige' kapel van, als een kleine oase van rust, bezinning en gebed. Aan de wand bevinden zich tekst-tekeningen van Dries Vanwijnsberghe.



DEURNE DORP

DEURNE DORP

Deurne was tot de negentiende eeuw een landelijke gemeente. Ze bestond uit lusthoven en uitgestrekte landerijen, eigendom van grootgrondbezitters. Tot 1836 vormden Deurne en Borgerhout een bestuurlijke eenheid. Borgerhout was van oudsher sterker op Antwerpen gericht en industrialiseerde en verstedelijkte veel sneller dan het agrarische Deurne. De omgeving rond de Koraalplaats geeft nog een indruk van het dorpsbeeld van de gemeente op het einde van de negentiende eeuw.

Tussen 1875 en 1900 stelde België zijn grenzen open voor buitenlandse landbouwproducten. De landbouwsector kreeg rake klappen. Verpauperde Kempische boeren emigreerden naar de stad. Deurne kende een enorme bevolkingstoename. Voor grootgrondbezitters werd het lucratiever om hun gronden te verkavelen en als bouwgrond te verkopen dan ze te verpachten. Met de afbraak van de Brialmontomwalling in 1906 werd ook de belemmering om huizen te bouwen definitief opgeheven en kwam de verstedelijking helemaal op gang.

De oude dorpskern rond de Sint-Fredeganduskerk werd uitgebreid met een arbeiderscit  in de omgeving van de Koraalplaats. In Deurne-Zuid ontstonden rond 1889 nieuwe wijken zoals Silsburg en de wijken in de omgeving van het Te Boelaar- en Boekenbergpark. In Deurne-Noord werd in het begin van de twintigste eeuw het Molenkwartier in de buurt van de Leeuwlantstraat volgebouwd en met de inplanting van enkele bedrijven bij het kanaal werd de aanzet gegeven voor de wijk Kronenburg rond de Tweemontstraat. Vanaf 1910 werd de omgeving van Ruggeveld uitgebouwd.

De Eerste Wereldoorlog remde de evolutie een tijdje af, maar daarna groeide Deurne uit tot de belangrijkste voorstad van Antwerpen. De bevolking groeide zeer snel aan, ditmaal vooral met inwijkelingen uit volkswijken als Stuivenberg en Seefhoek die van hun kwartierwoning in de stad naar de periferie verhuisden. De gigantische bevolkingsaangroei vereiste de snelle en massale bouw van vele arbeiders- en bediendewoningen.

Bouwmaatschappijen anticipeerden hierop en hadden zo een grote invloed op de verstedelijking van de gemeente.

De aanzet werd in 1921-1922 gegeven door de 'Tuinwijk van Deurne', een aangenomen onderneming van de 'Nationale Maatschappij voor goedkope woningen en woonvertrekken'. Zij bouwden 53 huizen op de gronden van het Deurnese 'Bureel van Weldadigheid'. Aangemoedigd door het succes van de onderneming ontstond ook bij de privésector interesse voor de woningbouw in Deurne. Grootgrondbezitters trachtten hun uitgestrekte eigendommen te valoriseren door direct of indirect te participeren in immobiliënmaatschappijen. Die verkavelden de gronden en vroegen er bouwtoelatingen voor aan. Vermoedelijk werden de percelen verkocht met de verplichting om de constructie van een woning over te laten aan de verkavelende onderneming.

Tussen 1926 en 1930 werden talrijke bouwvergunningen voor woningbouw afgeleverd. De bestaande wijken werden dichtgebouwd en de gronden van vele kasteeldomeinen werden bouwrijp gemaakt. De landbouw verdween volledig en ambachtelijke industriële vestingen kenden een grote vlucht. Allerlei bouwmaatschappijen stortten zich op goedkope woningbouw en speelden in op de vraag naar 'een huisje met een tuintje'. De meest gekende is de 'NV Comptoir général du bâtiment' of 'Bouwonderneming Conforta'. Tussen 1925 en 1930 kreeg ze minstens 1293 bouwtoelatingen, maar veel woningen werden ook zonder vergunning gebouwd. De bouwreglementen, vooral in verband met gevelbreedte en voortuintjes, werden ook dikwijls niet nageleefd. Deze speculatiebouw op grote schaal resulteerde in eindeloze reeksen seriewoningen, al dan niet verdeeld in flats. Ze bepalen nog steeds het straatbeeld, vooral in Deurne-Noord. Meestal vertonen ze weinig architecturale kwaliteiten.

Vanaf 1925 kwam ook de particuliere woningbouw op gang. De maatregel van minister Romain Moyersoen, waarbij gezinnen met een bepaald maximuminkomen in aanmerking kwamen voor een premie voor de bouw of aankoop van een woning, stimuleerde het privé-initiatief - vooral in de randgemeenten.

In de particuliere woningbouw vinden we merkwaardige staaltjes van art deco, modernisme of nieuwe zakelijkheid, naar het ontwerp van bekende architecten als Gaston Eysselinck, Leon Stijnen, Nachman Kaplansky, Walter Van den Broeck, Edward Steenbergen en Renaat Braem. De intensieve bouw van scholen en kerken hield gelijke tred met de woningbouw.

INTERVIEW LUDO PEETERS – HEEMKUNDIGE KRING TURNINUM

Ludo Peeters is voorzitter van de Heemkundige Kring Turninum in Deurne. Om de collectie van het volksmuseum een plek te geven, werden de oude arbeiderswoningen aan de Koraalplaats omgevormd tot schatkamers van de volkskundige geschiedenis. In de oude arbeiderswoningen kan je dan ook op een wonderlijke manier tijdreizen. Tijdens een wandeling doorheen het museum ontdek je niet alleen een werkmanswoning, je doorkruist ook een diamantwerkplaats, een 'Café Coiffeur', een oude klaslokaal, een oorlogskamer, een wagensmidse waar ook de eerste auto's van het land in elkaar werden gezet – en nog zoveel meer.

Zelfs op een doorsnee dinsdagmiddag lijkt het wel de zoete inval in het gemeentemuseum op de Koraalplaats. De voorzitter en een paar vrijwilligers regelen praktische zaken - 'de administratielast is verschrikkelijk geworden', becommentarieert Ludo. Achterin is iemand bezig met het digitaliseren van het archief. Ook de voordeur zwaait regelmatig open. Er klopt een man aan die een rondleiding wil komen volgen, maar die zich blijkbaar van week heeft vergist. Hij krijgt vriendelijk een tas koffie aangeboden. En dat typeert de sfeer.

De Koraalplaats werd onder impuls van de Heemkundige Kring Turninum beschermd als stedelijk landschap. Dankzij de vele dossiers die Ludo en de zijnen indienden, werden ook veel panden in Deurne geïnventariseerd of beschermd. In de oude arbeiderswoningen aan de Koraalplaats gingen ze nog een stap verder. Daar namen ze zelfs de verbouwingen en het onderhoud van de panden voor hun rekening. En dat mag je letterlijk nemen. 'We hebben we een aanzienlijk bedrag aan eigen middelen in de arbeiderswoningen geïnvesteerd.'



Wanneer de persoonlijke achtergrond van Ludo ter sprake komt, worden eerste enkele hardnekkige mythes ontkracht. Ludo is geen kernfysicus, wel industrieel ingenieur in de nucleaire scheikunde. Als jongeman engageerde hij zich als één van de eerste opgeleide natuurgidsen van Vlaanderen. Daarnaast heeft hij ook een hele reeks vormingen en opleidingen gevolgd, waaronder archeologie en paleontologie. Die combinatie is voor hem perfect logisch te verklaren. 'Toen ik nucleaire scheikunde ging studeren, deed ik dat om antwoord te vinden op de vragen: Vanwaar komen we? Wat doen we hier? Wat betekenen we? Bij die andere disciplines gaat het om diezelfde vragen.'

In het volkskundig museum komen al die verschillende vragen samen. Er is een indrukwekkend aantal museumstukken in onder gebracht. Ook de variatie van museumstukken is – zacht gezegd – indrukwekkend. Op een tafel in de ontmoetingsruimte liggen stripboeken van de Rode Ridder broederlijk naast stukken bot van een walvis. Een rondgang in het museum bevestigt hoe onvoorstelbaar uiteenlopend de voorwerpen zijn: Japans aardewerk dat gevonden werd tijdens archeologische onderzoek aan kasteel Gallifort, haaiantanden en stukken walvisskelet, materiaal van ambachtslieden zoals de diamantslijpers, een glas-in-loodraam, historisch huisgerei, een alkoof, een paar klompen die het leven van een Joods meisje redden, relikwieën van de fabrieken uit de buurt die gesloten werden en een toilet dat zijn honderdjarig bestaan al vierde.

En toch zit er een rode draad in al die variatie. 'Wij verzamelen de anekdotische geschiedenis, niet de schoolse geschiedenis. Wij vertellen de menselijke verhalen.' En die menselijke verhalen vormen ook de rode draad doorheen de collectie. Er wordt in de oude arbeiderswoningen dan ook nostalgisch verteld over bekende of beruchte figuren uit de buurt, over de miserie van de ambachtslui en over heroïsche gebeurtenissen. En wanneer u een beetje geluk hebt, vertelt Ludo je hoogstpersoonlijk hoe hij eigenhandig een granaat uit de ribben van een walvisskelet peuterde.

11 SINT-FREDEGANDUSKERK

Lakborslei 12-14, 2100 Deurne

Open: van 12 tot 18 uur

Gidsbeurten: om 14, 15 en 16 uur. Geen reservatie vereist.

Mensen achter het monument aan het woord.

De Sint-Fredeganduskerk (1644) werd in 1997-1998 gerestaureerd.

De kunstwerken, waaronder vele uit de voormalige

Sint-Michielsabdij, waren in dat dossier niet opgenomen.

De Sint-FredegandusGezellen nemen de kunstwerken nu systematisch onder handen. Zij vertellen u het sterke verhaal achter de kunstwerken die toen vervaardigd werden, nu gerestaureerd om bewaard te blijven voor de toekomst.

Tram/bus: 10-410-411-412

Website: Via www.sintfredegandusgezellen.be komt u meer te weten over de Sint-FredegandusGezellen.



NIET toegankelijk voor rolstoelgebruikers

Mogelijk werd in deze buurt in de negende of tiende eeuw al een eerste bedehuis ingericht. De kerk was aanvankelijk aan Onze-Lieve-Vrouw toegewijd. Vanaf het einde van de vijftiende eeuw nam de cultus van Sint-Fredegandus toe. Er werd een broederschap voor de heilige opgericht en een processie ter zijner ere ingesteld. Uiteindelijk werd de kerk omgedoopt tot Sint-Fredegandus, al is er ook nog steeds een zijaltaar toegewijd aan Onze-Lieve-Vrouw. Aangenomen wordt dat de heilige Fredegandus afkomstig was uit de streek en leefde in de zevende eeuw. Hij was een benedictijner abt die begaan was met de kerstening van de plaatselijke bevolking.

In 1566 werd de kerk door beeldenstormers geplunderd. Alle energie die in het herstel van de kerk kroop was tevergeefs, want op 2 maart 1579 werden bij 'de slag bij Deurne' opnieuw grote vernielingen aangebracht. De totaal vernielde kerk werd in de eerste helft van de zeventiende eeuw terug opgebouwd, waarbij de oude fundamenteën gedeeltelijk werden hergebruikt. Ondanks de nieuwe barokmode werd geopteerd voor een traditionele gotische kerk in bak- en natuursteen op een klassiek grondplan van drie beuken, met een kruisbeuk en koor.



In 1648 werd de kerk ingewijd. In de loop van de volgende jaren zou ook het interieur afgewerkt worden. Het rijke barokke interieur is ten dele afkomstig van de Antwerpse Sint-Michielsabdij.

In 1997-1998 werd de kerk gerestaureerd. Het volledige exterieur en interieur werden opgefrist. Na de beëindiging van de kerkrestauratie richtte een groep vrijwilligers de 'Sint-Fredegandusgezellen' op vanuit een bezorgdheid om het culturele erfgoed van de Sint-Fredeganduskerk te bevorderen. Zij organiseren activiteiten waarvan de opbrengst volledig ten goede komt aan de conservering van de kunstwerken.

12 **SINT-FREDEGANDUS BEGRAAFPARK**

Lakborslei, 2100 Deurne

Open: van 10 tot 18 uur

Activiteit:

Wandeling: Om 11, 14, 15 en 16 uur start in het Volksmuseum (Koraalplaats 2) een wandeling langs o.a. de houten huisjes en begraafpark Sint-Fredegandus. Tijdens deze wandeling ontdekt u op welke manier de Groote Oorlog Deurne trof en hoe de Deurnenaars dit beleefden.

Tram/bus: 10-410-411-412

Website: Wil u meer weten over vzw Turninum Volksmuseum Deurne? Surf dan naar www.turninum.ch.vu



NIET toegankelijk voor rolstoelgebruikers

Met het edict van Jozef II uit 1784 werd het verboden te begraven in kerken en binnen de stadsmuren. Het Sint-Fredeganduskerkhof in Deurne werd een belangrijke begraafplaats voor leden van de Antwerpse burgerij. Velen hadden een buitengoed in het landelijke Deurne. In 1885, 1924 en 1928 moest de begraafplaats in noordelijke richting vergroot worden.

Om de voortdurende groei van het kerkhof te kunnen opvangen, besliste het gemeentebestuur van Deurne in de tweede helft van de negentiende eeuw om de kostprijs voor een concessie te verdubbelen. Iets wat het succes van de begraafplaats niet afremde.

Na de Eerste Wereldoorlog verminderde het prestige van de Sint-Fredegandusbegraafplaats. Dat kwam door de oprichting van de stedelijke begraafplaats Schoonselhof, de industrialisatie van de gemeente en de verkaveling van de kasteeldomeinen. Hierdoor verloren de rijkere Antwerpse burgerfamilies hun persoonlijke binding met Deurne. Aanvankelijk werden in vele familiegraven nog bijzettingen gedaan, maar stilaan verminderde dat. Concessies werden niet meer verlengd, grafmonumenten niet meer onderhouden en stilaan begon het verval.

Op 14 oktober 1976 werd bij koninklijk besluit beslist om een deel van de begraafplaats Sint-Fredegandus te beschermen als landschap. In 1989 werd het kerkhof gesloten. Twee jaar later werd besloten het niet-beschermde gedeelte te ontruimen en om te vormen tot een 'begraafpark'. In 1996 legde architect Chris Vermander er een park aan, met behoud van de meest waardevolle zerken. De laan met 'platines' imiteert de Romeinse Via Appia. Andere ingrepen waren de tumulus met zijn symbolische spiraal, de aanplanting van notelaars, het amfitheater en een perk met paarse irissen. Er werden hier fascinerende links gelegd tussen leven en dood, de jeugd en de ouderdom. Het is een soort van openluchtmuseum voor funeraire geschiedenis.

Voor het beschermde gedeelte werd in 2012 beslist een landschapsbeheersplan op te maken. Op basis van een inventarisatie van zowel de landschappelijke elementen en structuren, als van de waardevolle grafzerken, wordt vastgelegd wat de intrinsieke waarden van het beschermde landschap zijn. Vervolgens wordt bepaald welke beheersmaatregelen nodig zijn om deze in stand te houden of te herstellen. Tot slot wordt een planning voor deze maatregelen opgemaakt. Het landschapsbeheersplan moet tegen 2015 klaar zijn.



FAMILIE

AME F. HERBOSCH

1857-1922

PHOEBE HERBOSCH

1858-1925

EUGÈNE HERBOSCH

1878-1953

ME EUG. HERBOSCH

1882-1953

HERBOSCH

ROMAIN 1914-1915

THEO 1817-1913

EUGÈNE JR 1907-

ECHTGENOOT VAN LEA

YVONNE 1911-1912

JULL. HERBOSCH DE S

1908-1975

OLIVIER HERBO

1923-1978



13 PASTORIE SINT-FREDEGANDUS

Lakborslei 31, 2100 Deurne

Open: van 13 tot 18 uur

Mensen achter het monument aan het woord.

Enkel de pronkkamer is te bezoeken. U kan zich ook vrij in de tuin begeven en voor één keer kan u ook door de ramen naar binnen gluren. Pastoor Hendrix woont in de pastorie en is aanwezig.

Tram/bus: 10-410-411-412



Toegankelijk voor rolstoelgebruikers.

De eerste steenlegging van dit pand vond plaats in 1615, onder pater Anchement. Aanvankelijk was het pand waarschijnlijk een diephuis, waarvan de voorgevel op de zuidzijde lag. In 1763 zou dan aan de zuidoostelijke zijde een haakse uitbouw zijn toegevoegd, waardoor het pand nu een L-vormig dubbelhuis is. Op dat moment werd ook de barokke poortomlijsting van de zuidzijde naar de oostelijke gevel verplaatst. Aan de zuidzijde werd een nieuwe, eenvoudigere poortomlijsting aangebracht die het jaartal 1763 draagt. Door dit alles is de gevel aan de straatkant de huidige voorgevel. Het interieur van de pastorie is rijkelijk uitgewerkt met onder meer een dakgebinte en voordeur uit de zeventiende eeuw, een trap en stucwerksalon uit de achttiende eeuw en tegelvloeren en een marmerschildering uit de negentiende eeuw.

Van de veertiende eeuw tot de Franse periode werd de Sint-Fredegandusparochie beheerd door de norbertijnen van de Sint-Michielsabdij. Tijdens de Franse periode werd de pastorie in beslag genomen. Van de schermutselingen uit deze tijd is in de zuidgevel nog een stuk kanonskogel zichtbaar. In tegenstelling tot vele andere kerkelijk goederen werd de pastorie echter niet verkocht en uiteindelijk kwam het pand in het bezit van de gemeente. Het huis werd een tijdlang bewoond door een veldwachter en zijn gezin en door een werkmans die bij gebrek aan betaling geen ander onderdak kon vinden. Wanneer precies de pastoor opnieuw zijn intrek nam in het pand is in de kerkarchieven niet terug te vinden.

In 1892 drongen zich werken aan de pastorie op. Men wilde het bestaande pand afbreken en enkele meters verder een nieuwe pastorie bouwen, maar omdat de nieuwe constructie zou worden opgetrokken op een grond belast met krijgsdienstbaarheden kreeg men hiervoor geen toelating van het ministerie van oorlog. Er was geen andere keuze dan de bestaande pastorie te herstellen. Dit gebeurde in 1893-95, onder leiding van L. Gife.

Ook in 1998, 2000 en 2003 werd aan de pastorie gewerkt. Naast een aantal technische en comfortwerken werd ook de gevel aangepakt. De bepleistering werd hersteld en de gevels en het schrijnwerk werden geschilderd. De veranda werd afgebroken en het raam in de zuidgevel hersteld. In het interieur werden onder andere de lambriseringen van de gang en het salon hersteld. In deze laatste kamer werd ook het stucwerk gerestaureerd.

14 VREDEGERECHT VAN HET TWAALFDE KANTON ANTWERPEN

Cogelsplein 46, 2100 Deurne

Open: van 10 tot 18 uur

Gidsbeurten: doorlopend. Geen reservatie vereist.

Mensen achter het monument aan het woord.

De vrederechter is aanwezig en vertelt over haar rol in het restauratieproces van het gebouw. Een lid van Turninum vzw geeft meer uitleg over de geschiedenis van het gebouw.

Tram/bus: 10-410-411-412



NIET toegankelijk voor rolstoelgebruikers

Het vrederecht op het Cogelsplein in Deurne was aanvankelijk gebouwd als gemeentehuis en politiesecretariaat. Tot ver in de negentiende eeuw vergaderde het gemeentebestuur meestal in een dorpswoning of herberg.

Het bouwen van gemeentehuizen als administratieve bestuurscentra in de tweede helft van de negentiende eeuw was het gevolg van een bevolkingstoename, waardoor de gebruikte lokalen te klein werden. De nieuwe gemeentehuizen werden meestal opgetrokken in eclectische stijl met neogotische, neoclassicistische of neo-Vlaamse renaissance-elementen naar een ontwerp van de provinciale architect. Deze vaak aan het dorpsplein ingeplante bakstenen constructies hadden een eenvoudige rechthoekige plattegrond met benadrukte middentravee en bordestrap.

In 1877 kocht de gemeente Deurne in het centrum van het dorp, langsheen de Turnhoutsebaan (Cogelsplein), een grond van de weduwe Kennis-Van Ishoven. Ze richtte er een gemeentehuis, school met vier klassen en onderwijzerswoning op. Het neogotische gebouw, nog goed herkenbaar door zijn inplanting, schaal en typerende gevelarchitectuur is een ontwerp van provinciaal bouwmeester Eugene Gife (1819-1880). Na de Eerste Wereldoorlog werd het gemeentehuis aan het Cog1elsplein echter te klein voor de snel groeiende gemeente.

In 1922 keurde de gemeenteraad een bestek goed om het te vergroten. Hierbij voorzag men de aanbouw van nieuwe kantoren en de vergroting van de trouw- en feestzaal. Wegens de benarde financiële toestand van de gemeente op dat ogenblik werden enkel de kantoren bijgebouwd. Tevens verhuisde de onderwijzer naar de Turnhoutsebaan 4, zodat zijn woning kon worden ingenomen door de dienst bevolking. In 1937 werden de klassen van de Hertstraat overgebracht naar de Boshovenstraat en kwam er plaats vrij voor de gemeentediensten. In 1948 verklaarde het provinciebestuur zich bereid een grond aan te kopen voor een nieuw gemeentehuis aan het Maurice Dequeeckerplein. Tussen 1956 en 1964 werd er aan gewerkt.

Toen het oud gemeentehuis in 1964 vrij kwam werd het een tijdje gebruikt door het E.W.T.-theater en een balletschool. In 1970 werd het vredegerecht van het twaalfde kanton erin ondergebracht. Een uiterst geschikte herbestemming die ervoor zorgde dat de planindeling met statige inkom, ruime traphal en representatieve voormalige raadzaal met een deel van de oorspronkelijke aankleding en inrichting bewaard bleef.



INTERVIEW WINNIE VERMEULEN – VREDERECHTER VAN

HET TWAALFDE KANTON

Het voormalige gemeentehuis van Deurne op het Cogelsplein straalt grandeur uit. Herstelde grandeur, weliswaar. Nadat de officiële administratie naar een groter gebouw verhuisd was, geraakte het gebouw uitgeleefd. Vrederechter Winnie Vermeulen ijverde persoonlijk voor eerherstel. Nu draagt ‘haar’ gebouw met trots het herkenningsteken van beschermd monument.

Bent u de eerste vrederechter die het gebouw in handen neemt?

Nee, dat niet. Maar ik geloof dat ik wel de eerste vrederechter ben die het grondig onder handen neemt. Mijn enige voorganger deed het hoogst noodzakelijke. Zelf ijver ik sinds mijn aantreden voor allerlei opknappen. Het gebouw was uitgeleefd, op sommige plekken zelfs vies en vuil. Dat was deprimerend. Ik wilde dat het gebouw terug in originele staat, minstens in goede staat hersteld werd. Een gebouw zoals dit verdient het om prestige uit te stralen zoals het ook aanvankelijk bedoeld was.

U maakt er persoonlijk een erezaak van?

Ja, toch wel. Iedere vrederechter is beheerder van het gebouw waarin hij of zij zetelt. Vaak is het de hoofdgriffier die de taak van goede huisvader opneemt. In een historisch pand zoals dit heb ik zelf de belangen van het gebouw behartigd. Als kunstliefhebber met notie van en respect voor onze geschiedenis en de architectuur van voorbije generaties, vond ik dat vanzelfsprekend. Een verloederd gebouw, dat is toch geen visitekaart voor justitie? Het is trouwens ook niet fijn om in een vuil, vies of vervallen gebouw te moeten werken. Niet voor mij, en niet voor de medewerkers op de griffie. Het gebouw is sinds 2012 een beschermd monument. We zijn fier op het blauw-wit plaatje dat nu tegen de gevel hangt en dragen dit symbool van beschermd monument met trots.



Hoe hebt u dat voor elkaar gekregen?

Vlak na mijn aanstelling ben ik brieven beginnen schrijven aan het ministerie van justitie en ben ik bij de Stad Antwerpen gaan aankloppen. Het is een kwestie van doorzetten, blijven bellen, aandringen, aanhoudend schrijven, vergaderen met alle bevoegde diensten en mensen aan de mouw trekken. Al deze inspanningen gedurende jaren hebben een mooi resultaat opgeleverd en zullen verdergezet worden.

Wat zijn de belangrijkste werken die u liet uitvoeren?

Vrij snel na mijn aanstelling werden de vermolmden vloeren van de zittingszaal en van de voormalige bureauruimte van de gemeentesecretaris vervangen. Ook de elektriciteit werd helemaal vernieuwd. Dat was echt broodnodig. Ik heb er ook voor gezorgd dat het gebouw toegankelijk werd voor personen met een mobiliteitsbeperking. De trappen van de monumentale inkomhal zijn prachtig, maar niet praktisch voor rolstoelgebruikers. Ik heb ooit, in toga, een zitting op het voetpad moeten houden. Dat kon echt niet verder. Voor mindervaliden werd op het gelijkvloers, waar vroeger het kantoor van de douane en accijnzen was, een bureau ingericht zodat zij vlot en met het nodige respect kunnen ontvangen worden.

Dat zijn vooral praktische ingrepen. Maar het gebouw ziet er ook goed uit. Hoe hebt u middelen gekregen om het esthetische plaatje te doen kloppen?

Daar hebben we geluk mee gehad. De stad had vroeger eigen zeer puike ambachtslui die fraai werk leverden. Zij hebben hier heel wat opgeknapt. Om de marmerschijdering in de inkomhal te restaureren, waren bijvoorbeeld zeventien lagen nodig. Voor de man die dat deed, was het de laatste opdracht, alvorens hij met pensioen ging. Hij maakte er een erezaak van om het tot in de puntjes af te werken. Verder kan een beetje vindingrijkheid ook nooit kwaad. Zo heb ik bijvoorbeeld heel wat meubelen uit het oude justitiepaleis op de Leien kunnen recupereren.

Qua stijl passen die hier perfect, terwijl die in het nieuwe justitiepaleis nooit tot hun recht zouden komen. De luchter die in mijn kabinet hangt, komt uit het depot van de stad. Die hing vroeger in de raadszaal van het gemeentehuis van Berchem, dat nu is afgebroken.

Waarden de mensen die hier komen het historische kader?

Per jaar worden hier ongeveer drieduizend zaken behandeld. Er komt dus best wat volk over de vloer. En wanneer mensen klagen dat ze soms wat lang moeten wachten zeg ik hen: 'U bent hier in een prachtig gebouw, beschouw het mede als een culturele uitstap, dat is mooi meegenomen!'

15 **BROUWERIJ DE RIDDER: KONINKLIJKE KRUISBOOGMAATSCHAPPIJ GRAAF VAN VLAANDEREN VZW EN KONINKLIJKE KRUISBOOGVERENIGING MARNIX VZW**

Hertstraat 5, 2100 Deurne

Open: van 10 tot 14 uur (De Koninklijke Kruisboogmaatschappij Graaf Van Vlaanderen vzw) en van 14 tot 18 uur (Koninklijke kruisboogvereniging Marnix vzw)

Gidsbeurten: doorlopend van 14 tot 18 uur.

Geen reservatie vereist.

Tram/bus: 10-410-411-412



NIET toegankelijk voor rolstoelgebruikers

Al in de zeventiende eeuw stonden hier een brouwerij en een herberg genaamd 'Den Witten Hert'. De huidige stoombierbrouwerij werd in 1889 gebouwd door de gebroeders De Ridder. Veertien jaar later kwam daar nog een stoommouterij bij. Het café 'Den Witten Hert' op de hoek van de Hertstraat en de Turnhoutsebaan was het uithangbord van de brouwerij.



Het bakstenen complex is opgetrokken volgens de toenmalige principes van het zogenaamd 'industrial firesafebuilding'. Die bouwmethode moest de brouwerij optimaal beschermen tegen brand. Voor de structuur van het gebouw werd het gebruik van hout vermeden. De vloeren zijn in baksteen en rusten op gietijzeren kolommen met smeedijzeren liggers op troggewelven in stampbeton. Dit alles kon een brand in het begin van de twintigste eeuw niet verhinderen. Het oorspronkelijke zadeldak van de oostelijke vleugel werd daarbij vernield.

De eerste gebouwen zijn in een U-vorm rond een binnenkoer opgericht. Het geheel bestond uit werk- en opslagplaatsen, een mouterij en een stokerij. In 1896 werd de zuidelijke vleugel van de brouwerij verlengd met burelen, stallingen en een bottelarij. Een jaar later werden ten noorden van het complex de ast, de mouterij, de maiserie en enkele brouwzalen opgericht. Het volledige gebouw is onderkelderd en bevat gist-, stook- en voorraadmolders.

In 1928 ging de brouwerij failliet. De gebouwen werden nog een tijd lang gebruikt als depot door een brouwerij uit Lier en Brussel. Enkele ruimten werden gerestaureerd en verhuurd als kunstenaarsateliers. Ook twee schuttersverenigingen zijn in de gebouwen ondergebracht. De bottelarij werd omgevormd tot schoolgebouw. De stallingen zijn afgebroken.

16 CAFE DEN WITTEN HERT

Turnhoutsebaan 2, 2100 Deurne

Open: van 12 tot 18 uur

Mensen achter het monument aan het woord.

De caféuitbater liet het café restaureren en is aanwezig.

Activiteit:

Hans Bombeke brengt bierverhalen uit brouwend bruisend

Deurne: Lezing over de (verdwenen) brouwerijen in Deurne en het belang van de Schijn en de Herentalse vaart voor de bierproductie in het Antwerpen van de 16de eeuw. Café 'Den Witten Hert' was het uithangbord van de achterliggende brouwerij De Ridder.

Beide zijn bewaard als bouwkundig erfgoed en de ideale plek om de geschiedenis van de talrijke lokale brouwerijen te doen herleven.

De lezing start om 13.30 uur en duurt 1 uur. Reserveren vóór 10 september bij Cultuurdienst Deurne, Maurice Dequeeckerplein 1 of via 03 338 46 03 of cultuurantenne.deurne@stad.antwerpen.be.

Tram/bus: 10-33-410-411-412



Toegankelijk voor rolstoelgebruikers

Dit café was het uithangbord van de achterliggende brouwerij De Ridder. Café 'Den Witten Hert' werd in 1908 gebouwd voor rekening van Jan De Ridder, de toenmalige eigenaar van de brouwerij. Het werd opgetrokken op de plaats waar al sinds de zeventiende eeuw een brouwerij en een herberg met de naam 'Den Witten Hert' hadden gestaan. Later veranderde het café van naam en heette het lange tijd 'De Zwaantjes'. Het pand is opgetrokken in baksteen, in eclectische stijl. De afgeschuinde hoektravee met toegangsdeur is typisch voor de architectuur van cafés uit het einde van de negentiende en het begin van de twintigste eeuw. Er is witte natuursteen gebruikt voor de rijke ornamentiek van het pand met onder andere de reliëfs met hopranken en gehelmde ridderhoofden, het symbool van de brouwerij. Een afzonderlijke woning in de Hertstraat vormt één architecturaal geheel met het café.

In 1998 sloot het café de deuren. De laatste uitbater bleef daarna achterin het café wonen. Na zijn dood in 2008 werd het café verkocht. Ondertussen is het terug geopend en gerenoveerd. Het houtwerk van het schrijnwerk is bewaard. De caféramen op de hoek hebben een bovenlicht met kleine roedeverdeling dat is ingevuld met fijn art-nouveau glas-in-lood met florale motieven. Ook het interieur van het café bleef behouden. De originele houten toog, evenals het meubel voor de glazen, de lambrisering met ingewerkte spiegels en de oorspronkelijke tegelvloer zijn nog aanwezig. De bakstenen gevel werd opgefrist. De kroonlijst en het mansardedak werden niet mee aangepakt.



Koraalplaats 2, 2100 Deurne

Open: van 10 tot 18 uur

Gidsbeurten: doorlopend. Geen reservatie vereist.

Mensen achter het monument aan het woord.

Vrijwilligers van het Volksmuseum leiden u rond.

Activiteiten:

Tentoonstelling De Groote Oorlog en Deurne: Beleef hier de geschiedenis van de gewone burgers uit de 19de en 20ste eeuw in 7 'woningen' en een oude wagensmidse. De cafetaria en woning zijn ingericht naar het model van 1914-1918. Er is ook een oorlogskamer met militaire info over de rol van Deurne in de verschillende oorlogen. Teksten en foto's brengen het leven anno 1900-1920 tot leven.

De gewone arbeidersbevolking beleefde de gruwel van de Eerste Wereldoorlog heel intens: opeising van alle etenswaren, vernieling van woningen, onderdrukking en bruut geweld waren schering en inslag. Velen verloren hun vader of zoon aan het IJzerfront. Ze ondergingen de eerste industriële oorlog, iets dat we nooit mogen vergeten.

Wandeling: Om 11, 14, 15 en 16 uur start er een wandeling langs o.a. de houten huisjes en begraafpark Sint-Fredegandus.

Tijdens deze wandeling ontdekt u op welke manier de Groote Oorlog Deurne trof en hoe de Deurnenaars dit beleefden.

Website: Wil u meer weten over vzw Turninum Volksmuseum Deurne? Surf dan naar www.turninum.ch.vu

Tram/bus: 10-33-410-411-412



NIET toegankelijk voor rolstoelgebruikers

Een groep gedreven vrijwilligers startte in 1970 met een vzw om dit historische gedeelte van Deurne van de sloop te redden. Het volksmuseum van Deurne bestaat uit een aantal loonarbeiderswoningen en een wagensmidse. Samen met de omliggende straatjes gaat de Koraalplaats in oorsprong terug op een vijftiende-eeuwse dorpsuitbreiding aan weerszijden van de Turnhoutsebaan. In de zestiende eeuw stond op deze plaats een hoeve, eigendom van de Choralen van de Antwerpse Kathedraal.



De huidige bebouwing dateert grotendeels uit de tweede helft van de negentiende en het eerste kwart van de twintigste eeuw. Het gaat voornamelijk over arbeidershuizen langs rechte stegen en binnenplaatsen. Mogelijk zijn een paar daarvan verbouwde hoeves uit een oudere periode. Een voorbeeld hiervan is te vinden aan de Joostplaats. Verder werden er ook een aantal houten woningen opgericht. Deze manier van bouwen was verplicht als de gebouwen in het schootsveld van de Brialmontvesten lagen (1861-65), omdat ze in tijden van oorlog snel gesloopt moesten kunnen worden.

In de jaren 1960 kwam de oude dorpskern onder druk te staan. De verouderde en kleine loonarbeiderswoningen in de smalle stegen waren niet langer gewild. Onder impuls van de heemkundige Kring Turninum werd het geheel geherwaardeerd en beschermd als stedelijk landschap. Het volks- en schildermuseum, gewijd aan het leven en werk van de loonarbeider en de kleine zelfstandige vakman in het begin van de twintigste eeuw, werd er in ondergebracht. Het museum is ontstaan uit het werk van een groep vrijwilligers die in de jaren 1970 opgravingen verrichtten aan het kasteel Gallifort en die deze locatie als uitvalsbasis gebruikte om hun vondsten verder te onderzoeken en te inventariseren. De vereniging restaureerde de site geleidelijk aan en richtte de gebouwen in met oud gereedschap, huisraad, curiosa, enzovoort. De collectie van Turninum bestaat verder nog uit boeken, documentatie en een archief over de geschiedenis, de heemkunde en volkskunst van Deurne.

18 KONINKLIJK ATHENEUM DEURNE

Frank Craeybeckxlaan 22, 2100 Deurne

Open: van 10 tot 18 uur

Gidsbeurten: doorlopend. Geen reservatie vereist.

Activiteiten:

VIEWMASTER*MASTerview: Op uitnodiging van de academies gingen Luc Deleu (T.O.P. Office), Lot Lemm (Needcompany) en Jolente De Keersmaeker (tg Stan) op verkenningstocht in de academies van Berchem, Hoboken, Merksem en Wilrijk. Ze selecteerden hierbij verschillende werken die hen inspireerden en intrigeerden.

Het resultaat is een verrassende tentoonstelling in de unieke modernistische schoolarchitectuur van het Atheneum van Deurne. Om 11 en 14 uur kan u een rondleiding door het gebouw en de tentoonstelling meepikken en om 15 uur kan u genieten van een sfeervol concert.

Presentatie Confortawijk, elke werkman zijn huis:

Twee architectuurstudenten gingen voor hun masterproef via een grondig onderzoek op zoek naar de potenties van de wijk en naar strategische visies om de Confortawijk van zijn negatieve connotatie te ontdoen. Vandaag presenteren ze hun onderzoeksresultaten.

Tram/bus: 10-33-410-411-412

Website: Op www.spectrumschool.be vindt u meer informatie over het Koninklijk Atheneum Deurne.



Toegankelijk voor rolstoelgebruikers

De school werd in 1936 door Eduard Van Steenberghe ontworpen in opdracht van de gemeente Deurne. De school werd gebouwd op een onregelmatig, vijfhoekig perceel. De verschillende vleugels staan rond een centrale en gedeeltelijk overdekte speelplaats. Naast de leslokalen zijn er ook een conciërgewoning, een woning voor de studieprefect, twee gymzalen, een toneel- en feestzaal en een publieke stortbadinrichting. De school werd in april 1940 gedeeltelijk in gebruik genomen en een jaar later voltooid. De tweede verdieping op het middenblok dateert van de jaren 1960. De uitbreiding aan de Frank Craeybeckxlaan is in 1978 ontworpen door de zoon van Van Steenberghe, ook Eduard.

Het complex is een betonconstructie bekleed met gele baksteen. Hier en daar is het geheel verlevendigd met accenten in blauwe baksteen. Buitenmaterialen en kleuren werden binnen doorgetrokken, evenals de afwisseling van rechte en gebogen lijnen. Het interieur is sober vormgegeven met art deco-inslag in functionele details zoals trapleuningen en lichtarmaturen. De maatvoering is afgestemd op kinderen. Zo zijn de ingangen en doorgangen laag gehouden en is er een dubbele trapleuning voorzien. Een ronde koperen op kinderhoogte en een tweede op normale, verplichte hoogte.



De klassen die Van Steenberghe ontwierp zijn ruimer dan de voorschriften van zijn tijd en baden in licht.

In 2006 startte de restauratie van het gebouw. In de eerste fase werd vooral het lesgedeelte gerestaureerd. De oorspronkelijke kleuren en materialen werden weer in ere hersteld. Er was een grondige vernieuwing van de didactische infrastructuur en technische installaties. De functies van een aantal lokalen wijzigden om tot een moderne school te komen. De refter en nieuwe keuken, modern uitgeruste wetenschapslabo's, een vernieuwde lerarenkamer en een gloednieuw auditorium werden ingericht. De luifel aan de voorzijde werd hersteld, met inbegrip van de licht doorlatende koepel. Het einde van de restauratiefase werd gevierd in de lente van 2010.

Van 2010 tot 2012 werden in een tweede fase de turn- en sportzaal in ere hersteld. De deuren werden vernieuwd, de vloeren werden behandeld, de zalen werden in de originele kleuren geschilderd. De sportramen werden vervangen. De overige originele toestellen bleven behouden. Ook in de labo's werden nieuwe, brandveilige deuren geplaatst.

19 BIB COUWELAAR

Te Couwelaarlei 120, 2100 Deurne

Open: van 10 tot 17 uur

Gidsbeurten: om 10, 11, 13, 14 en 15 uur. Reserveren kan tot 10 september aan de balie van bib Couwelaar of bij de Cultuurdienst Deurne, Maurice Dequeeckerplein 1 of 03 338 46 03 of cultuurantenne.deurne@stad.antwerpen.be. De rondleidingen duren 50 min. Per rondleiding max. 12 personen.

Mensen achter het monument aan het woord.

Tijdens de rondleidingen vertelt een architect over het vroeger, nu en de toekomst van het gebouw.

Activiteit:

Film + wandeling Oorlogswouten: In de nacht van 14 op 15 september 1944 arresteerde de Sicherheitspolizei 66 Deurnese politieagenten op verdenking van verzetsdaden tegen de Duitse bezetter. 37 onder hen zouden nooit meer thuis komen.

Deurne maakte een korte documentaire over deze mannen. Na de film wandelen kinderen van de slachtoffers met u rond in Deurne-centrum en laten u de plaatsen zien waar alles gebeurde. Vertrek in Bib Couwelaar om 10, 11, 14, 15 en 16 uur. De activiteit duurt 90 min en de wandeling is in totaal 5 km. Reserveren kan tot 10 september aan de balie van bib Couwelaar of bij Cultuurdienst Deurne, Maurice Dequeeckerplein 1 of via 03 338 46 03 of cultuurantenne.deurne@stad.antwerpen.be

Tram/bus: 10-33-410-411-412

Website: Op www.schattenvandeurne.be vindt u meer informatie over oorlogswouten en ontdekt u andere schatten in Deurne zoals het Braemhuis of het Stampe en Vertongen Luchtvaart Museum.



Toegankelijk voor rolstoelgebruikers

Deze bibliotheek werd in 1968 ontworpen door Jul De Roover (1913-2010), architect en interieurontwerper. Pas in 1971 begon men met de bouw ervan en drie jaar later was het complex voltooid. Het werd opgetrokken op een vrij smal en diep perceel. Kolommen in ruitpatroon vormen de dragende structuur. Het uitzicht van deze steunen wordt bepaald door het kruisen van de balken.

Dit zorgt voor een diagonaal ribbenpatroon dat tot doel heeft het gebouw visueel te verbreden. De perspectieven bij het bewandelen van de ruimte worden ook interessanter. De overhoeks geplaatste kolommen bepalen de volledige indeling van het interieur. De plaatsing van het meubilair moest zich dan ook aanpassen aan de vormopvattingen van het gebouw.

De verticaal gelede voorgevel vormt een eerder gesloten front. Het geheel is opgetrokken in glad beton, met kolommen waarvan het profiel het resultaat is van de kruising van de balken. Over alle verdiepingen werden trapeziumvormige prefab elementen in schokbeton aangebracht. De overlapping van dit traliewerk vormt de overgang tussen de verdiepingen en werkt als borstwering. Omwille van hun zichtbaarheid werden ook de zij- en achtergevel met zorg uitgewerkt. De diagonaalbalken lopen door tot buiten de gevel.



Op de verdieping werden tussen de uitstekende kruisbalken betonpanelen gehangen als borstwering. Ze zijn afwisselend met geschaafde en ongeschaafde beplanking bekist.

In het interieur werd gekozen het betonskelet glad af te werken en zichtbaar te laten. De binnenmuren waartegen geen boekenkasten stonden, werden in lichtkleurig handvormparement opgetrokken. Speciale aandacht ging naar de akoestiek. Waar nodig werd op het plafond een houten latwerk aangebracht. De bibliotheek werd op het gelijkvloers en de eerste verdieping ingericht. Een grote draaitrap zorgt voor de verbinding en voor openheid. Er is een afzonderlijke ingang voor de volwassenen- en de jeugdafdeling. De tweede verdieping bevatte een conferentiezaal die later werd omgevormd tot audiovisuele media-afdeling. In de kelder van de voorbouw bevindt zich het boekenmagazijn.

In 2009 werd beslist de bibliotheek te verhuizen naar het districtshuis van Deurne, maar daarop werd snel teruggekomen. De bibliotheek blijft waar ze is en zal worden aangepast aan de moderne eisen. Zo zal er bijvoorbeeld een selfcheck komen waar men zijn boeken zelf kan in- en uitscannen. Hierdoor kan de infobalie verkleind worden tot een onthaaldesk. Door het ruimtegebruik op deze manier te optimaliseren kan het oorspronkelijk idee en modulair systeem van De Roover terug zichtbaar gemaakt worden. Het originele meubilair zal gedeeltelijk worden gerestaureerd en hergebruikt.

INTERVIEW PETRA ELST – MONUMENTENZORG STAD ANTWERPEN

Petra Elst begon haar carrière als projectleider van bouwprojecten bij de stad Antwerpen. Daar was ze verantwoordelijk voor de coördinatie en de kwalitatieve controle van de projecten. Tijdens die job ontdekte ze dat vooral de geschiedenis van gebouwen haar erg fascineert. 'De historische achtergrond van een gebouw is een fantastische puzzel', klinkt het. Daarom maakte ze de oversteek naar de dienst monumentenzorg van de Stad Antwerpen. Ze wil zich verder specialiseren in recente architectuur, en formuleert advies bij aanpassingen aan bibliotheek Te Couwelaar.

Ook de architect van de bibliotheek, Jul De Roover, die in 2010 overleed en vooral bekend staat als de architect van de Silvertoptorens op het Kiel, schuift in gedachten even mee aan tafel.

Staan er ingrijpende verbouwingen op de agenda?

Het gebouw is ontworpen als bibliotheek, en dat is het nog steeds. Dat is natuurlijk een voordeel. Voor erfgoed is het altijd een meerwaarde wanneer de oorspronkelijke functie van een gebouw behouden kan blijven. De bibliotheek moet wel gemoderniseerd worden.

Wat moet er concreet gebeuren?

De bibliotheek werd gebouwd in de jaren zeventig. Intussen is de werking van een bibliotheek geëvolueerd. Er komen onder andere computers en digitale infoschermen en ook een nieuwe scanbalie. Die zaken worden in alle bibliotheken van Antwerpen ingevoerd. Hier hebben we te maken met een speciaal geval: bibliotheek Te Couwelaar is een beschermd monument. Gelukkig had men de reflex om ons meteen in te schakelen, al bij de start van het proces. We geven advies over het schuiven met functies en het plaatsen van het meubilair.

Waar moet je dan rekening mee houden?

Het gebouw heeft een hele specifieke architectuur. Het perceel was erg smal, o.a. door een verplichte doorgang naar het achterliggende kerkhof. Jul De Roover werkte met een diagonale constructie. Hij heeft niet gewoon loodrecht op de rooilijn gebouwd. De belangrijkste lijnen binnen in het gebouw, de dragende structuren en de betonbalken, zijn diagonaal. Daardoor krijg je veel meer het gevoel van openheid wanneer je het gebouw binnenkomt. De diagonalen heffen de smalle van het perceel op en ze creëren een ruimtegevoel. Het interieur, bijvoorbeeld de tussenwanden en het meubilair, is daar ook volledig op afgestemd. Al is dat in de loop der jaren wat verwaterd.



Is het dan uw opdracht om die diagonale lijnen er terug in te krijgen?

Het is mijn taak om mensen bewust te maken van het oorspronkelijke idee van de architect. Door mensen te informeren en sensibiliseren voor het idee dat achter een gebouw zit, krijgen mensen ook meer waardering voor een gebouw.

De collega's van de bibliotheek vonden het heel interessant om de architectuur van het gebouw mee in detail te bekijken.

Zij gebruiken het gebouw elke dag en bekijken het nu ook met een andere bril. Dat is een meerwaarde.

Hoe verdedig je de blauwdruk of het idee achter een gebouw naar andere mensen toe?

Dat is niet zo moeilijk. In de erfgoedzorg ga je niet uit van je persoonlijke mening. Je vertrekt van de erfgoedwaarde van een gebouw en in dit geval zit die in het ontwerp van de oorspronkelijke architect. Het gebouw is niet mijn creatie, of mijn ontwerp. Ik kan kwalitatieve architectuur herkennen en heb heel veel respect voor mensen die dat soort ontwerpen kunnen maken. Maar zelf voel ik me geen ontwerper. Daarom wist ik, dat ik me thuis zou voelen in de erfgoedsector. Tijdens het onderzoek pik ik de belangrijke elementen van een ontwerp op en geef die door, want die vormen de leidraad bij het advies voor herbestemming.

Wil je nooit de ontwerpen verbeteren? Als je zelf zou kunnen praten met Jul De Roover, wat zou je hem dan zeggen? Wat zou hij aan jou vragen?

Wat een moeilijke vraag! Ik weet het niet. (Denkt lang na.) Ik zou hem vooral zelf nog veel meer vragen willen stellen over zijn ideeën. Sommige dingen vind je niet terug op plannen. Ik zou meer uitleg vragen over zijn ontwerp, over de beslissingen die hij nam. Over het kleurengebruik ook, bijvoorbeeld. En wat hij aan mij zou vragen, dat zou ik niet weten. Ik kan alleen maar hopen dat hij tevreden is met ons werk.

20 DRIE TOREKENS

De Berlaimontstraat 21, 2100 Deurne

Open: van 10 tot 18 uur

Activiteit:

Doorlopende slideshow: De Drie Torekens is een co-housingproject. Enkele gezinnen restaureerden de ruïnes van het neorenaissancekasteel Hof te Couwelaer tot zes wooneenheden. Zij delen de tuin en het binnenhof die ter gelegenheid van Open Monumentendag worden opengesteld voor het publiek. Het kasteel werd met veel zorg voor de historiciteit gerestaureerd met de steun van het Agentschap Onroerend Erfgoed. Een deel van de watergracht en de brug werden heraangelegd, alsook, in samenwerking met het district Deurne, de historische poort. Het district plaatste voor de poort een paneel met informatie. Op het terrein zelf is er nog meer informatie beschikbaar over de bouwgeschiedenis, die teruggaat tot de middeleeuwen.

Tram/bus: 5-33



Toegankelijk voor rolstoelgebruikers

De oudste vermelding van de 'Drie Torekens' dateert uit 1402. Toen stond er op de site een hoeve, 'Te Couwelaer'. In de zestiende eeuw werd ze uitgebouwd tot een hof van plaisantie. De huidige vorm van het kasteel dateert uit 1850. Het goed was toen eigendom van de familie Della Faille. Zij gaven architect Joseph Schadde de opdracht het kasteel te restaureren. Hij verbouwde het in neorenaissancestijl en maakte daarbij gebruik van de plannen, schilderijen en documenten die bewaard gebleven waren.

In 1913 verkocht de familie het kasteeldomein aan een bouwpromotor, de Crédit Foncier. De grachten werden gedempt, de beplanting verwijderd en de gronden verkaveld en bebouwd met de arbeiderswoningen van de Confortawijk. Het kasteel met het koetshuis en de twee remises werden in 1927 aangekocht door de gemeente Deurne en gebruikt als onder andere brandweerkazerne en politiekantoor.



De gebouwen geraakten volledig verwaarloosd en begin jaren tachtig leek het erop dat het kasteel en de nog overgebleven remise zouden worden gesloopt, maar in 1998 werden het kasteel en de remise beschermd als monument. Het complex werd verkocht aan vijf jonge gezinnen die het geheel restaureerden en omvormden tot vijf gezinswoningen met een gezamenlijke buitenruimte, tuin en fietsenstalling. Inmiddels is er een zesde woning bijgekomen.

Naast de gebouwen ging er ook aandacht naar de omgeving. Door het verdwijnen van het park rondom het kasteel, de afbraak van één van de remises en de toegangspoort, de inplanting van een weinig aantrekkelijk gebouwencomplex in de jaren 1970 en de arbeiderswoningen in de buurt is de oorspronkelijke context van het kasteel verloren gegaan. Voor de inrichting van het omliggende terrein werd in samenwerking met tuinarchitect Jean François Van den Abeele een plan uitgewerkt waarin gestreefd werd het monumentale en landelijke karakter van de kasteelomgeving te herstellen. Zo werd onder andere een klein stukje van de gracht terug open gemaakt zodat de brug aan de toegang van het kasteel terug zichtbaar werd.

DE KAAIEN

DE KAAIEN

Van de middeleeuwen tot het einde van de achttiende eeuw is het uitzicht van de Antwerpse kaaien weinig veranderd. Aan de rivier bevonden zich aanlegsteigers en een werf. De oevers waren versterkt met middeleeuwse vestingsmuren en -torens. De vlieten dienden als binnenhavens en ten noorden van het centrum was in de zestiende eeuw de Nieuwstad met zijn brede vlieten aangelegd. De eerste belangrijke structurele wijzigingen dateren uit de Franse periode. Napoleon wilde de Antwerpse haven grondig moderniseren en uitbouwen tot marinehaven. De grote veranderingen van de rede dateren echter uit de tweede helft van de negentiende eeuw. Op dat ogenblik ontstond een ongekende haventrafiek onder meer door de afkoping van de Scheldetol. De bestaande haveninrichting en uitrusting volstond niet om de talrijke en steeds groter wordende schepen te verwerken. Bovendien stond er bij laagtij op sommige plaatsen geen water en de houten steigers die om die reden tot de vaargeul liepen bemoeilijkten het laden en lossen. Verder stelde men omstreeks 1870 vast dat de Schelde onrustwekkend verzandde. Als oorzaak werd de onregelmatige breedte van de stroom aangewezen. De Minister van Openbare Werken richtte een commissie op die een algemeen plan moest opmaken voor de heraanleg van de kaaien. In 1874 werd beslist de Scheldekaaien recht te trekken en te moderniseren. De bestaande kaaimuren en steigers buiten de nieuwe rooilijn zouden gesloopt worden en nieuwe kaaimuren gebouwd. Om de capaciteit van de gedempte vlieten op te vangen zouden de zuiderdokken worden aangelegd met er rond een havenkwartier afgestemd op binnenvaart en vishandel.

De werken werden uitgevoerd tussen 1877 en 1883. De oudste stadskern rond het Steen verdween. De arbeiders die er woonden werden uit hun woningen verdreven en verhuisden naar de Sint-Andrieswijk of het Schipperskwartier. Door de verbredings- en verdiepingswerken zou bij lage tij een diepte worden bereikt van 8 meter. De bouw van de 3500 meter lange kaaien tussen de Kattendijksluis en de Ledeganckkaai werd toegewezen aan de Franse firma Couvreux & Hersent. Op de kade kwam een gekasseide strook van 80 meter.

Ze werd ingericht met hangars, havenkranen en twee reeksen sporen, één voor het goederenvervoer naar het Zuidstation en een tweede om de havenkranen te verplaatsen. Verder kwam er een 20 meter brede rijweg en nieuwe bebouwing van voornamelijk maritieme bedrijven en hotels. Behalve de Suikerrui behielden de zijstraten hun proletarisch karakter. Het havengebied werd van de openbare weg afgesloten door een smeedijzeren hek. Daardoor ging de wandelpromenade langs de Scheldekaaien verloren. Om dit te compenseren werden hoger gelegen wandelterrassen aangelegd met op de uiteinden een verbruikerspaviljoen, van waar men de havenactiviteiten kon gadeslaan. De kaaien waren vooral voorbehouden aan vaste lijnen. Zo legde de Compagnie Maritime Belge du Congo aan in de buurt van het Steen en de Red Star Line aan de Rijnkaai. Een ligplaats aan de Schelde werd gezien als een erkenning en elke vaste lijn had zijn eigen plek. De dokken werden gebruikt voor schepen die geen deel uitmaakten van een regelmatige dienst.

Op het ogenblik dat de nieuwe kaaien werden opgeleverd was al duidelijk dat ze onvoldoende plaats boden. Daarom werd beslist ze twee kilometer stroomopwaarts te verlengen. In het landelijke gebied daar kon een extra brede kaaivlakte worden aangelegd. De werkzaamheden startten in 1897 en waren in 1903 voltooid. Ondertussen ging ook de uitbreiding van de haven in noordelijke richting onverminderd voort. Hierdoor ging geleidelijk het contact tussen stad en haven verloren. Tot de Eerste Wereldoorlog waren beiden nog nauw verbonden. De eerste dokken lagen niet zo ver van het centrum en de afvaarten langs de Scheldekaaien lokten veel toeschouwers. Mensen voelden zich betrokken bij het havengebeuren. Stoomschepen bleven tussen acht en twaalf dagen om te lossen en te laden. Het aantal dokwerkers steeg tussen 1830 en 1900 van twee- tot tienduizend, maar ook onrechtstreeks zorgde de haven voor veel werkgelegenheid.

Na de Tweede Wereldoorlog kende de haven een spectaculaire groei. De polders ten noorden van Antwerpen werden omgevormd tot havengebied. Ruimte verslindende sectoren als industrie en containervervoer wonnen steeds meer aan belang. De Scheldekaaien waren snel verouderd en verloren hun maritieme functie.

Vanaf de jaren zestig was er geen havenactiviteit meer. Ook de eens bruisende havenbuurten lagen er verlaten bij. Havenarbeiders trokken weg naar de noordelijke districten en gemeenten en de horeca verdween. De huizen langs de kade verkrotten en ook het Eilandje en het Zuid liepen leeg. De afdaken op de kaaien werden gebruikt als parking. Om de wateroverlast bij hoogwater tegen te gaan werd in 1978 op de Scheldekaai een waterkeringsmuur opgericht die de scheiding tussen stad en stroom beklemtoonde.

In de jaren tachtig ontstond opnieuw belangstelling voor de kaaien en het Zuid. In 1986 gaf de stad het Zuiderpershuis in erfpacht aan de vzw Zuiderpershuis. Ook de komst van het Provinciaal Fotografiemuseum en het Museum voor Hedendaagse Kunst, beide ondergebracht in oude pakhuizen, betekenden een belangrijke stimulans voor de opwaardering van het gebied. De woning van Roosmalen, een ontwerp van Bob Van Reeth was het eerste nieuwbouwproject dat de verandering van de Scheldekaaien inzette. Andere getalenteerde architecten en bouwpromotoren volgden. De kaaien zijn nu een luxueuze woonplaats met nieuwe of vernieuwde flatgebouwen.

De Scheldekaden zelf (het voormalig havengebied) kregen aanvankelijk weinig aandacht, maar nu wordt met het oog op de realisatie van het Sigmaphan in één keer de volledige heraanleg van de kaaien gepland. Men verwacht dat in de toekomst het waterpeil van de Schelde zal toenemen. De bescherming van de stad tegen overstromingen moet daarom verbeterd worden. De aanpassing van de waterkering en de stabilisatie van de kaaimuur vormden de aanleiding om een globale visie op de Scheldekaaien te ontwikkelen. De Scheldekaaien zijn immers een belangrijke publieke ruimte in Antwerpen. Bij de herinrichting ervan wordt dat publiek karakter zo veel mogelijk behouden.



INTERVIEW PHILIPPE TEUGHEL –

PROGRAMMACOÖRDINATOR SCHELDEKAAIEN

Het opnieuw aanleggen van de Scheldekaaien is een enorme stedenbouwkundige uitdaging voor Antwerpen. Het is een delicate evenwichtsoefening, waarbij verschillende functies een concurrentiestrijd leveren voor elke beschikbare vierkante meter. In die strijd om ruimte, eist ook het onroerend erfgoed een plek op. Philippe Teughels leidt samen met een heel team het project in goede banen. Als ingenieur-architect en stedenbouwkundige kan hij ons perfect uitleggen waarom de heraanleg van de kaaien nodig én wenselijk is, en hoe het aanwezige erfgoed een plaats krijgt in de plannen.

Waarom is de heraanleg van de kaaien nodig?

De Schelde is een getijdenrivier en Antwerpen moet zich beschermen tegen overstromingen. De waterkeringsmuur die er nu staat is te laag en moet eigenlijk negentig centimeter worden verhoogd. Het muurtje is echter nu al een ongelukkige barrière tussen de stad en de rivier. Als je dat eenvoudigweg zou ophogen, versterk je die scheiding tussen stad en stroom. Dat kan niet de bedoeling zijn. Stedenbouwkundig is de hele zone trouwens al jaren een doorn in het oog. Vandaag is er een concrete nood. Niets doen is geen optie meer.

Hoe komt het dat de zone stedenbouwkundig zo slecht aansluit bij de stad?

Bij het rechte trekken van de kaaien tekenden de ingenieurs een functioneel ontwerp uit. Wat daar vandaag van overblijft is een intrigerend geheel van afdaken, hekwerk, kranen, treinsporen, bolders, blauwe steen en kasseien. Maar het ontwerp is en blijft een industriële machine, met een inventiviteit waar ik trouwens veel respect voor heb. Jammer genoeg heeft de stad met dit ontwerp haar rug naar de stroom gekeerd.

Het hele gebied achter het hekwerk is ontworpen als havengebied en plaatst een barrière tussen stad en stroom. Met het 'Masterplan Scheldekaaien' willen we de band tussen die twee herstellen, zodat de Antwerpenaren zelf en ook de bezoekers van de stad gemakkelijker hun weg naar het water vinden.

Wat zijn de krijtlijnen van het masterplan?

Het is een enorm groot terrein, waardoor mensen vaak denken dat we er alles kunnen realiseren. Dat is niet zo. Uit veiligheidsoverwegingen komt er een dijk bij, om betere mobiliteit te garanderen moet een beter voetpad en een breder fietspad voorzien worden, en is er ook de wens om ruimte vrij te laten voor een tram. Uiteraard komen al die functies in concurrentie met elkaar. Ook met de historische elementen die vandaag op de kaaien aanwezig zijn. Het masterplan laat toe om overal weloverwogen keuzes te maken.

Zijn die keuzes overal hetzelfde?

Nee, er zijn een aantal elementen die de keuze mee bepalen. De afstand tot het water bijvoorbeeld, of de wijk waarlangs de kaaien lopen. Aan de waterzijde bestaat minder ruimteconcurrentie. Daar willen we maximaal inzetten op behoud van de historische elementen: de blauwe steen, de havenkraansporen, de kasseien en de meerpalen. Die elementen recupereren we in nieuwe ontwerp. Pas wanneer je dichterbij de stad komt, moet je gedwongen meer keuzes maken. Daar is de concurrentie tussen de verschillende functies groter.

En waarom is de wijk een relevant criterium bij de keuzes?

Het masterplan is zeven kilometer lang. Elke wijk langs de strook heeft een eigen geschiedenis en karakter. De keuze is dus wijk per wijk beargumenteerd. Aan Sint-Andries en op het Zuid bijvoorbeeld, daar komt een dijk dicht bij de bebouwing, waardoor een groot deel van de kasseivlakte bewaard kan worden. Die heeft niet alleen cultuurhistorische maar ook landschappelijke waarde. Het blijft zo de ideale plek om te gaan uitwaaien. Er is ook ruimte voor tijdelijke evenementen. Bij de meer centrale delen aan weersijden van het Steenplein, tussen de voetgangerstunnel en het loodswezen, bestaat de waterkering uit een muurelement, dat we hopelijk in de grond kunnen laten verdwijnen.

De muur staat daar vlak tegen het water, waardoor de historische elementen die zich op dat deel van de kaaien bevinden, in hun oorspronkelijke historische context bewaard kunnen blijven. De ensemblewaarde en leesbaarheid van het erfgoed blijft zo bewaard. We maken zelfs dingen terug zichtbaar die al lang vergeten waren: in het masterplan hebben we elementen verwerkt die aangeven waar de stad liep, voor het rechte trekken van de Scheldekaaien. Zo tonen we opnieuw de historische tekening van de stad.

21 BANK J.VAN BRED A & C°, HET VOORMALIG GOEDERENSTATION ANTWERPEN-ZUID

Ledeganckkaai 7, 2000 Antwerpen

Open: van 10 tot 18 uur

Gidsbeurten: om 10.30, 11, 11.30, 12, 13.30, 14, 14.30, 15, 15.30, 16 en 16.30 uur. Enkel na reservatie, tot 11 september via openmonumentendag@bankvanbreda.be.

Mensen achter het monument aan het woord.

De geschiedenis van het gebouw, bekend als Goederenstation-Zuid, is verweven met de groei van de stad en de haven van Antwerpen en de evolutie van de Belgische spoorwegen. In 2004 kocht de Bank J.Van Breda & C° het erg vervallen goederenstation. Conix Architecten restaureerde het gebouw en voorzag het van een nieuwe vleugel. In 2006 begon het zijn tweede leven als bankgebouw. Bankmedewerkers staan je te woord en gidsen van Antwerpen Toerisme & Congres plaatsen de gebouw in een ruimere historische context. Daarnaast geeft Stad Antwerpen duiding bij het masterplan Nieuw Zuid.

Activiteit:

Presentatie: In de aula Jos Van Breda wordt de geschiedenis van goederenstation tot modern bankgebouw toegelicht aan de hand van archiefphoto's.

Tram/bus: 34

Website: Wil u meer weten over Bank J.Van Breda & C°? Surf dan naar www.bankvanbreda.be.



Dit gebouw is het enige dat nog rest van het complex van het Zuidstation. Het was een goederenstation, gebouwd in 1901 naar een ontwerp van Franz Seulen. Het reizigersstation dat aan de Bolivarplaats stond, werd in 1965 gesloopt. Het stationscomplex was een onderdeel van de stedenbouwkundige plannen voor de aanleg van het zuidkwartier. Het gebouw in neoclassicistische stijl is opgebouwd rond een hoogwaardig afgewerkte lokettenzaal. Het gebruik van in het zicht gelaten glas en hout is typerend voor die tijd. Het ijzerwerk is discreet, maar fraai versierd. Rond de lokettenzaal zitten de bureelruimtes.

Het goederenstation stond in voor het vervoer van waren bestemd voor of afkomstig van de schepen die aan de Scheldekaaien en de zuiderdokken aanlegden. De verplaatsing van de havenactiviteit naar het noorden en de tanende activiteit aan de zuiderdokken maakten een eind aan de bloeitijd van het goederenstation zuid. In 1966 werd het gedegradeerd tot hulpcentrum van het station 'Dokken en stapelplaats' aan de Italiëlei. In 1988 werd beslist het goederenbureau te sluiten. Een tijdlang werd het pand gebruikt door kunstenaars en krakers. Meerdere kopers waren er in geïnteresseerd, maar uiteindelijk was het de Bank J. Van Breda & C° die in 2004 eigenaar werd van het station. Het gebouw bestond uit functionele ruimten die voor bijna elk doel geschikt zijn, maar het was niet groot genoeg. De bank kocht daarom een stuk grond bij voor de realisatie van een nieuwbouw. De nieuwe vleugel met landschapskantoren werd dwars op het oude gebouw geplaatst en er met een glazen loopbrug mee verbonden. Het materiaalgebruik werd op dat van het goederenstation afgestemd. Het bestaande gebouw werd gerestaureerd. De voorgevel was goed bewaard, maar de achtergevel was beschadigd door hangars die er tegenaan hadden gestaan. Na de afbraak van de loodsen werd een nieuwe ritmering aangebracht en de gevel gekaleid.

In het interieur is de houten wand in de lokettenhal, die nog in redelijk goede staat was, volledig gerestaureerd. De kastjes onderaan en de loketten waren zwaar beschadigd. De deurtjes waren weg en in veel kastjes was brand- en waterschade. Dat gedeelte is dus helemaal vernieuwd.



Gespecialiseerde aannemers hebben gezorgd voor de restauratie van het schrijnwerk. Het staalwerk is in de oorspronkelijke toestand behouden. Het werd volledig van alle verf ontdaan en geschilderd met een natuurlijke verf die speciaal in Engeland werd besteld. Alle onderdelen hebben hun oorspronkelijke kleur teruggekregen. Die kon achterhaald worden door te kijken naar wat er onder een scharniertje op een deur zat. Ook de centrale trap is in de originele toestand gerestaureerd. De vloer is niet behouden omdat hij in te slechte staat was. Wat er in de plaats is gekomen verwijst evenwel naar de grote vierkante vlakken die ook in het oorspronkelijke vloerpatroon voorkwamen. Bij het invoegen van een balie in de lokettenzaal is gezocht naar een evenwicht tussen oud en nieuw.

INTERVIEW LUC LAMMENS – BANK J.VAN BREDA

Wie de voorbije acht jaar in de gebouwen van het goederenstation Antwerpen Nieuw-Zuid is geweest, die herinnert zich dat nog. En dat is ook de bedoeling. Bank J.Van Breda & C° kocht het beschermd monument en restaureerde het met veel respect voor de authentieke elementen. Eind 2006 verhuisde de hoofzetel van het bedrijf naar het voormalige station. Luc Lammens, de woordvoerder van de bank, vertelt met zichtbaar plezier over de vele verschillende eerste indrukken die het gebouw kan maken.

Kunt u zich de eerste keer dat u hier kwam nog herinneren?

Ja, toch wel. De makelaar waarschuwde ons: ‘kom niet in een net pak, breng rubberen laarzen of bottines mee en bereid je voor op het ergste’. De andere gebouwen die ons werden voorgesteld waren min of meer instapklaar.

Voor ons was dit pand de eerste vervallen site die we bezochten. En toen we hier binnenkwamen, werden we wanhopig en euforisch tegelijk. We hadden in onze zoektocht naar nieuwe kantoorruimtes al tientallen locaties bezocht. Er ontbrak altijd iets. Bij de andere gebouwen voelden we niets, we werden er warm noch koud van. De makelaar was ten einde raad toen hij ons dit voorstelde. Hier viel de puzzel voor ons in elkaar.



Hoe reageren klanten die hier over de vloer komen?

Weet je, we waren op zoek naar een gebouw met eigenheid en karakter. Het moest aansluiten op wie we als bank zijn. We vonden het belangrijk om onze hoofdzetel in Antwerpen te houden. Onze geschiedenis ligt hier. Het gebouw heeft ook een ziel die bij onze organisatie past. Het ligt aan de Schelde en als oud goederenstation was het een centrum van handelsbedrijvigheid. Onze klanten oefenen vrije beroepen uit en zijn ondernemers. In zekere zin worden de verschillende lagen van de geschiedenis hier op een elegante manier over elkaar gelegd. Mensen waarderen dat. En ze zijn onder de indruk van de locatie, vooral de gerestaureerde lokettenzaal blijft hen bij. Wanneer mensen hier over de vloer komen, dan onthouden ze dat.

Hoe hebben uw collega's kennis gemaakt met het gebouw?

Helemaal in het begin, voor de verbouwingen, hebben we hier op het terrein achter het gebouw een barbecue voor alle medewerkers georganiseerd. We zijn toen een hele lading bouwhelmen gaan kopen. Het pand was zo verloederd en bouwvallig, dat het niet veilig was om binnen zonder hoofdbescherming rond te wandelen. De eerste reacties waren erg verdeeld. Sommigen mensen waren enthousiast van bij de start, anderen zagen het écht niet goed komen. De mensen die vandaag in dit gebouw werken, hebben de hele restauratie - de hele transformatie, zeg maar - kunnen volgen. Dat zorgt voor betrokkenheid. En nu het resultaat er staat, is iedereen trots dat ze voor een bedrijf werken, dat een project zoals dit kan realiseren en historisch erfgoed een nieuwe functie geeft. Nadat alle werken achter de rug waren, is iedereen die hier werkt samen met partners en kinderen uitgenodigd om te komen kijken. Het was fantastisch om te zien hoe fier de mama's en papa's hun nieuwe bureaus aan hun familie konden voorstellen.

22 ATELIERFLAT JOZEF PEETERS

De Gerlachekaai 8/32, 2000 Antwerpen

Gidsbeurten: om 10, 11.30, 13, 14.30 en 16 uur. Gidsen van Antwerpen Toerisme & Congres leiden de bezoekers rond. Enkel na reservatie. De rondleiding duurt één uur. Tickets af te halen bij de Infobalie Toerisme Antwerpen, Grote Markt 13, 2000 Antwerpen. Per rondleiding zijn er 11 tickets beschikbaar.

Tram/bus: 30-34

Website: Voor praktische informatie i.v.m. de openingstijden: surf naar www.kmska.be/nl/tentoonstellingen/Nu/AtelierflatJozefPeeters.html



Niet toegankelijk voor rolstoelgebruikers

Dit appartementsgebouw werd in 1921 door het stadsbestuur gebouwd naar een ontwerp van stadsbouwmeester Emiel Van Averbek (1876-1946). Samen met zijn vrouw en twee kinderen betrok Jozef Peeters (1895-1960), één van de eerste Belgische abstracte kunstenaars, hier in 1924 een appartement. Drie jaar later begon hij met het beschilderen van de woning. Zijn modernistisch-constructivistische opvattingen vertaalde hij in een abstract geometrische compositie. Elke kamer kreeg zijn eigen kleur en sfeer, rekening houdend met de lichtinval en functie van de ruimte. Peeters voerde de beschildering uit in olieverf. De laatste laag werkte hij af met een tamponneerborstel. De gekleurde vlakken lopen op geheel eigen wijze door over de wanden en het plafond van de atelierflat. Daarnaast ontwierp hij zelf het sobere, functionele meubilair en de plafondlampen van de het appartement.

Na de dood van haar vader kwam Peeters' dochter, Godelieve, opnieuw in de flat wonen. Bij haar dood in 2009 schonk ze het appartement en de volledige inboedel aan de stad Antwerpen op voorwaarde dat het regelmatig open zou zijn voor een 'kunstzinnig publiek'. Het Letterenhuis en het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten zorgen hiervoor. In de jaren 1990 werd het gebouw aan de De Gerlachekaai grondig gerenoveerd. De gevel werd bekleed en de appartementen aangepast aan de normen en behoeften van vandaag.



De atelierflat van Jozef Peeters bleef geheel intact bewaard, maar moest hersteld worden. De verflagen waren van goede kwaliteit, maar de ondergrond was dat niet. Op verschillende plaatsen kwam de bezetting los en er was vochtschade. Op sommige plekken stuwde de beschikking op. Oude retouches, verkleuringen en de vervuiling die zich op de beschikking had afgezet, vormden een ander probleem. De verrotte delen van de bepleistering werden vervangen. Grote barsten werden uitgeplamuurd, maar de haarbarsten en het craquelé bleven bewaard. De opstuwende verflagen werden gefixeerd. Verschillende methodes werden uitgetest om de oude verflagen te reinigen. Uiteindelijk werd gekozen voor zuiver water. Voor de vuilste plaatsen - bijvoorbeeld boven de kachel - werd een klein percentage ammoniak toegevoegd. De reiniging gebeurde met watten en er werd doorgegaan tot deze geen vuil meer bevatten. Latere overschilderingen werden verwijderd. Op herpleisterde plaatsen werden de schilderijen hersteld door ze op te bouwen uit verschillende lagen olieverf en af te werken met tamponneereffect zoals het origineel. Een oplossing van verschillende soorten was in white spirit werd aangebracht om een matte glans op de verflagen te krijgen en om ze te beschermen. Veel studiewerk, experimenten met verschillende materialen, oude foto's en het geheugen van Godelieve Peeters hebben ervoor gezorgd dat de flat haar oorspronkelijke uitzicht terug kreeg.

23 ZUIDERPERSHUIS

Waalse kaai 14, 2000 Antwerpen

Open: van 10 tot 18 uur

Gidsbeurten: om 11, 12, 14, 15 en 16 uur. Reservatie is niet vereist. Vijf in het Zuiderpers gespecialiseerde gidsen leiden u rond in de site, waar u onder andere een Europees unicum kan bekijken: de nog in hun oorspronkelijke staat behouden accumulatoren.

Activiteiten:

Metropolis Orkest & Koor: een 'openbare repetitie' met op het programma: het Requiem van François-Joseph Fétis.

Dit project kadert in de seizoenprogrammering 2014-2015 en de doelstelling van het M.O.K. om prachtige maar vrijwel totaal vergeten partituren van Belgische componisten uit de negentiende eeuw opnieuw uit te voeren.

Muziekoptredens tussen 12 en 18 uur.

Le Trio Perdu: Virtuoso's, swingend en plezierig. Muziek uit de jaren '30, Django zijn jaren '30, de Joodse jaren '30, de Hongaarse en Roemeense jaren '30, de Amerikaanse jaren '30... Alleen Wannes, die is van later. Muziekoptredens tussen 12 en 18 uur.

Film 'Docks & Dockers' van Cinematek: een verzameling van dertien films over de zes Belgische zeehavens zoals ze werden vastgelegd door verschillende filmmakers in de loop van de voorbije honderd jaar.

Film 'Tower Bridge Londen': waarin de werking van de daar nog bestaande accumulatoren, vergelijkbaar met die van het Zuiderpershuis, wordt uitgelegd.

Demonstratie kunstsmeden: Een leraar van het KASKA geeft demonstraties kunstsmeden in de smidse.

Tentoonstelling 'De vier elementen': Deze grote overzichtstentoonstelling van SIWE leert ons meer over de historie, architectuur, techniek, sociale en economische leefwereld van het Zuiderpershuis, het Zuid en de Zuiderdokken.

Tentoonstelling 'Arbeid op 't Zuid': van Antwerpen Averechts.

Café Martha: is heel de dag geopend.

Tram/bus: 30-34-295



Toegankelijk voor rolstoelgebruikers

Het Zuiderpershuis aan de gedempte Zuiderdokken werd opgericht in 1882-83. De plannen zijn een samenwerking van Ingenieur Paul de Wit en architect Ernest Dieltiens. Het in neorenaissancestijl en eclectische stijl uitgevoerde gebouw geeft uit op de Waalse kaai en bevatte een machinezaal, stoomketelhal, stookketels en schoorsteen. Van de stoomketels is niets overgebleven. De accumulatoren, de kettinggloeioven en werkplaatsen (zoals de smidse en de draaierij met machines) zijn bewaard. Het neorenaissancepand in de Timmerwerfstraat met burelen en bewoning bevat rechts de rijker uitgewerkte directeurswoning en links die van de machinist.



Stoomkracht werd vanaf het begin van de twintigste eeuw geleidelijk vervangen door elektriciteit. Toch duurde het nog tot 1958 vooraleer de stoommachines volledig vervangen waren. Op elektriciteit bediende het Zuiderpershuis nog tot in 1977 de Nassaubrug. Daarna werd het pershuis gesloten en gebruikt als depot. In 1984 nam het collectief Internationale Nieuwe Scène (INS) het pand in gebruik als repetitieruimte voor de reizende producties. Drie jaar later sloten de INS en de stad Antwerpen een erfpachtovereenkomst voor vijftig jaar af waarbij de gebruiker het gebouw zou restaureren, een schouwspelzaal inrichten en een cultureel centrum opstarten. Daarom werd de vzw Zuiderpershuis opgericht, die als bouwheer zou optreden.

Tussen 1992 en 2007 werden, met soberheid en respect voor het industriële karakter, tal van restauratiewerken aan de site uitgevoerd. De ruwe baksteenmuren, de stalen dakspanten en het totale industriële uitzicht bleven behouden. In de eerste restauratiefase (1992-93) werden de twee ketel- en machinezalen achter de torens omgevormd tot spektakelruimte. De belangrijkste constructieve ingreep was het verwijderen van de scheidingsmuur tussen de twee grote zalen om één groot volume te bekomen. De derde stookketelzaal werd een repetitieruimte. De voormalige schrijnwerkerij fungeerde als foyer en wordt nu gebruikt als opnamestudio van het televisieprogramma 'Café Corsari'.

De loodsen achter de zaal werden in de tweede fase (1996-1997) ingericht als nevenruimte voor kleinschalige activiteiten zoals tentoonstellingen en workshops. Om de hangars van de binnenstraat af te sluiten werd een wand van staal en glas voorzien. In de directeurswoning zit de administratie van de verschillende vzw's. Op de bovenste verdieping is er een gastenverblijf. De ateliers worden nu ingezet voor kleinere evenementen. In de smidse vinden jaarlijks de opleidingen voor kunstsmid van KASKA plaats.

Ten slotte werd het voormalig verbandhuis op de Waalse Kaai gerestaureerd. Dit gebouwtje behoorde oorspronkelijk niet tot het geheel van het Zuiderpershuis, maar werd later opgenomen in het complex. Het verbandhuis was noodzakelijk om de havenarbeiders die tijdens hun werk gewond raakten, te verzorgen in afwachting van eventuele overbrenging naar een ziekenhuis.

24 HARINGROKERIJ

Kronenburgstraat 34, 2000 Antwerpen

Open: van 10 tot 18 uur

Gidsbeurten: doorlopend. Geen reservatie vereist.

Mensen achter het monument aan het woord.

Twintig jaar geleden kozen we met een aantal gezinnen, 11 volwassenen en 14 kinderen, voor een minder individuele woonvorm. We kochten een oude haringrokerij rond een binnenkoer met rookschouwen, werkplaatsen, paardenstallen, een magazijn en burelen. Dit complex verbouwden we tot woningen met een aantal gemeenschappelijke voorzieningen, die het wonen een extra dimensie geven. De bewoners en architecten zijn aan het woord.

Tram/bus: 4-12-22-30-34-180-181-182-183

Website: Wil u meer weten over de Haringrokerij of andere projecten van Stramien? Surf dan naar www.stramien.be



Toegankelijk voor rolstoelgebruikers

De haringrokerij was een industrieel complex in neotraditionele stijl, opgetrokken op het einde van de negentiende eeuw. De aanvraag voor het bouwen van een woning, kantoor, magazijn en stallen werd in 1893 door architect Henri Thielens ingediend. Opdrachtgevers waren de gebroeders Henri en Eduard vanden Bemden, beide koopman te Antwerpen. Hun zaak in het centrum werd gesloopt bij de rechtekking van de kaaien en de broers kwamen zich hier vestigen bij de nieuwe dokken en de vismarkt. Aanvankelijk werd in het complex alleen vis verhandeld, maar in het begin van de twintigste eeuw werd ook het roken gestart.

Voor en na de Tweede Wereldoorlog kende de rokerij haar grootste bloei. De vaatjes met haringen afkomstig uit Harwich werden dagelijks opgehaald in de haven. De vissen werden gepekeld, gewassen, op stokken gestoken en in de schouwen gehangen om te drogen en daarna te roken. In drukke periodes werd er dag en nacht gewerkt. Na de oorlog ging het stilaan bergaf. Haring kreeg een negatief imago, er kwamen visquota en er waren de nadelige milieufactoren die met het roken gepaard gingen. Daarnaast was er ook het steeds aanwezige brandgevaar.



Als de stokers 's nachts in slaap vielen kon er brand ontstaan door afdruipe oliën en vetten. Dit gebeurde twee keer. De eerste keer brandde het hele dak van de rechtervleugel af. Het werd later vervangen door een betonnen dak met lichtkoepels. Rond 1965 brandde de werkplaatsen in de linker vleugel uit. De schade werd niet meer hersteld. Nieuwe investeringen bleken niet meer haalbaar en bovendien verdwenen de havenactiviteiten na de demping van de zuiderdokken (1968). Het bedrijf verhuisde, in 1979 werd het definitief ontbonden.

Er waren plannen om de haringrokerij te slopen, maar uiteindelijk werd het complex in 1986 verkocht met het oog op volledige renovatie en met plannen voor de realisatie van een woonproject onder leiding van architecten Peter Vermeulen en Peter Van de Sompele. Aan de straatkant zijn enkele kantoren gevestigd, maar het grootste gedeelte van de haringrokerij is voorbehouden als woonruimte. Door de verscheidenheid van de bestaande gebouwen, de aanwezigheid van voldoende onbebouwde ruimte en enkele te slopen stukken hadden de bewoners de mogelijkheid hun privéwoningen naar eigen wens te verbouwen. Daarnaast zijn er een aantal gedeelde voorzieningen en extra ruimtes voor vergaderingen, tentoonstellingen en feestjes. De binnenkoer en tuin zorgen voor de nodige ademruimte.

Door de bescherming en de bijhorende subsidies voor restauratie werd het project ook financieel haalbaar. Het historisch en monumentaal karakter bleek een troef en vormde nergens een hinderpaal voor het hele opzet. Het inpassen van de nieuwe functie was mogelijk. Restauratie van de resterende schouwen was een vereiste, maar gekoppeld aan de gemeenschappelijke ruimtes vormde dat geen probleem. De aanpassingen voor de nieuwe bestemming contrasteren sterk met de gerestaureerde delen. Het project werd gerealiseerd tussen 1990 en 1993.



INTERVIEW LIEVE GEERTS, POL VAN STEENVOORT,

GERDA VAN TULDER – BEWONERS HARINGROKERIJ

De voormalige industriële gebouwen van de Haringrokerij werden halverwege de jaren tachtig opgekocht door zes gezinnen, die het samen verbouwden tot een wooncomplex. Een deel werd gerestaureerd. De schoorstenen waar haring aan een touwtje hing om te roken, werden gerestaureerd. Daar ruik je de geschiedenis van het gebouw. En wie de tong in de ruimte ernaast tegen de muur duwt, proeft een gepekeld monument. In de binnentuin, een verborgen parel in de stad, delen we een tas koffie met Lieve Geerts. Ook de medebewoners Pol Van Steenvoort en zijn vrouw Gerda Van Tulder schuiven aan.

Dit is een fantastisch mooie plek. Hoe hebben jullie dit voor elkaar gekregen?

Lieve: De groep van zes gezinnen bestond uit een goede combinatie van mensen. Het klikte. En we hadden ook de juiste expertise in de groep: een architect, een manager met notie van financiën, een jurist – en ook een paar filosofen. Dat heb je ook nodig, want er zijn serieuze gesprekken over centen gevoerd (lacht).

Pol: Maar je hebt meer dan enkel de groep mensen nodig. Je moet het gevoel hebben: ja, hier wil ik, samen met deze andere mensen, komen wonen.

Hoe hebben jullie dit kunnen betalen?

Lieve: We waren toen ook nog jong en hebben eigenlijk een vrij groot financieel risico genomen. Het heeft een jaar geduurd voor we een bank vonden die ons een lening wou geven. We wisten allemaal van elkaar hoeveel we verdienden.

Pol: Het pand zelf hebben we voor 4 miljoen Belgische frank gekocht. Maar de kosten voor de restauratie en de verbouwing

waren enorm. In totaal heeft het project bijna 53 miljoen frank gekost. Voor de werken aan de beschermde delen hebben we natuurlijk wel een deel subsidies ontvangen. Dat maakte het net haalbaar.

Lieve: De aankoopprijs lijkt nu erg laag, maar het Zuid was natuurlijk nog niet wat het nu is. We hebben dit pand in '86 gekocht. Toen was dat hier een verloederde buurt. Niemand wilde hier wonen.

Gerda: Je wilde 's avonds niet alleen over de Vlaamse en de Waalse Kaai wandelen. In '88 zijn Pol en ik hier als eerste in de woning aan de Scheldestraat komen wonen. De magazijnen van de haringrokerij moesten nog worden omgebouwd tot woningen en stonden op dat moment nog leeg. 's Avonds namen wij nooit de ingang van de Kronenburgstraat, we gingen altijd via de Scheldestraat. Het was veel te griezelig om alleen hier door de achtertuin te gaan.

Geef je door hier te wonen niet een deel van je privacy op?

Gerda: Niets hier is dwingend, hé. Privé is nog altijd privé. We delen gemeenschappelijke ruimtes en de tuin, maar iedereen heeft wel een eigen huis. Dat is voor een stuk ook de kracht. Door genoeg afstand te bewaren, zijn we bij elkaar gebleven.

Zouden jullie het opnieuw doen?

(Er valt een stilte en de drie kijken elkaar lachend aan.)

Pol: De meeste huizen hier hebben een bewoonbare oppervlakte van 250 of 300 vierkante meter. Dat zijn huizen op maat van gezinnen. Intussen zijn de meeste van onze kinderen opgegroeid en het huis uit. Zelf groeien we nu stilaan richting zestigjarige leeftijd.

Gerda: De woningen hier bevinden zich bijvoorbeeld niet allemaal op de gelijkvloerse verdieping. En liften installeren is geen optie.

Lieve: Dus, ja. We zouden het heel graag nog eens opnieuw doen. Samen een pand kopen en verbouwen, dat is aangepast aan de noden van onze oude dag.

25 HET STEEN

Steenplein 1, 2000 Antwerpen

Open: van 10 tot 18 uur

Gidsbeurten: doorlopend. Antwerpen Toerisme & Congres is van de partij om de bezoekers van Open Monumentendag rond te leiden. Geen reservatie vereist.

Activiteiten:

Informatiepunt Open Monumentendag: Hier kan u terecht met uw nog vragen over het programma van Open Monumentendag.

Infostand onroerend erfgoed: Medewerkers van het Agentschap Onroerend Erfgoed en de stedelijke dienst monumentenzorg (stad Antwerpen) vertellen je meer over hun werk en bevoegdheden.

Tentoonstelling 'de Scheldekaaien, vroeger, nu en in de toekomst' Mensen achter het monument aan het woord.

Om Antwerpen beter te beschermen tegen overstromingen moet de bestaande waterkering worden opgetrokken tot 2m25 boven de huidige hoogte van de 'Blauwe Steen'. Naar aanleiding van deze noodzakelijke werken worden de volledige kaaien opnieuw aangelegd. Deze tentoonstelling toont beelden uit de geschiedenis en de toekomst van de kaaien. De projectleiders die instaan voor de heraanleg van de Scheldekaaien geven meer info over de geplande werken.

Documentaire 'Het geheim van HETSTEEN': Deze documentaire vertelt het verhaal van HETSTEEN door de ogen van kinderen.

Ga mee op ontdekking en kijk welke rol HETSTEEN speelde in de geschiedenis van de stad Antwerpen.

Tram/bus: 30-34-295



NIET toegankelijk voor rolstoelgebruikers

Het Steen maakte oorspronkelijk deel uit van de Antwerpse burcht, de oudste middeleeuwse versterking die verdween door de rechte trekking van de Scheldekaaien. De oudste delen van de burchtmuur en wellicht ook van het Steen dateren van het begin of de eerste helft van de elfde eeuw. Daarna is het Steen meerdere keren uitgebreid en verbouwd. Eén van de meest grondige aanpassingen gebeurde in 1520 in opdracht van Karel V. Van het oude gebouw bleef enkel de onderbouw in Doornikse steen over, die duidelijk te onderscheiden is van de zandstenen bovenbouw.



In de dertiende eeuw verliest de burcht door opeenvolgende stadsuitbreidingen haar militaire functie. Het Steen wordt gedurende vijf eeuwen als gevangenis gebruikt. Wanneer het gebouw in 1823 deze functie verliest, wordt het omgevormd tot een tehuis voor gewonde soldaten. In 1827 werd het Steen echter opgeëist door de Nederlandse regering. Zij verkocht het aan een handelaar die er een houtzagerij van maakte. De stad kon het gebouw terugkopen in 1842. Ze verhuurde de kelders als opslagplaats voor vis en de bovenbouw aan meerdere gezinnen. In 1862 besliste de gemeenteraad het gebouw te herbestemmen tot oudheidkundig museum. In 1889-1890 werd deze laatste getuige van de oude stadskern hersteld, verbouwd en uitgebreid met een nieuw neogotische gebouw, een loggia over het voormalige 'Steenstraatje' en een vierkante neorenaissancistische toren. Het bestaande gedeelte werd geconsolideerd. In 1952 werd het gebouw als Nationaal Scheepvaartmuseum in gebruik genomen. De negentiende-eeuwse aanbouw werd gedeeltelijk gesloopt en in 1958 vervangen door nieuwe, grote tentoonstellingszalen. De recente sluiting van het Scheepvaartmuseum hangt samen met de opening van het Museum aan de Stroom, waar de prachtige collectie nu wordt tentoongesteld.

Het masterplan Scheldekaaien voorziet in de verplaatsing van de waterkering naar de Schelde toe, waardoor het Steen 'binnendijs' zal komen te staan. De stad wil het gebouw ook restaureren. Er werd ondertussen een historische studie uitgevoerd en verschillende pistes met betrekking tot herbestemming worden onderzocht. In afwachting is het Steen in gebruik als bijhuis van jeugdtheater HETPALEIS.

26 HAVENKRANEN MAS

Rijnkaai, 2000 Antwerpen

Open: van 10 tot 18 uur

Gidsbeurten: Elke 20 minuten start een rondleiding.

Om te kunnen deelnemen moet u vóór 3 september reserveren via 03 338 44 00. Verzamelen aan de havenkranen op de Rijnkaai.

Mensen achter het monument aan het woord.

In Antwerpen staan al 750 jaar lang kranen ter beschikking van de

handel en de scheepvaart. De 18 kranen van het MAS vormen de grootste museumcollectie havenkranen ter wereld. U krijgt van de vrijwilligers meer info over de evolutie van de havenkranen en over de restauratie van deze monumenten. U kan ook mee naar boven op één van de kranen. Hiervoor moet u vooraf reserveren.

Tram/bus: 17-30-34

Website: Op www.mas.be vindt u meer informatie over de havenkranen.



NIET toegankelijk voor rolstoelgebruikers

Een tekst uit 1263 maakt voor het eerst melding van een kraan in de Antwerpse haven. Het stadsbestuur stelde toen een houten tredkraan ter beschikking van de handel in Antwerpen. Met de industriële revolutie volgde een ingrijpende verandering in de gebruikte techniek. IJzeren kranen vervingen de houten exemplaren. Aanvankelijk waren het nog handkranen, maar al snel werden die vervangen door stoomkranen, waterperskranen en uiteindelijk elektrische exemplaren. Doordat op stoomschepen minder bemanning aanwezig was dan op zeilschepen werden kranen belangrijker. Dat vormde een belangrijke stimulans voor de ontwikkeling van de technologie. Tussen 1880, toen de stoomschepen opkwamen, en 1912, toen de zeilschepen hun belang vrijwel volledig hadden verloren, steeg het aantal kranen in de Antwerpse haven van 17 tot 300. In 1931 stonden er in Antwerpen al 595 hijswerktuigen opgesteld, waarvan de helft elektrisch werd aangedreven.

Stoomkranen werden al vroeg ingezet, maar vergden gespecialiseerd personeel en brachten brandgevaar met zich mee. Vanaf 1878-1879 werd in Antwerpen een hydraulisch systeem in gebruik genomen waarbij grote stoommachines water onder druk brachten en via een kilometers lang netwerk van ondergrondse leidingen naar overal in de haven voerde voor de aandrijving van onder andere hijswerktuigen. In 1878 werd het Noorderpershuis in gebruik genomen en een jaar later kocht het stadsbestuur de eerste hydraulische kraan aan. In 1883 werd het zuiderpershuis in werking gesteld, zodat de waterdruk in heel de haven op gelijk niveau zat. De laatste hydraulische kranen in de Antwerpse haven werden in 1975 buiten bedrijf gesteld.



Op 5 juli 1974 besliste het College van Burgemeester en Schepenen van Antwerpen om bij de verschroting van de uit dienst genomen stedelijke havenkranen minstens één representatief exemplaar per reeks te behouden en over te dragen aan het Nationaal Scheepvaart Museum, vandaag ondergebracht in het Museum aan de Stroom (MAS). De collectie van het MAS bevat vandaag 18 historische havenkranen en is daarmee de grootste en meest diverse collectie ter wereld. De oudste kraan, een 10-tonskraan besteld bij Stuckenholtz in 1884 werd nog met de hand aangedreven. Ze staat momenteel aan het MAS. Het merendeel van de kranen staat echter aan de Rijnkaai op de rails die daar destijds waren aangelegd voor het verplaatsen van de werktuigen. Enkele kranen staan evenwel nog in situ in de haven. Veertien walkranen werden reeds beschermd als monument en de vlotkraan als varend erfgoed. Meerdere daarvan zijn of worden gerestaureerd, met financiële steun van de Vlaamse overheid.

27 DE SHOP, VOORMALIG AANWERVINGSLOKAAL VOOR SCHEEPSHERSTELLERS

Rijnkaai 14, 2000 Antwerpen

Open: van 10 tot 12 uur en van 14 tot 18 uur

Gidsbeurten: 10, 11, 14, 15, 16 en 17 uur. Enkel na reservatie voor 11 september via 09 395 10 10 of via info@callebaut-architecten.be.

Mensen achter het monument aan het woord.

De architect leidt de bezoekers rond.

Tram/bus: 17-30

Website: Meer informatie over de Shop en andere projecten van Callebaut architecten en architectuurgroep Jo Peeters vindt u op www.callebaut-architecten.be en www.jopeeters.be



Toegankelijk voor rolstoelgebruikers



De Shop werd in 1960-63 opgericht als aanwervingsbureau voor havenarbeiders ter vervanging van het bestaande gebouw uit 1937. Er was gezocht naar een locatie bij de aanzet van het havengebied. Het gebouw werd ontworpen door de diensten van de stad Antwerpen in een voor die tijd markante vormgeving. Ook het materiaalgebruik was apart. De verticale delen van de betonskeletstructuur zijn in de gevel zichtbaar gelaten. Het meest zuidelijk gelegen volume is opgebouwd uit een gelijkvloers en twee verdiepingen onder licht afgerond dak. De bovengevel werd als een open glazen wand uitgevoerd. De façade van het gelijkvloers bestaat uit een gesloten geheel in gele baksteen en is afgewerkt met een plint in breuksteen. De grote ruimte op de begane grond is ingedeeld door lage baksteenmuurtjes bekleed met lichtgroene geglazuurde tegels. Hierop stonden de patroons om de aanwervingsbriefjes uit te delen.

Een Antwerpse havenarbeider heeft tot op vandaag geen vast contract. Om zich te verzekeren van werk moet de havenarbeider zich dagelijks aanbieden in het aanwervingslokaal. Afhankelijk van het aanbod van die dag worden de nodige werklui geselecteerd uit de poel voor havenarbeiders. Vandaag gebeurt dat nog steeds in het aanwervingslokaal aan het Kempischdok-Westkaai, gekend als 'het Kot'.

Het sinds 2001 beschermde Bureau voor Havenwerklieden krijgt momenteel een nieuwe bestemming als evenementenhal met horeca en kantoren. Daarvoor wordt het gebouw eerst gerestaureerd. Het ontwerp respecteert het bestaande gebouw. Dit gaat van het behoud van het gabarit tot het renoveren van tegelvloeren, sanitaire ruimtes, deuren en dergelijk. Zo veel mogelijk van het oorspronkelijke materiaal blijft behouden. Slechts twee belangrijke bouwkundige ingrepen worden uitgevoerd, zijnde een koepelopening met onderliggende vide om het nodige zonlicht in het kopgebouw te brengen en een zwevend plateau in de grote zaal dat de grootsheid van de ruimte optimaliseert en een verbinding maakt tussen de verschillende ruimten en activiteiten. Als alles loopt zoals gepland, zijn de werken in september – nu dus - afgerond.

28 RED STAR LINE MUSEUM

Montevideostraat 3, 2000 Antwerpen

Gidsbeurten: om 10 en 13 uur. Enkel na reservatie via redstarline@stad.antwerpen.be. Er starten telkens twee rondleidingen voor 15 personen.

Tram/bus: 17

Website: Voor meer informatie over het Red Star Line Museum kan u terecht op www.redstarline.be.



Toegankelijk voor rolstoelgebruikers

Tussen 1873 en 1934 vertrokken bijna twee miljoen landverhuizers vanuit Antwerpen naar Amerika en Canada. Ze maakten de overtocht met de scheepvaartmaatschappij Red Star Line (RSL). Vele onder hen brachten spannende uren door in de gebouwen van de rederij aan de Rijnkaai. De landverhuizers van de derde klasse ondergingen er een medische en administratieve controle, ze moesten er douchen en hun bagage werd er gedesinfecteerd.

Het oudste gebouw is een eenvoudig pakhuis in rode baksteen. De rederij heeft het in 1894 gebouwd, na klachten over het gebrek aan accommodatie voor de emigranten. Tot op dat moment gebeurde de medische controle vaak op de kade: zomer en winter, in weer en wind. Desondanks bleef het klachten regenen omdat nog steeds keuringen in open lucht plaatsvonden. Het gebouw was ongeschikt voor de honderden migranten die vlak voor de afvaart op amper een uur tijd moesten worden gecontroleerd.

Enkele jaren voor de Eerste Wereldoorlog bouwde de stad Antwerpen in de Montevideostraat een grote, hoge en diepe douaneloods met een smalle, fraaie baksteengevel. Cargo van de Red Star Line werd hier door de douane opgeslagen.

Na de Eerste Wereldoorlog schroefde de Amerikaanse regering de immigratiecijfers drastisch terug. Net in die periode bouwde Red Star Line aan de Rijnkaai een nieuw gebouw. Waarschijnlijk wou de rederij daarmee inspelen op het groeiend aantal kandidaat-migranten dat door de administratieve en medische controles moest.



Bovendien was tijdens de oorlog de inboedel van de RSL geplunderd door de Duitsers. Bij de heropbouw werd meteen beslist om het gebouw uit te breiden. Het hoofdgebouw is het meest prestigieuze en architecturaal het meest interessante gebouw. Het werd opgericht rond 1922, in een sobere art-decostijl, naar een ontwerp van Jan Jacobs. Het kleine en grote gebouw functioneerden vanaf dan als één geheel, met onder meer een badinrichting, waar mannen en vrouwen in een gescheiden circuit kunnen douchen, een aparte zaal met ontsmettingsketels voor de kledij en de bagage, twee wachtzalen en een kapperskamer.

Na de liquidatie van de Red Star Line in 1935 werden de gebouwen onder andere gebruikt als aanwervingslokaal voor scheepsherstellers, wagenpark, expeditielokaal voor kleding en locatie voor een toneelvereniging. Daarna stonden ze leeg tot de stad ze kocht en er een museum inrichtte waar het verhaal van de migratie vroeger en nu wordt verteld. Het gaat over mensen die achterlaten wat vertrouwd is om elders op zoek te gaan naar een nieuwe toekomst, over de hoop en de teleurstelling van de migranten. Het is ook het verhaal van de rederij die hen vervoerde en van de stad en de haven van waaruit ze vertrokken. Tegelijkertijd wordt de relatie gelegd met migratie vandaag, want migratie en menselijke mobiliteit zijn van alle tijden.

Het Amerikaanse architectenbureau Beyer Blinder Belle Architects and Planners restaureerde de oude RSL-panden voor deze nieuwe functie. Van de vroege jaren 1920 tot 1934 was de hoge schoorsteen van de Red Star Line gebouwen een oriëntatiepunt voor de duizenden passagiers die hun weg zochten van het Centraal Station naar de Scheldekaaien. Sinds 1936 is de rokende schoorsteen niet meer en verdwijnt de Red Star Line uit de Antwerpse skyline. Tijdens de restauratiewerkzaamheden werd een nieuwe toren gebouwd. Die verbindt het Red Star Line Museum met het water en de plek aan de kade waar de schepen vertrokken. De uitkijktoren weerspiegelt de ervaringen en de emoties van de reizigers, die vanop de torenhoge oceaanstomers van Red Star Line uitkeken over Antwerpen.

DE LEIEN

DE LEIEN

Tussen 1542 en 1563 werd de middeleeuwse versterkingsmuur rond Antwerpen vervangen door de zogenaamde Spaanse omwalling. Deze was volgens het nieuwe gebastioneerd vestingsstelsel ontworpen door Donato Di Boni, een Italiaanse krijgsvaakundige. Vanaf 1866 werden de vestingmuren geslecht en een nieuwe, grotere omwalling gebouwd op de plaats waar vandaag de ring ligt. Voor de aanleg van de vrijgekomen gronden maakte stadsingenieur Theodoor Van Bever (1821-1875) een stedenbouwkundig plan. Belangrijkste onderdeel daarvan waren de zestig meter brede boulevards die op de plaats van de vesting zouden worden aangelegd. Ze werden geflankeerd door een raster van bouwblokken en op strategische plaatsen een plein. De lunet van Herentals, een vooruitgeschoven versterking van de omwalling gebouwd in het begin van de 19de eeuw, werd in 1867 door de Duitse landschapsarchitect Eduard Kielig omgevormd tot stadspark. Door middel van de rechte straten werden zichtassen gecreëerd tussen de leien en de nieuwe omgeving.

De aanleg van de boulevards was bijzonder planmatig opgevat met vaste maatvoering, eenvormig van noord naar zuid en bestond uit een zestien meter brede open middenruimte, afgezoomd door twee dreven van 9 meter, waarlangs telkens een gekasseide zijbaan van 9 meter en een voetpad van ongeveer 4 meter. De bomen, aangeplant in 1868 stonden in een vierkant raster van 7 op 7 meter, een maatvoering die over de kruispunten heen werd doorgevoerd. Later werden op een aantal middenbanen plantsoenen aangelegd, bijvoorbeeld voor de Nationale Bank en de Opera. Talrijke standbeelden verhoogden het prestige van de Leien. De bouwgronden langs de boulevards werden verkaveld voor het oprichten van voornamelijk bepleisterde en geschilderde neoclassicistische heren- en burgerhuizen. De kavels liepen soms door tot in de achterliggende straten om daar paardenstallen of andere bijgebouwen te voorzien. Op regelmatige afstanden werden monumentale gebouwen ingeplant zoals het Justitiepaleis, de Nationale Bank en de Opera. Het vrij gave bouwblok tussen de Louiza-Marialei en de Maria-Henriettalei geeft nog een goed beeld van de voorname status van de Leien tijdens de ontstaansperiode.

Stilaan evolueerden de Leien echter van een wandelboulevard naar een drukke verkeersader, de belangrijkste inval- en doorgangsweg van de stad. Vanaf 1948 werden de middenbanen stelselmatig verhard met cementbeton, terwijl op de wandelwegen tussen de dreven geleidelijk parkeerstroken werden ingericht. De Waaslandtunnel onder de Schelde, geopend in 1933 in het noorden van de stad, en de Kennedytunnel uit 1969 in het zuiden versterkten de verkeersfunctie van de leien nog meer. In de jaren 1950 werden alle plantsoenen en monumenten op de middenbanen één voor één verwijderd om een vlotte doorstroming te garanderen.

De bouw van de Waaslandtunnel wijzigde ook het negentiende-eeuwse beeld aan het einde van de Italiëlei. Voor de aanleg van de tunnel werd de Rijnplaats in 1930 vergroot. Dat gebeurde door een rij lage huizen aan de huidige tunnelingang en verscheidene hogere huizen op de hoeken van de Ankerrui en de Koeikesgracht te slopen. De Brouwersvliet werd eerst drooggelegd zodat men een bedding kreeg voor de voertuigtunnel en vervolgens gedempt. Deze werken zorgden voor een breuk in de historische aanleg. Ook de rest van de bebouwing op de Leien onderging in de loop der jaren grondige veranderingen. Van de beeldbepalende gebouwen verdwenen de Vlaamse Schouwburg aan de Kipdorpbrug, de Koninklijke Stapelhuizen en het Goederenstation Noord. Ook vele burger- en herenwoningen werden gesloopt. Wat er in de plaats kwam was veel grootschaliger dan wat er oorspronkelijk stond. Tijdens het interbellum kwamen er appartementen in art deco en modernistische stijl.

Na de Tweede Wereldoorlog werd de schaalvergroting radicaal verder gezet, waarbij soms wel nog de oorspronkelijke perceelsbreedte werd bewaard, maar steeds een hogere bouwhoogte werd aangehouden. Verder werden heel wat panden verbouwd. Onder andere het vervangen van schrijnwerk, het inbrengen van garages en het verwijderen van de gevelbepleistering deed veel van het origineel karakter van deze panden verloren gaan. Het negentiende- en begin twintigste-eeuwse straatbeeld is hierdoor slechts fragmentarisch behouden.

Momenteel wordt het beeld van de Leien gevormd door de afwisseling van bewaarde oorspronkelijke gebouwen en vervangbouw met doorgaans weinig architecturale kwaliteiten.

In 2002 startten de herinrichtingswerken van de Leien. Men begon in het zuiden: de Amerikalei, de Britselei en de Frankrijklei tot aan de Stoopstraat. Het bouwproject van het Vlaamse Gewest, de stad Antwerpen en De Lijn voorzag een volledig nieuw dwarsprofiel met centraal een vrije tram- en busbaan. Hiermee werd zwaar ingegrepen op het oorspronkelijke negentiende-eeuwse concept van de Ringboulevard. In 2015 wordt gestart met de tweede fase van de heraanleg. Het wegprofiel uit de eerste fase zal hier worden doorgetrokken. Voor de Opera komt opnieuw een plein. Ondergronds wordt het bestaande premetrostation vernieuwd en uitgebreid met ernaast een autotunnel en een ondergrondse parking.

Bij de heraanleg van de Noorderleien zullen op meerdere plaatsen opnieuw restanten van de Spaanse omwalling aan het licht komen. Alle vondsten zullen grondig gedocumenteerd worden. Zo gaat er geen kennis verloren over dit unieke bouwwerk uit de geschiedenis van de stad. Tevens wordt er bij de aanleg van de nieuwe rioleringen voor gezorgd dat er zo weinig mogelijk van de bestaande resten van de oude omwalling wordt beschadigd. Op cruciale plaatsen worden de bastions van de omwalling gevisualiseerd met nieuwe materialen in het openbaar domein. In het verleden gebeurde dit bijvoorbeeld al met het bastion Slijkpoort aan de Londenbrug en de Blauwe Toren aan het Blauwtorenplein. In de parking voor de Nationale Bank werd het Keizersbastion heropgebouwd. Ook bij de heraanleg van de Noorderleien zal de Kipdorpsite uitgebouwd worden tot één van de hoofdschakels die de oude omwalling opnieuw tot leven zullen brengen.

ERFGOED

Jo Braeken en Elise Hooft werken als erfgoedonderzoekers bij het Agentschap Onroerend Erfgoed van de Vlaamse Overheid. Samen met hun collega's stellen ze de inventaris op van gebouwen met bijzondere waarde. Met meer dan 80.000 geïnventariseerde panden in Vlaanderen is dat een megalomane onderneming. Momenteel werken ze aan de herinventarisatie van het bouwkundig erfgoed in Antwerpen. Hoe en waarom belandt een pand op de lijst? En waar halen ze hun gegevens? Dat doen ze in de stad zelf, zo blijkt. Wijk na wijk en straat na straat bekijken ze gevel na gevel - en vellen ze samen een oordeel.

Waarom is dat veldwerk zo belangrijk?

Elise: Eén van de belangrijkste principes bij ons werk is dat we niets in de databank zetten, dat we zelf niet gezien hebben. In de eerste plaats is dat om na te gaan of het niet gesloopt werd. Ook de context van een gebouw is belangrijk, bijvoorbeeld om de schaal ervan in te schatten. Een neoclassicistisch gebouw op de Frankrijklei heeft hele andere verhoudingen dan hetzelfde gebouw in een zijstraat. Die dingen zie je niet op een foto.

Hoe kiezen jullie welke gebouwen een plek op de lijst verdienen?

Elise: We maken onderscheid tussen de waarde en criteria. Een gebouw kan historische, artistieke, industriële, volkskundige, archeologische, militaire of gelijk welke andere socio-culturele waarde hebben. De criteria hebben te maken met de exclusiviteit of representativiteit van een gebouw, of het kan gaan over de gaafheid ervan.



Jo: De samenstelling van de lijst is veranderd sinds de eerste inventarisaties. We nemen vandaag niet alleen grote, monumentale en historische gebouwen op. Er is nu ook aandacht voor bijvoorbeeld arbeiderswoningen en winkelpuizen. Van al die panden brengen we de belangrijkste gegevens samen op een steekkaart. Die bevat de feitelijke gegevens: de straatnaam, het huisnummer en een omschrijving van de toestand van het pand. En we voegen ook trefwoorden toe: typologie, periode en stijl. In een personenvakje vind je de naam van de ontwerper, van een beeldhouwer, schilder, opdrachtgever of aannemer. En dan komt bij elk gebouw een beschrijvende tekst die bestaat uit een stukje historiek of context.

Wat is de belangrijkste tendens?

Elise: De opname op zich is louter een wetenschappelijke inventaris. Maar er worden ook zachte rechtsgevolgen aan gekoppeld om het behoud te stimuleren, of anders gezegd, om sloop te ontraden. We moeten meer en meer motiveren waarom een pand op de lijst hoort. Mensen van stedenbouw en collega's moeten kunnen beargumenteren waarom ze bepaalde aanvragen voor verbouwingen af- of goedkeuren. Die argumentatie is gebaseerd op gegevens die wij aanleveren. De samenwerking met de dienst monumentenzorg van de stad is dus erg belangrijk.

122

Jo: De databank is in de eerste plaats een instrument voor lokale overheden. Maar het is een flexibel instrument, waar je veel uit kan halen. Je kan meteen actieve linken leggen in teksten, naar andere gebouwen van dezelfde architect, of naar projecten van dezelfde bouwheer. Zo vat je het hele verhaal rond een gebouw en breng je de context ervan in kaart.

Elise: Wij publiceren al onze onderzoeksgegevens ook onmiddellijk online, wat me redelijk uniek lijkt. Iedereen kan opzoeken welke gebouwen in zijn eigen straat geïnventariseerd werden. Veel mensen doen dat. De databank is ook bij het grote publiek een succes.

Waarom doen jullie dit werk zo graag?

Elise: Het verzamelen van de gegevens op zich is enorm leuk. Op zich is dat een wetenschappelijke bezigheid, maar achter al die gegevens schuilen ook ontzettend veel menselijke verhalen.

Jo: Wat wij naar boven brengen, daar heeft zich nog nooit iemand mee beziggehouden. Vroeger bracht men vooral de uitzonderlijke architecten in kaart. De relatief onbekende architecten die wij bespreken, dat waren in hun tijd de leidende figuren, met grote en meest succesvolle bureaus. Die behoorden dan wel niet tot de avant-garde en waren soms wat conservatief of conventioneel, maar daarom waren ze ambachtelijk niet minder interessant. Het zijn ook net die mensen die de stad gebouwd hebben, en niet de grote bekende namen. Wel al die anderen, waar we quasi niets over weten. Dankzij de databank kunnen we al die verschillende projecten, architecten en bouwheren nu aan elkaar koppelen. Dat levert een heel nieuw beeld op van hoe de stad tot stand kwam.

Elise: De hele stad is eigenlijk door die vele onbekende projectontwikkelaars gebouwd. Als je meer over hen wil weten, dan moet je echt beginnen met zoeken in het bevolkingsregister. Vaak heb je niet meer dan een achternaam en een initiaal. Via de stamboom vind je dan een voornaam, een geboortedatum, een sterfdatum. En soms stoot je op een portretje, of kan je hen situeren in hun sociale milieu.

Jo: Dat levert soms interessante persoonlijke verhalen op. En de stad zit vol verhalen. Wie trouwt met wie en waarom? Welke huiseigenaars waren de eerste automobielbezitters van de stad? Welke verborgen belangen spelen achter de gevels van de panden? We ontdekken het allemaal.

Zelf grasduinen in de databank kan via <https://inventaris.onroerenderfgoed.be>

Ondergrondse parkeergarage 'Nationale Bank' (niveau -3)
 Frankrijklei 166a, 2000 Antwerpen
 Voetgangers via toegangsgebouw op de hoek van Frankrijklei/
 Maria-Henriëttalei

Open: van 10 tot 18 uur

Gidsbeurten: elk half uur. Geen reservatie vereist.

Mensen achter het monument aan het woord.

Ontdek de verborgen geschiedenis van de Antwerpse leien en de zestiende-eeuwse Spaanse omwalling. Wat is er nog bewaard gebleven onder de grond en wat kan er met die archeologische resten allemaal gebeuren? Hoe verloopt een opgraving en wat gebeurt er nadien met al die ontdekkingen en vondsten? Vandaag kan u een kijkje nemen 'onder de grond' om het archeologisch relict van het Keizersbastion te ontdekken en de dienst archeologie van de stad Antwerpen aan het werk te zien. Benieuwd hoe dit bastion werd bewaard, hoe men scherven puzzelt, vondsten tekent of grondstalen zeeft?

De stadsarcheologen vertellen het u graag.

Activiteit voor kinderen:

Benieuwd hoe archeologen te werk gaan? Hoe ze dingen vinden uit het verleden en wat ze met deze vondsten doen? Kom dan snel naar het ondergrondse Keizersbastion. Daar kan je samen met de stadsarcheologen op ontdekking gaan. Een grote puzzel leert je hoe een opgraving verloopt; je kan wel vier lagen opgraven! En aan de scherventafel kan je zelf een archeologische pot in elkaar puzzelen. Er is ook een zoektocht met een leuke prijs. Kortom, je komt als een echte archeoloog weer boven!

Tram/bus: 1-4-7-12-13-24-290-500



Toegankelijk voor rolstoelgebruikers

Tijdens de politiek en religieus turbulente jaren in het midden van de zestiende eeuw werd in opdracht van Keizer Karel een nieuwe stadsomwalling gebouwd. De beste ingenieurs uit die tijd waren Italianen. Zij ontwikkelden het gebastioneerd stelsel: vijfhoekige uitsprongen in de stadsmuur van waaruit de vijand reeds voor de stadsmuren kon bekampt worden. Deze nieuwe vorm van verdediging was nodig tegen het groeiend gebruik van buskruit

en het steeds verder reikend geschut. Donato di Boni tekende in 1540 de plannen voor de nieuwe omwalling met negen bastions, vijf poorten, acht stadsmuren, een natte gracht, toegangsbruggen en een buitengrachtmuur. Aan de omwalling werd toen tien jaar gewerkt, met duizenden arbeiders waaronder ook vrouwen en kinderen. Later werd deze omwalling voorzien van bijkomende versterkingen zoals het lunet van Herentals, gebouwd in 1818-1819. Deze brilschans had de vorm van een gelijkzijdige driehoek, waarvan de keel tegen de Spaanse omwalling aanleunde. In de tweede helft van de negentiende eeuw werd beslist de omwalling af te breken. Theodoor Van Bever maakte een plan voor de stedenbouwkundige aanleg van de omgeving. Op de plaats van de vesting zouden zestig meter brede boulevards komen met prestigieuze bebouwing. De lunet van Herentals werd omgevormd tot stadspark. De Spaanse omwalling verdween uit het stadsbeeld en uit het collectief geheugen. Onder de grond bleef ze echter bestaan. Tijdens de heraanleg van de leien legden de stedelijke archeologen een stuk van het Keizersbastion, een onderdeel van de omwalling, bloot. De grachtmuur was bekleed met grote blokken zandsteen, de binnenzijde was versterkt door steunberen. Als kenmerk van de Noord-Italiaanse Renaissance was de bastionpunt uitgewerkt met een bol op een piramide, een voor de Nederlanden uitzonderlijk voorbeeld van midden zestiende-eeuws vakmanschap. De stadsmuren bereikten vroeger een hoogte van 10 meter.

Dit uniek stukje stadsgeschiedenis doorkruiste de geplande parkeergarage en kon bijgevolg niet in situ bewaard blijven. Vanwege de grote cultuurhistorische waarde en het uitzonderlijk karakter van de Spaanse omwalling ging het Vlaams Gewest akkoord met een verplaatsing van het bastion om het alsnog te bewaren. Een dertig meter lang stuk van het relict, waaronder de zuidelijke voorzijde werd met diamantkoord opgedeeld in blokken van drie ton, geconsolideerd en tijdelijk gestockeerd. In 2006 werd het bastion heropgebouwd, zes meter onder de oorspronkelijke plaats. Binnen het Europees project 'Forten en Linies in grensbreed perspectief' heeft de stad de bastionruimte uitgebouwd tot onthaalpoort voor de zestiende-eeuwse omwalling en de Staats-Spaanse linies. Hier wordt de bezoeker teruggebracht in de sfeer van Antwerpen en haar stadsvesten. In een volgende fase wordt een educatief project voor kinderen en jongeren gepland.



INTERVIEW KAREN MINSAER – ARCHEOLOGIE STAD ANTWERPEN

Op de plek waar nu de Leien lopen, stond ooit de Spaanse omwalling. Die omwalling moest 150 jaar geleden plaats ruimen voor een nieuwe majestueuze boulevard. Recent kwamen tijdens de heraanleg van de Leien archeologische overblijfselen van de omwalling bloot te liggen. Zo ontstond een aanknopingspunt om het vergeten stadsbeeld van de ommuurde stad opnieuw in het collectieve geheugen van de Antwerpenaar te introduceren. Karen Minsaer is archeologe bij de Stad Antwerpen en ijverde mee voor het behoud van muurresten van de Keizerspoort en van het Keizersbastion. Die muurresten zijn nu te bezichtigen onder het plein voor de Nationale Bank. Daar, naast de restanten die ze samen met haar collega's redde van de sloop, vertelt ze hoe ze als archeologe de stem van de stenen vertolkt.

Archeologisch erfgoed lijkt vergeten erfgoed. Hoe komt dat?

Archeologisch erfgoed zit onder de grond, natuurlijk. De omwalling is werkelijk overal genivelleerd en is nergens nog zichtbaar. Maar vaak stoot je een halve meter onder het straatniveau al op muren. Een straat of een plein, daar ligt een hele geschiedenis onder. Mensen zijn vaak verrast dat er nog een andere, oudere stad onder zit. Door het Keizersbastion terug zichtbaar te maken, tonen we ook de wortels van de stad.

Waarom is het belangrijk?

Het gaat over de eigenheid van Antwerpen. Dit soort archeologische sites zijn letterlijk en op verschillende spreekwoordelijke manieren de fundamenten van de stad waarin wij vandaag leven. Het gaat over cruciale hoofdstukken uit de stadsgeschiedenis. De omwalling werd 150 jaar geleden afgebroken. Toen werden ook de grachten gedempt en verscheen op die plek een majestueuze boulevard. Maar dat neemt niet weg dat de omwalling enorm lang bepalend was voor de stadsbeeld. Veel beroemde Antwerpenaren woonden, leefden en werkten in die omwalde stad. De eerste bouwphase van de stadsmuur begon in 1542.



Meer dan drie eeuwen lang heeft de omwalling het uitzicht van de stad bepaald. Ook bijvoorbeeld Pieter Paul Rubens heeft ook de stad gekend met de omwalling, de bastions en de bruggen over de gracht. Het stadsbeeld was toen volledig anders. Er waren vijf grote poorten en via de bruggen over de gracht kwam je in Antwerpen binnen. Die omwalling lijkt nu uit het collectieve geheugen te zijn verdwenen.

Waar zijn er nog sporen van de omwalling terug te vinden?

Overal op en rond de Leien vinden we resten terug. Men wist voor de aanvang van de heraanleg wel dat die er waren en noemde dat dan de ‘fundamenten’. Over de aard, de omvang, de afwerking of de gaafheid was weinig geweten. Met dit project deden we voor het eerst grootschalig wetenschappelijk onderzoek naar de stadsomwalling. Dat was nodig. Het is een monument met bovenlokale uitstraling, want de omwalling is heel belangrijk geweest voor de Nederlanden. Als de stadsmuren niet waren afgebroken, was de omwalling nu misschien wel Werelderfgoed geweest.

Hoe reageren mensen bij het zien van de stukken muur?

Vaak met een soort van ontzag. Je hebt mensen die met open mond staan te kijken – ‘wauw!’ – en je hebt anderen die zeggen: voor mij is dat een hoop stenen. Iedereen ervaart het op een andere manier. Voor mij persoonlijk zijn deze muurresten een poort naar een andere tijd en naar de geschiedenis van de stad. Plannen en foto’s helpen je aardig op weg, maar om de geschiedenis aan de lijve te ondervinden en écht te ervaren, heb je ook het fysieke contact met de oude stenen nodig.

Frankrijklei 148, 2000 Antwerpen

Open: van 10 tot 18 uur

Mensen achter het monument aan het woord.

De eigenaars zijn aanwezig.

Tram/bus: 1-4-7-12-13-24-290-500

Website: Informatie over Pierre Withaecx lichtadvies vindt u op www.pierre-withaecx.be.



NIET toegankelijk voor rolstoelgebruikers

Op de plaats van de Spaanse omwalling kwamen de huidige Leien, prestigieuze lanen waarlangs representatieve gebouwen en woningen voor de bourgeoisie werden ingeplant. Tegenwoordig bestaat de bebouwing overwegend uit moderne hoogbouw met appartementen en kantoren. De oorspronkelijke bebouwing bestond echter voornamelijk uit herenhuizen met bepleisterde en beschilderde gevels. Dit pand is daar een voorbeeld van. Deze neoclassicistische herenwoning met achterliggend kantoorgebouw in de Tabaksvest 63, werd in 1883 ontworpen door Ernest Stordiau. Bouwheer was Victor Robijns, advocaat en blijkbaar ook schermmer en investeerder in een ballonvaartproject op de Wereldtentoonstelling van 1894. Stordiau en Robijns zouden in 1889 nog samenwerken voor de bouw van vier woningen op de Belgiëlei.

Het kantoorgebouw in de Tabaksvest, waar het advocatenkantoor gevestigd was, is een sobere baksteenbouw. Dit soort achterhuizen, uitkomende in de parallelle, achterliggende straat, waren typisch voor de stadszijde van de Frankrijklei. Er waren doorgaans stallingen, kantoren of remises in onder gebracht.

Het oeuvre van Stordiau wordt gekenmerkt door een veelheid aan bouwstijlen, met een voorliefde voor neorenaissance en sobere art nouveau. Hier wordt, naar analogie met de meeste andere herenhuizen die op dat moment op de Frankrijklei gebouwd werden, gekozen voor een neoclassicistische stijl. Vermoedelijk was dit ook de wens van de opdrachtgever.



Ook het grondplan kent de traditionele planopbouw van negentiende-eeuwse woningen, met een opeenvolging van kamers die allemaal in een zijdelingse gang uitkomen. De afwerking van de interieurs volgt eveneens de eind negentiende-eeuwse conventies, met parket- of plankenvloeren, stucplafonds met moulures, marmeren schouwen, dubbele houten of beglaasde tussendeuren en neostijlen die variëren naargelang de functie van de kamers.

De woning is verbouwd tot winkel, rekening houdend met de oorspronkelijke, rijke aankleding van de salons. Overal werden parketvloeren, binnenschrijnwerk, moulures en sierschouwen bewaard. In de salons op de begane grond werden de muurschilderingen met taferelen van een rondreizend circus en een zigeunermeisje gerespecteerd.

INTERVIEW LUC RAMAEL – INTERIEURARCHITECT WITHAECKX

Pierre Withaecx Lichtadvies bvba presenteert en verkoopt verlichting in een prachtig historisch kader. Bij de herinrichting van de toonzaal werden de eigenaars geconfronteerd met een moeilijke vraag: hoe kunnen we de commerciële functie van de winkel integreren in een gebouw dat oorspronkelijk een residentiële functie vervulde? Met die vraag stapten Eric & Rob Withaecx naar Luc Ramael, een interieurarchitect die zelf ook lichtarmaturen ontwerpt. Hij ging aan de slag en formuleerde een antwoord. En dat deed hij met succes.

Waar moeten bezoekers op letten wanneer ze het pand binnen stappen?

Bezoekers kunnen op twee verschillende manieren naar dit pand kijken. Je hebt het niveau waarop de verlichtingselementen worden gepresenteerd, en je hebt het historische kader. Het pand is op dit moment een commerciële ruimte. De meeste mensen die hier binnenkomen, komen om een lamp te kopen. De lampen worden dus naar de voorgrond gebracht. Maar de bezoekers van de winkel ervaren tegelijkertijd ook de aanwezigheid van het historische interieur.



Waarom heb je die twee verschillende niveaus gecreëerd?

Eigenlijk zijn we vertrokken van een eenvoudige vraag: hoe kunnen we het pand naar onze hand zetten? Hoe kunnen we de charme van het gebouw uitspelen in de presentatie van de verlichtingsarmaturen? Als antwoord op die vraag heb ik een aantal ingrepen gedaan. Er zijn o.a. voorzetwanden geplaatst. Die vormen een rustige achtergrond waartegen de producten worden gepresenteerd. Dankzij de doorkijkmogelijkheden en uitsparingen in die wanden en de verlaagde plafonds blijven ook de historische elementen van het gebouw op verschillende plaatsen zichtbaar. Het contrast tussen de gave vlakken voor de presentatie van de verlichting en het klassieke kader benadrukt de eigenheid van beide niveaus.

Wat waren de beperkingen van een historisch pand zoals dit?

Het was zoeken naar een manier om lichtarmaturen te presenteren, terwijl je niets aan het bestaande structuur kan ophangen of bevestigen. Het presentatiemeubel aan de straatzijde op de eerste verdieping is daar een goed voorbeeld van: staan- en tafellampen, wandverlichting en pendels worden binnen één systeem gepresenteerd, zonder het gebouw te beschadigen. De link naar het gebouw – in dit geval de raamopeningen – wordt wel bewaard. Deze manier van werken, geeft ook mogelijkheden om de nieuwe elementen met elkaar uit te lijnen en te linken. Je kan kasten even hoog maken als de verlaagde plafonds, waardoor je verbanden legt binnen die nieuwe ingreep.

Heeft de herinrichting van de winkel in één keer plaatsgevonden?

Nee, dat is in verschillende fases gebeurd. De eigenaars van de toonzaal kwamen telkens naar me toe met concrete vragen of problemen, bijvoorbeeld met een organisatorisch probleem zoals een tekort aan kantoorruimte.

Dan stellen we een vlekkenplan op, waarin we aangeven waar in het gebouw we de nieuwe functies kunnen inplannen. Daarna is het aan mij om dat in de gepaste vorm te gieten. En het is zelden zo dat een voorontwerp meteen aanvaard wordt. Meestal zitten er een paar goede elementen in en wordt dat voorontwerp nog bijgestuurd. We streven naar een ontwerp waar iedereen tevreden over is. Een aantal jaren later ontstaat er een nieuw probleem. Dan speel je daar opnieuw op in. Door in al die verschillende fases toch telkens dezelfde elementen te laten terugkeren, vormt het interieur toch een samenhangend en harmonisch geheel, over de jaren en over de verschillende fases heen.

Zijn de ingrepen die je hier doet per definitie tijdelijk?

Door plaatsgebrek zijn mensen hoe langer hoe meer verplicht om ruimtes te recyclen en gebouwen te herbestemmen. Ook dit gebouw vervult nu een andere functie dan het doel waarvoor het gebouwd werd. Het werd niet in de oorspronkelijke staat gerestaureerd. Er is een hedendaagse ingreep gebeurd, waardoor het pand nu functioneert tegen dat historische kader. Maar onze ingrepen zijn inderdaad tijdelijk. Wie zijn wij om te zeggen 'wij gaan dat hier verbouwen tot een winkelruimte, en dat zal het voor eeuwig en altijd blijven'? Er groeit hoe langer hoe meer een bewustwording rond de tijdelijkheid van de invulling, waardoor een zekere flexibiliteit van het pand en van het interieur wordt geëist. Dat is zo bij veel panden. En die basishouding getuigt van respect voor het pand waarin je woont, leeft of werkt.

31 KONINKLIJK ATHENEUM ANTWERPEN

Franklin Rooseveltplaats 11, 2000 Antwerpen

Open: van 10 tot 18 uur

Gidsbeurten: 10, 11, 14, 15 en 16 uur. Geen reservatie vereist.

Mensen achter het monument aan het woord.

Toelichting over de geschiedenis van de school, de architectuur en de kunstwerken 'München' van Luc Tuymans en 'De allegorie van de Faam' van Frans Vinck door Karin Heremans, directrice van de school en Rutger Steenmeijer, architect. Enkel na reservatie via 03 232 70 99 of info@atheneumantwerpen.be.

Deze rondleidingen starten om 11 en 14 uur.



Activiteit:

Tentoonstelling 'München', Luc Tuymans, 'De allegorie van de Faam', Frans Vinck, en 'Identiteit', leerlingen Atheneum en de!Kunsthumaniora: De Antwerpse kunstenaar Luc Tuymans heeft voor het Koninklijk Atheneum van Antwerpen een monumentaal werk gemaakt, München getiteld, dat prominent in de zopas gerestaureerde feestzaal hangt. Tuymans maakte een 'in situ' werk specifiek voor het Atheneum. Het werk werd geschonken aan het MAS en zo toegevoegd aan de kunstverzamelingen van de stad Antwerpen, waarbij het MAS dan optreedt als zorgdrager voor het doek. Hieraan wordt een tentoonstelling gekoppeld met werken van leerlingen van het Koninklijk Atheneum en van de!Kunsthumaniora met als thema 'Identiteit en de Maagd van Antwerpen'. Rond 'München' is eveneens een unieke samenwerking ontstaan tussen het Koninklijk Atheneum, de stad Antwerpen, het Museum aan de Stroom en het Letterenhuis. Het boek 'München', uitgegeven door het MAS, omvat een uitgebreid dubbelinterview met directrice Karin Heremans en kunstenaar Luc Tuymans door kunsthistoricus Jan De Zutter. Het is uitgebreid met een historisch portret van 'de Maagd van Antwerpen' door historicus Jan Lampo en een bijdrage van architect Rutger Steenmeijer over de restauratie van het gebouw en de feestzaal.

Café 'Den Athenee': open voor een hapje en een drankje.

Tram/bus: 1-10-11-12-13-17-19-20-21-23-24-31-32-36-244-290-410-411-412-416-417-420-421-500-600-602-610-620-621-640-720-730-772

Website: Wil u meer weten over het Koninklijk Atheneum Antwerpen? Surf dan naar www.atheneumantwerpen.be



Toegankelijk voor rolstoelgebruikers

In 1880 beslist de Antwerpse gemeenteraad aan de Gemeenteplaats, nu de Franklin Rooseveltplaats, om een nieuw gebouw voor het Atheneum op te richten. Het bouwterrein was ontstaan na afbraak van de Spaanse omwalling. Het groot rechthoekig plein met monumentale gebouwen zoals het Atheneum en de gevelwand aan de zijde van de Opera was in het urbanisatieplan van Theodoor Van Bever opgevat als een ruime toegangspoort tot de oude binnenstad.

Het gebouw in eclectische stijl werd opgetrokken naar de plannen van stadsarchitect Dens. Op 6 oktober 1884 werd het in gebruik genomen. Het timpaan boven de hoofddeur bevat een basreliëf met allegorische figuren, die de 'Studie' en de 'Retorica' voorstellen. Op de eerste verdieping zijn twee beelden aangebracht: links de 'Poëzie' en rechts de 'Wetenschap'. Het beeld van Athene bovenaan symboliseert het onderwijs. Het gebouw aan de zijde van de Pijlstraat werd ingericht als kostschool voor de jongens van het rijksonderwijs. Het behield die functie tot 1897 en werd dan ingericht voor wat toen de 'staatsmiddelbare school' heette.

De negentiende-eeuwse feestzaal van het Koninklijk Atheneum werd, samen met een groot deel van de voorbouw aan de Franklin Rooseveltplaats, in januari 2003 volledig verwoest door een brand. De rijke historische muurdecoraties gingen in vlammen op. De laatste fase van de restauratie met daarin de monumentale feestzaal is zopas afgerond. De zaal draagt een nieuwe naam: 'AthenA'. Bij de restauratie, die gebeurde onder leiding van architect Rutger Steenmeijer, werd niet getracht om de oude muurschilderingen en schilderijen op doek te 'herschilderen' maar werden de muren kaal gelaten als herinnering aan de brand.

Eén schilderij van Frans Vinck, 'De Allegorie van de faam', dat zich op het moment van de brand in een restauratieatelier bevond, hangt terug in de feestzaal. Het schilderij 'De maegd van Antwerpen' bleef echter in de brand. Het schilderij 'München', een geschenk van Luc Tuymans vervangt 'de maegd' en vormt nu de pendant van 'de faam'. Een ander pareltje in het interieur is de turnzaal, ingericht naar de normen van de toen populaire Zweedse gymnastiek. In de scheikunde en biologielokalen zijn de neoclassicistische vitrinekasten bewaard. Bovendien beschikt de school over een authentiek auditorium dat de sfeer van de negentiende eeuw belichaamt.

32 VREDESHUIS PAX CHRISTI VLAANDEREN

Italiëlei 98a, 2000 Antwerpen

Open: van 10 tot 18 uur

Tram/bus: 1-10-11-12-13-17-24-31-32-600-602-610-620-621-640-720-772-730

Website: Voor meer informatie over de werking van Pax Christi Vlaanderen surfte u naar www.paxchristi.be



Toegankelijk voor rolstoelgebruikers

Op het einde van de achttiende eeuw werden de minderbroeders kapucijnen onder het nieuwe Franse bewind met geweld uit hun klooster aan de Paardenmarkt verdreven. In 1856 mochten zij – ondertussen in het onafhankelijke België – terugkeren naar Antwerpen. Na moeizame onderhandelingen kochten zij het gewezen klooster en kerkje ‘der Oostmallen’ in de Korte Winkelstraat. Het kerkje was na de verdrijving van de zusters in 1796 een pakhuis geworden, met enkele verdiepingen. Ernaast lag het klooster. De inrijpoort gaf toegang tot een bleekplaats, een deel van de huidige tuin aan de Italiëlei. Het complex werd nog verhuurd en kwam pas vrij in mei 1867. De kapucijnen betrokken voorlopig twee huurhuizen op de aanpalende Ossenmarkt, maar herstelden ondertussen wel het kerkje, dat op 21 november 1856 opnieuw werd geopend voor de eredienst. Midden september 1866 werd de eerste steen voor het nieuwe klooster gelegd. Op 24 oktober van het volgend jaar konden de kapucijnen er hun intrek nemen.

In 1892 werd de kerk uitgebreid. Ze werd vergroot en verhoogd. Met de steun van enkele schenkers werden ook de meubels en de altaren vernieuwd. De ‘paterskerk’ werd een druk bezochte bidplaats, zowel voor de Antwerpenaars als voor de mensen uit de Kempen. In de twintigste eeuw werden ook aan het klooster talrijke verbouwingen uitgevoerd. Op de eerste plaats voor de bewoners. Zo werden in 1907 de kamers en de ramen vergroot. In 1929 werd aan het klooster een tweede verdieping toegevoegd, ten dienste van het provinciaal bestuur dat hier tot 1955 was gehuisvest.



Op dat moment telde de fraterniteit ongeveer 25 religieuzen. Zij maakten zich op vele gebieden, pastoraal en sociaal, verdienstelijk.

De laatste grote verandering gebeurde in de jaren 1984-85. Het aantal roepingen was drastisch teruggefallen. De meeste kloosters waren te groot geworden. De fraterniteit kreeg na enkele aanpassingen een nieuwe leefruimte. Het eigenlijke klooster, dat achterin de tuin op de Italiëlei ligt, werd in 1986 overgedragen aan Pax Christi Vlaanderen, de Bouworde en het buurtwerk Kauwenberg. Pax Christi Vlaanderen is de Vlaamse afdeling van Pax Christi International, een vredesbeweging die ontstond in de nadagen van de Tweede Wereldoorlog, als een eerste concrete stap tot verzoening en vereniging van vroegere vijanden. De internationale organisatie telt nu ruim 100 lidorganisaties in een 60-tal landen. Pax Christi Vlaanderen bestaat 41 jaar (sinds 1973) en werkt aan vrede, verzoening en mensenrechten. De vredesbeweging voert actie en campagnes, zet experts aan het werk, doet aan beleidsbeïnvloeding, schrijft artikels en dossiers en geeft vormingen over vredesopbouw, conflicthantering en vredesspiritualiteit. De organisatie is christelijk geïnspireerd, maar politiek ongebonden. Pax Christi Vlaanderen deelt het oude kloostergebouw met IPIS (International Peace Information Service), een onafhankelijk onderzoeksinstituut voor vrede en ontwikkeling met focus op sub-Sahara Afrika. Het onderzoek van IPIS spitst zich toe op wapenhandel, exploitatie van natuurlijke rijkdommen en bedrijven & mensenrechten. Sinds 2012 heeft ook Collectief SAKADO zijn intrek in het gebouw genomen. SAKADO is een productiehuis en grafisch bureau dat de audiovisuele communicatie verzorgt voor de social-profit-sector.

33 ANTWERP SEAFARERS' CENTRE STELLA MARIS

Italiëlei 72, 2000 Antwerpen

Open: van 10 tot 18 uur

Gidsbeurten: doorlopend door vrijwilligers.

Geen reservatie vereist.

Tram/bus: 1-13-17-30-31-34-36-600-602-610-620-621-640-720-730-772

Informatiefolder beschikbaar

Website: Op www.missiontoseafarers.org vindt u meer informatie over de werking van het 'Seafarers Centre'.



Niet toegankelijk voor rolstoelgebruikers

Het Apostolatus Maris werd in 1920 als internationale katholieke organisatie voor zeeliedenapostolaat opgericht in Glasgow. De Belgische afdeling kwam in 1930 tot stand onder impuls van oud-legeraalmoezenier Eugene Boogaers (1881-1956). Het was oorspronkelijk gevestigd in de gebouwen van de Compagnie Maritime Belge op de Ernest Van Dijckkaai. Gestart als bibliotheekdienst en later foyer voor zeelieden, organiseerde Apostolatus Maris ook ziekenzorg en tijdens de Tweede Wereldoorlog bijstand aan families van omgekomen zeelieden.

Aanvankelijk werd in verscheidene huizen beperkte opvang voorzien. In 1947-48 tekende architect Robert Van Averbeké het ontwerp voor het nieuwe zeemanshuis 'Stella Maris' op de Italiëlei, dat in 1951 werd voltooid. Het ontwerp in gematigd modernistische stijl van traditionele inslag is representatief voor het naoorlogse oeuvre van Van Averbeké, die onder meer de heropgebouwde IJzertoren in Diksmuide realiseerde. Het complex omvat feest- en recreatiezalen, een bibliotheek en logementsaccommodatie. In de kelder van het complex verzorgde redemptorist Frans Nuyens, die missionaris was geweest in Matadi, een werking voor Congolese zeelui, de Amicale des Marins Congolais.

De aankoop van het pand aan de Italiëlei 74 enkele jaren na de ingebruikname van het eerste complex liet toe om Stella Maris gevoelig uit te breiden. Deze neoclassicistische herenwoning werd rond 1871 gebouwd voor rekening van architect Louis Durieux. Zijn woning vertoont de kenmerken van de herenwoningen die op het einde van de negentiende eeuw langs de Leien werden gebouwd. Het herenhuis werd inwendig aan zijn nieuwe functie aangepast.



Het Internationaal Zeemanshuis 'Stella Maris' werd in 1972 herdoopt tot 'Antwerp Seafarer's Centre'. Het complex huisvest vandaag vier zeemansmissies van verschillende christelijke strekking: het Apostolatus Maris (rooms-katholiek), de Missions to Seafarer's (anglicaans), de Deutsche Seemannsmission (luthers) en de British Sailor's Society (presbyteriaans). Daarnaast is er ook samenwerking met de Zweedse en Finse zeemanskerk. Het zeemanshuis behartigt het apostolaat bij zeelieden en fungeert als ontmoetingsplaats en centrum voor sociale dienstbaarheid.

Daarnaast zijn ook enkele beroepsverenigingen in het gebouw gevestigd, zoals de vzw Koninklijk Belgisch Zeemanscollege, de in 1857 opgerichte beroepsvereniging van koopvaardijkapiteinen en -officieren, de Beroepsvereniging van Vlaamse Loodsen (BVL) en European Maritime Pilots Association (EMPA), het overkoepelend orgaan van Europese beroepsverenigingen van zee-, rivier- en havenloodsen.

34 NOORSE ZEEMANSKERK

Italiëlei 8, 2000 Antwerpen

Open: van 10 tot 18 uur

Tram/bus: 1-13-17-30-31-34-36-600-602-610-620-621-640



Toegankelijk voor rolstoelgebruikers

In de tweede helft van de negentiende eeuw werden in verschillende landen instellingen opgericht die bijstand moesten verlenen aan zeelieden in vreemde havens. Meestal namen godsdienstige organisaties deze taak op zich. Naast de zorg voor de religieuze opvoeding van de zeelieden hadden deze kerken een sociale functie. Ook in de haven van Antwerpen kwamen zich, als gevolg van het toenemend belang van de haven binnen de wereldhandel, instellingen vestigen die zich bezig hielden met de opvang van zeelieden.



In 1864 werd de 'Norwegian Seamen's Mission' opgericht, met als doel de morele en godsdienstige opvoeding van zeelieden te verzekeren. Tevens wou men hen een rustplaats geven waar ze de mogelijkheid hadden om contact te hebben met landgenoten. De hoofdzetel van de organisatie is gevestigd in het Noorse Bergen. In 1865 werd besloten in Antwerpen een zendingspost op te richten voor de evangelisatie van de circa 8000 Scandinavische zeelui die elk jaar Antwerpen aandeden en er gemiddeld vier weken verbleven. In het begin werd de kerk bezocht door Scandinavische zeelieden en inwijkelingen. Later richtten de Zweden, Denen en Finnen hun eigen kerken op.

Pastor Sigvald Skavlan (1839-1912) begon zijn apostolaat in Antwerpen op 22 september 1865. Aanvankelijk moest hij werken in gehuurde lokalen. In 1869 werd de eerste steen gelegd voor een eigen kerk aan de Italiëlei. De neogotische kerk is hoogstwaarschijnlijk een ontwerp van architect Charles Dens. Behalve de kerk waren er ook een leeszaal en een woning voorzien. De kerk was toen gevestigd aan de rand van de Antwerpse haven. In 1928-29 werd het complex uitgebreid met een nieuwe leeszaal met bovenliggende huisvesting in een interbellumarchitectuur door architect Adolphe Van Copernolle. De oorspronkelijke spitse kerktoeren werd vervangen door de huidige vierkante toeren die meer in stijl en proportie is met het nieuwe profiel van de kerk. In 1930 werd het vernieuwde gebouw ingewijd.

In 1945 leed de kerk bomschade door een V-bom. Het gebouw kon gelukkig hersteld worden, maar het interieur was grotendeels vernield. De uitbreiding van het complex tot zijn huidige omvang kwam tot stand in de jaren 1950. Het graven van de Waaslandtunnel waarvoor grote delen van het bouwblok rond de Noorse Zeemanskerk dienden te verdwijnen was de aanleiding. Het missiegebouw kreeg een nieuw gevelfront dat voortaan als hoofdportaal werd gebruikt. Als gevolg daarvan diende de oriëntatie van de oude kerk te worden gekeerd, een ingreep die gepaard ging met de herinrichting van het interieur. Door die nieuwe oriëntatie moesten verschillende elementen, zoals het doksaal en een aantal glasramen een nieuwe plaats krijgen in de kerk. De ramen met St.-Ansgar en St.-Olav verhuisden van de koorwand naar de zijwand aan de Italiëlei.

Een nieuw altaar, in een passende sobere neogotische stijl, werd ontworpen door de Borgerhoutse kunstenaar Leo Vingerhoets (1907 – 1983). De artiest maakte ook de nieuwe glasramen voor de kerk en de leeszaal. Het vernieuwde gebouw met het grote glasraam werd ingewijd in 1952. De apostelfiguren naast het altaar volgden in 1953. Het nieuwe altaar kwam voor de vroegere ingangsdeur. En er kwam een groot glasraam boven. De kunstenaar mocht ook de ontmoetings- en leesruimte van de kerk decoreren.

De Noorse kerkgemeenschap, aanhangers van de lutherse kerk, heeft momenteel twee zeemanskerken in België: eentje in Antwerpen en eentje in Braine-l'Alleud/Eigenbrakel (ten zuiden van Brussel, op de grens met Waterloo). De vertegenwoordigers van de Noorse zeemanskerkgemeenschap in België kregen vanuit de hoofdzetel in het Noorse Bergen de opdracht om de kerk in Antwerpen te verkopen – in 2015 verhuizen ze namelijk naar nieuwe, kleinere lokalen op het Eilandje.

Buzzispace – gespecialiseerd in akoestische designoplossingen voor kantoren en thuis – kocht de Noorse Zeemanskerk om er haar eerste belevingsshowroom in te richten. De kerk zal stijlvol worden verbouwd tot een plek waar klanten, architecten, designers en consumenten vanuit de hele wereld het complete productassortiment van het merk kunnen bewonderen. Naast kantoren voor de creatieve cel van het bedrijf zullen er ook een Barrista koffiebar én een private BuzziBistro in de geest van het merk geïnstalleerd worden.



35 KEMPISCH DOK – EX-PORSCHEGARAGE

Kempischdok-Westkaai 101, 2000 Antwerpen

Open: van 12 tot 18 uur

Tram/bus: 1-13-31-600-602-610-620-621-640-720-730-772



Toegankelijk voor rolstoelgebruikers

Het ontwerp voor dit kantoorgebouw met showroom dateert uit 1953. Architect Louis Michielsens ontwierp het vrijstaand gebouw in naoorlogs modernisme voor het garagebedrijf 'Etablissements Fr. Van Kerckhove'. Dit bedrijf was officieel concessiehouder van het Duitse automerk Volkswagen en verdeler van de merken Porsche, Packard en Studebaker. In 2000 werden de gebouwen overgenomen door de nv Beerens en vandaag is het Porsche Center er gehuisvest.

Het gelijkvloers van het driehoekig complex werd hoofdzakelijk ingenomen door de showroom. Op het uiteinde bevonden zich een benzinestation en twee kantoortjes. Eén voor de verkoper en één voor de pompist. Op de verdieping bevonden zich de andere kantoorruimten. De halfronde glazen hoekpartij wordt bekroond door een toren, die oorspronkelijk het embleem van Volkswagen droeg. Het geheel was opgetrokken met een betonskelet, bekleed met een parement uit natuursteenplaten en voorzien van stalen schrijnwerk. De voor het benzinestation opengewerkte hoekpartij werd centraal ondersteund door een zware kolom. Achteraan het gebouw, en ervan gescheiden door de August Michielsstraat, werd een servicestation van Volkswagen ingeplant. De showroom van de Etablissement Fr. Van Kerckhove is kenmerkend voor de architectuur met uitgesproken publicitaire functie, die vanaf de jaren 1950 het beeld van de grote invalswegen ging bepalen. Het gebouw behoort, samen met de Etablissements Jules Verbeeck op de hoek van de Noorder- en IJzerlaan ontworpen door Paul Tombeur, tot de meest markante voorbeelden van autoshowrooms uit die periode. Recent werden de gevels van de showroom bekleed met een nieuw plaatmateriaal, waardoor niet enkel het uitzicht, maar ook de geleding volledig is veranderd. De plek waar het benzinestation stond, is sindsdien bij de showroom gevoegd.

36 LA RIVA

Londenstraat 52, 2000 Antwerpen

Open: van 10 tot 18 uur

Tram/bus: 1-13-31-600-602-640-720-730-772

Website: Wil u meer weten over het aanbod van La Riva? Surf dan naar www.lariva.be.



Toegankelijk voor rolstoelgebruikers

De Schuilplaats voor Havenwerklieden werd in 1908 opgericht onder impuls van het stadsbestuur. Het was de liberale tegenhanger en concurrent van het katholieke Werkmanswelzijn aan de overkant van de straat. De oprichting van gaarkeukens was één van de maatregelen die werden genomen om het lot van de havenarbeiders te verbeteren. Tot in de tweede helft van de negentiende eeuw moest de dokwerker zijn schaftmaaltijd in openlucht nuttigen, wat bij koud of nat weer geen pretje was.

Vóór de opening van de eerste gaarkeuken in 1853 verkocht de ‘Maatschappij tot uitdeling van economische soep’ soep voor 10 centiemmen per liter. Dat gebeurde aan het ‘Kookhuis’ van het kleine bassin. In 1862 werd in de kelders van het Oosterhuis een ruimte voorzien waar dokwerkers konden schuilen. Omdat het comfort hier toch ver te zoeken was, richtte men op verschillende locaties meer aangepaste gebouwen in. De ‘Donkere Hoek’, op de kruising van de Londenstraat en de Entrepotkaai, was daar één van. Hier kon de havenarbeider zijn boterhammen opeten, een gratis stortbad nemen en zijn kleren laten drogen. Koffie, thee en soep waren voorhanden. Meegebracht voedsel kon kosteloos worden opgewarmd.

Het ontwerp van het gebouw is van bouwmeesters J. Van Asperen en A. Van Mechelen. Het vrijstaande pand is opgetrokken in een hybride eclectische stijl. Door het gebruik van puntgevels, lichtbogen en torentjes (de traptoren en een monumentale schouw) heeft het gebouw kerkallures. De gele baksteen is verlevendigd met lichtere baksteen en natuursteen. De grote zaal van het interieur was ingericht met vaste tafels en stoelen. Op de muren waren levensbeschouwelijke spreuken geschilderd.



Nadat het gebouw zijn functie als schuilplaats had verloren, werd het pand in 1961 verhuurd aan de Belgische transportarbeidersbond. Nadien stond het jarenlang leeg en in 2000 werd het gebouw verkocht aan enkele ondernemers. Zij renoveerden het pand. De verdwenen mozaïekvloer werd volledig terug in marmer gekapt en de beschadigde bloemvormen in het plafond werden opnieuw gegoten. De kelders werden volledig onderkuipt, en de elektrische installatie vernieuwd. In de grote halvormige ruimte werd een mezzanine aangebracht om de zaal geschikt te maken voor haar nieuwe horecafunctie.

37 TECHNICAL NOORD-ANTWERPEN

Londenstraat 43, 2000 Antwerpen

Open: van 10 tot 18 uur

Gidsbeurten: elk uur. Geen reservatie vereist.

Tram/bus: 1-13-31-600-602-640-720-730-772

Website: Op www.tna.be vindt u meer informatie over Technicum Noord-Antwerpen.

Doventolk: om 14 en 15 uur

Kinderanimatie: van 11.30 tot 13 uur

Extra: mogelijkheid tot picknick in de refter van 11.30 tot 13 uur. Er wordt koffie en thee voorzien.



Toegankelijk voor rolstoelgebruikers

Op 16 mei 1898 richtte ingenieur Frédéric Belpaire, samen met een aantal andere welstellende Antwerpse katholieken, de 'Société Anonyme Werkmanswelzijn' op. De vereniging werd onder het beheer geplaatst van de Aalmoezeniers van de Arbeid. Deze katholieke congregatie was in 1894 in Seraing opgericht door Theofiel Reyn (1860-1941) en organiseerde vakonderwijs voor de jeugd en apostolaat onder de arbeiders. Het oprichten van logementshuizen, coöperatieven, informatiebureaus, vormingscentra en vakscholen kreeg navolging in andere steden zoals Antwerpen.

Nog datzelfde jaar (1898) gaf het Werkmanswelzijn de opdracht voor 'la construction d'un bâtiment destiné à servir de Phalanstère et d'Hôtel pour les ouvriers'.

Bedoeling was een gaarkeuken en wasgelegenheid aan de bieden aan dokwerkers, schippers en arbeiders en logement voor werkmensen voornamelijk uit de polderstreek, de Kempen en het Waasland, die vaak enkel in het weekend naar huis gingen. Op deze manier wilde men arbeiders weghouden uit private logementshuizen en cafés in de haven die dikwijls een kwalijke reputatie genoten.

Het complex strekte zich uit tussen de Londen- en August Michielsstraat en is een ontwerp van Edmond Leclef (1842-1902). De oudste vleugel, aan de oostzijde, was voltooid in 1900. Het bevatte naast het opvangtehuis of hotellerie voor havenarbeiders, ook het klooster van de Aalmoezeniers van de Arbeid. Het 'Gesellenverein', een organisatie van jonge, katholieke en ongehuwde Duitse arbeiders die in Antwerpen vertoefden, vond er tot 1914 ook onderdak. In de feestzaal, de latere machinezaal, zorgden toneel- en turnkringen voor ontspanning, een zangkoor luisterde de kerkdiensten op. Het gehele gebouw was voltooid omstreeks 1911.

De gebouwen getuigen van de katholieke reactie op de industrialisatie en de weerslag ervan op brede lagen van de bevolking. Dit uit zich ook in de neogotische bouwstijl die typisch is voor vele religieuze gebouwen uit deze periode. 'Een slank gebouw, hoog opschietend met zijn toren, daken, punten en hoeken die duidelijk afgelijnd zijn. Het brengt een vrolijke noot te midden van het gewriemel. Zijn frisse rode baksteen splijt de eentonigheid van de stoffige omgeving en schijnt te lachen tegen de sombere hemel'. Zo lyrisch werd 'La Métropole' (21.03.1900) bij de beschrijving van het gebouw van die tijd.

In 1901 kocht 'Het Beste brood', een katholieke coöperatieve die zich bezig hield met 'alle nijverheden en instellingen nuttig tot de stoffelijke en zedelijke verbetering van de werkende klasse', twee percelen grond aan weerszijden van het Werkmanswelzijn. Zij richtten er hun hoofdgebouw, een directeurswoning, een wagenloods en stallen op in dezelfde stijl als de bestaande gebouwen.



In 1909 schakelde het Werkmanswelzijn onder impuls van de economische groei over op onderwijs. De 'Vlaamse Vakschool voor Mechaniek, Scheepsbouw en Electriciteit' stond ook onder het bestuur van de Aalmoezeniers van de Arbeid. Deze laatsten kregen in 1923 de gebouwen van het Werkmanswelzijn dat zichzelf ontbond. Van 1936 tot 1942 voerden zij (voornamelijk binnenin het gebouw) veranderingen uit, naar een ontwerp van de Oostendse architect Auguste Rayée. Uit deze periode (1939) dateert onder andere de kapel van de school. Ze werd ingericht in de voormalige werkplaats scheepsbouw. De halfronde apsis is versierd met een fresco van de hand van G. Stoffels. Het smeedwerk en de biechtstoelen werden ontworpen door José Van den Broeck, die ook de beelden van Jozef en Maria kapte. Het smeedwerk werd uitgevoerd door de leraars van de school.

De originele monumentale glazen koepel in de recreatiezaal en de voorgevel werden in 1994 gerestaureerd o.l.v. architectenbureau De Moor.

ANTWERPEN NOORD

ANTWERPEN NOORD

De negentiende-eeuwse gordel is het gebied tussen de Leien en de Ring. De zone lag in het schootsveld van de zestiende-eeuwse verdedigingsgordel en moest dus vrij blijven van bebouwing. Daarom was het tot de negentiende eeuw een dun bevolkte regio met landelijk karakter. Wel waren er een aantal gehuchtjes en woonkernen, bijvoorbeeld rond de Sint-Willibrorduskerk en in Dambrugge. Na het slopen van de Spaanse omwalling vanaf 1866 kwam het gebied binnen de Brialmontgordel te liggen en werd het bebouwd. De bestaande kernen versmolten met de stad. Dit gebeurde – met uitzondering van het Zuidkwartier en de Zurenborgwijk - zonder vooropgezet stedenbouwkundig plan. Grootgrondbezitters, aannemers en speculanten verkavelden het gebied en bouwden soms hele straatwanden tegelijk om aan de massale woningvraag te voldoen. De gegoede klasse vestigde zich aan de Leien en de grote invalswegen. De tussenliggende gebieden werden, afhankelijk van hun ligging, bebouwd met burger-of arbeidershuizen.

Op deze manier groeiden ook de Stuivenbergwijk en Borgerhout intra muros van landelijke nederzettingen tot volkse stadswijken. Stuivenberg was een hoger gelegen duinengebied bestaande uit stuifzand en zavel omringd door de schorren, meersen en polders van Schijn- en Lobroek aan de ene en Potvliet aan de andere kant. Deze beken vormden de grens met respectievelijk Merksem en Borgerhout. Aan de rand van deze heuvels ontstonden de eerste landwegen. Dat we vandaag weinig merken van deze verhevenheid komt doordat zavel van Stuivenberg gebruikt werd voor de aanleg en nivellering van straten en voor de bouw van huizen.

Het gebied kende talrijke hovenierswoningen. Namen als Erwten-, Selder-, Pompoen- en Veldstraat, herinneren hieraan. Gezien de hogere ligging waren er van oudsher ook een aantal windmolens. Verder werd het min of meer afgelegen gebied in de zeventiende en achttiende eeuw ook gebruikt voor allerlei functies die men liever uit de stad weerde: pesthuizen en een lazerij, putten voor slachtafval en - omdat het edict van Jozef II uit 1784 begraven in de stad verbood- een kerkhof ter hoogte van het huidige Stuivenbergplein.

In het gebied bevond zich ook een fort, een voorwerk van de Spaanse omwalling, dat samen met de vesting zou worden afgebroken.

In de tweede helft van de negentiende eeuw moesten velden en akkers plaats maken voor woonhuizen. De eerste woningen werden opgetrokken tussen 1840 en 1860, nog voor het slechten van de Spaanse omwalling. Inwijkelingen vestigden zich in huurpanden opgetrokken langs bestaande wegen en veldscheidingen. Vanaf 1870 werd de wijk verder uitgebreid en voorzien van enkele publieke gebouwen en openbaar vervoer. Zo werd er een badhuis ingericht, het Stuivenbergziekenhuis (1873) en verschillende scholen. Naarmate de buurt uitbreidde en de Sint-Willibrorduskerk te klein werd, stichtte men ook nieuwe parochies: Sint-Eligius, Sint-Amandus, Heilig Hart en in Borgerhout Sint-Jan. Rond 1900 bestonden grosso modo alle straten van de wijk, wat niet wil zeggen dat ze ook allemaal bebouwd waren.

De nabijheid van de haven en spoorweginfrastructuur waren bepalend bij de groei van de omgeving. Stuivenberg werd een woonwijk voor havenarbeiders en 'ijzerenwegmannen' die werkten in het station Dam en het vormingsstation Stuivenberg. Grote infrastructuurwerken lokten ook werkloze plattelandarbeiders naar de stad. Zo waren alleen al voor de bouw van de Briamontomwalling 14.000 werkkrachten nodig. Deze vestigden zich in de goedkopere buitenwijken. Ook mensen die door saneringen in de oude stad hun woning hadden verloren vonden hier een nieuw onderkomen. De verbinding met hun werkplaats was voor deze arbeiders van kapitaal belang. Reeds in 1876 werd er een paardentram aangelegd die vertrok aan de Pothoekstraat en via de Lange Beeldekenstraat, Diepestraat en Sint-Gummarusstraat, Sint-Jansplein, Vondelstraat, Paardenmarkt, Hessenplein en de nog nieuw aan te leggen straat op de Oude Leeuwenrui en de Brouwersvliet naar de Scheldekaaien ging. In 1903 werd de lijn geëlektrificeerd.

Tot na de Eerste Wereldoorlog bleef Stuivenberg een woonwijk voor arbeiders en bedienden. Zestig percent van de panden bestond er uit snel en speculatief opgebouwde privéwoningen. Op bepaalde plaatsen verzezen in deze typische arbeiderswijken kleine armoedige steegjes.

In 1982 werden er nog 37 stegen geteld in het deel van de wijk gelegen tussen de Lange Beeldekens-, Boerhave-, Sleeckx- en Erwtenstraat, het Stuivenbergplein en de Wilgen-, Gas- en Lange Zavelstraat.

Op andere plaatsen, zoals in de Holland-, Rotterdam- en de Richardstraat overheersten statige burgerwoningen. Het stadsdeel is chaotisch en organisch gegroeid. Het gemeentebestuur had weinig inspraak in de opening van nieuwe straten. Het waren de grenslijnen van grondeigendommen die de positie van de nieuwe straten aangaven. Door de dichte bebouwing was er amper ruimte overgebleven voor de aanleg van pleinen en parken.

Er was ook een groot aanbod aan sociale huisvesting. De eerste sociale woningen in Vlaanderen werden hier opgetrokken. Betuttelende straatnamen als Matigheids- en Weldadigheidsstraat herinneren hieraan. Deze werkmanswoningen werden vanaf 1867 gebouwd door het toenmalige Bureel van Weldadigheid. Na de Eerste Wereldoorlog begon de uitgroei van de voorsteden. Dat ging gepaard met de uittocht van een deel van de bevolking en de vervanging van heel wat schamele huisjes door moderne bouwcomplexen, opgetrokken door sociale huisvestingsmaatschappijen. Dat laatste gebeurde onder andere aan het Stuivenbergplein en de Geelhandplaats. De aandacht voor verdere uitbouw van de wijkvoorzieningen en aanpassingen aan de bestaande infrastructuur daarentegen ging naar andere wijken. De eerste tekenen van verval begonnen zich te tonen. Vele woningen raakten verouderd en jonge gezinnen trokken weg naar de groene rand rond de stad. De crisis van de jaren 1970 en 1980 was de doodsteek voor heel wat bedrijfjes in de omgeving. Met de uitbreiding van de haven naar het noorden verloren de pakhuizen in de omgeving grotendeels hun functie.

Deze trend probeerde de stad te stoppen. In 1995 werd in een oud schoolgebouw het bedrijvencentrum NOA ondergebracht. Het uitgangspunt was het delen van infrastructuur, kennis en informatie. In 2012 verviel de concessie en werd het gebouw gedeeltelijk terug gevormd tot school. Eveneens in 1995 werd het Oude Badhuis herbestemd tot ontmoetingscentrum. In 1997 kocht de stad de leegstaande gebouwen van de Ford garage aan het De Coninckplein op om er de Centrale Openbare Bibliotheek Permeke in onder te brengen.



Het complex opende in 2005. De oprichting van designcentrum De Winkelhaak in 2002 was eveneens bedoeld als impuls voor de omgeving. Kers op de taart was de transformatie van een oud spoorwegemplacement tot het stedelijk park Spoor Noord dat opende in 2008. Ondertussen ontstonden ook heel wat private initiatieven die bewust willen bijdragen tot het verhogen van de uitstraling van de buurt. Ze vormen een aantrekkingspool voor heel wat jonge mensen om zich in de omgeving te vestigen.

INTERVIEW PAUL DE VROEY – WIJKCOMITE ANTWERPEN NOORD

Paul De Vroey is een bekend gezicht in Antwerpen-Noord. Jarenlang was hij er voorzitter van het wijkcomité en hij kent de buurt als geen ander. 'Ik kan het niet hebben dat ze slecht spreken over mijn wijk. Daarvoor zie ik deze buurt te graag.' Als gids geeft hij rondleidingen en laat hij mensen kennismaken met de mooiste plekken van zijn wijk. En zijn liefde voor de wijk heeft hij ook aan zijn kinderen en kleinkinderen doorgegeven. Die wonen allemaal nog in de Antwerpen-Noord.

Hoe zou je het karakter van Antwerpen-Noord omschrijven?

De buurt is een volksbuurt, een arbeiderswijk, en dat is het eigenlijk altijd geweest. Kerken en scholen domineren het straatbeeld, je hebt er het Stuivenbergziekenhuis en het oude badhuis met zijn wasgelegenheden. Dat is stedelijke infrastructuur die typisch is voor een arbeiderswijk. Hier en daar staan ook wat burgerwoningen, maar huizen voor de elite werden hier nooit gebouwd. Toen ik hier als kind woonde, had mijn ouderlijk huis in de Congresstraat bijvoorbeeld nog geen badkamer. Wij gingen met het hele gezin elke woensdag een bad nemen bij mijn grootmoeder. Zij woonde in een chiquere buurt van de stad en hun huis had dat wel.

Vanwaar komt dat karakter?

Eigenlijk is het heel simpel. Rond 1860 was er veel werkkraft nodig in de stad. Na het slopen van de Spaanse omwalling werd een nieuwe fortengordel gebouwd. Rond die tijd werden ook de Scheldekaaien rechtgetrokken. Er waren handen tekort. Daarom voerde men 150 jaar geleden campagne in de Kempen en in het Waasland, onder andere door posters op te hangen. Die inwijkelingen zijn in Antwerpen-Noord komen wonen, samen met de havenarbeiders die rond de vroegere vlieten en aan de Schelde woonden, maar moesten verhuizen door de uitbreiding van de haven. En in de jaren 1960 was opnieuw veel arbeidskracht nodig, dit keer voor de aanleg van de Ring en het bouwen van de metrotunnels en -stations. Daarvoor organiseerde men campagnes in Marokko en Turkije. Hier in België was toen een stadsvlucht aan de gang. Opnieuw kwamen de nieuwkomers in Antwerpen-Noord terecht.

Wat zijn volgens u de meest charmante plekken van de wijk?

De charme van de wijk ligt soms wat weggestopt. De Lange Beeldekensstraat, de Offerandestraat of de Handelsstraat - daar bruist het enorm. Dat zijn ook de straten die de meeste mensen kennen. Maar voor de mooiste plekjes, daarvoor moet je op ontdekkingstocht. Je moet één van de vele zijstraten inslaan. Daar liggen de gezellige negentiende-eeuwse steegjes en achterhuisjes verscholen. En daar zijn ook erg fijne huizen te vinden.

Hoe is het met de toestand van die huizen gesteld?

Het mooie is dat veel jonge mensen nu terug in de stad willen komen wonen en hier in Antwerpen-Noord huizen kopen en opknappen. Initiatieven zoals Buurt In Zicht, waarbij mensen uit de buurt hun huizen tonen, om te laten zien hoe mooi de panden gerenoveerd of gerestaureerd kunnen worden, werken inspirerend en brengen anderen op goede ideeën. Zo wordt ook het onroerend erfgoed van een arbeiderswijk opgeknapt. Prachtig, toch?

38 'STUIVENBERGWijk/ EEN 19DE-EEUWS WERKMANSPALEIS?'

Een gegidste wandeling door Antwerpen Averechts.

De wandelingen starten om 11, 13 en 15 uur aan het standbeeld van Panamarenko (Sint-Jansplein, 2000 Antwerpen) en eindigen in de Pastorijstraat. De wandeling duurt ongeveer 1,5 uur.

Enkel na reservatie via 03 338 39 39
of secretariaat@antwerpenaverechts.be.

Tram/bus: 1-12-13-17-30-31-34-36-600-602-610-620-621-640-720-730-772

Website: op www.antwerpenaverechts.be vindt u het volledige aanbod van Antwerpen Averechts.



NIET toegankelijk voor rolstoelgebruikers

Een wandeling in de levendige wijk Stuivenberg belicht de rijke geschiedenis en groei, de vele sociale voorzieningen, de verwevenheid van bedrijven en woningen en het chaotisch stratenpatroon. We focussen op boeiende en verrassende herbestemmingen.

Vanop het Sint-Jansplein trekken we de buurt in met zijn opvallend brede straten. De Katoennatie en 'De Sucrier' zijn twee voorbeelden van zinvol hergebruik van de pakhuizen die getuigen van een jarenlange verbondenheid van deze wijk met de haven. Vandaar is het maar een kleine stap naar Park Spoor Noord, tot voor enkele jaren een spoorwegemplacement. We wandelen via het atelier en woonhuis van Panamarenko naar het hart van de Stuivenbergwijk. Hier komen we langs het voormalige badhuis, de wasinrichting, het art déco zwembad in de Veldstraat en de eerste werkmanshuizen in Antwerpen van het Bureel van Weldadigheid. Het Stuivenbergziekenhuis met zijn acht ronde zalen - een uniek ontwerp, geïnspireerd door de ideeën van de Engelse verpleegster Florence Nightingale - opende in 1885 de deuren. 'Troubleyn', de werkplek van Jan Fabre, is het eindpunt van onze verkenning, vlakbij de monumentale Sint-Willibrorduskerk.

39 ANYPLACE

Borgerhoutsestraat 22/01, 2018 Antwerpen

Gidsbeurten: om 14, 15, 16 en 17 uur. Enkel na reservatie voor 5 september via info@b-architecten.be of 03 231 82 28.

Mensen achter het monument aan het woord.

B-architecten ontwierpen Anyplace. De architecten vertellen u het verhaal van het herbestemmingsproject, waar zij ook hun kantoor hebben.

Tram/bus: 11-30-34

Website: Wil u meer weten over de projecten van B-architecten? Surf dan naar www.b-architecten.be



NIET toegankelijk voor rolstoelgebruikers

Deze oude diamantslijperij bestond oorspronkelijk uit drie panden: een groot blok van vijf verdiepingen, een middelgroot blok van twee etages en een ruime burgerwoning. Het complex werd door B-architecten omgevormd tot een functioneel kantoor- en wooncomplex. Het huis werd afgebroken en vervangen door een appartementsgebouw. De donkere steen van de architectuur sluit aan bij de sfeer van industriële gebouwen. Het bevat studio-units om een grotere variatie te krijgen aan beschikbare woontypologieën. De twee bedrijfsgebouwen werden gerenoveerd. Alle eenheden werden casco opgeleverd. Er zijn enkel twee strategisch ingeplante leidingschachten voorzien zijn, zodat elke unit op een functionele manier kon worden afgewerkt en ingericht.

Anyplace is bewust zeer robuust gedetailleerd. De bestaande wanden werden licht gereinigd, een nieuwe betonafwerking werd aangebracht op de bestaande houten structuur en de plafonds werden minimaal gerestaureerd. De bestaande ramen werden vervangen door nieuwe houten ramen.

Het binnengebied tussen de drie gebouwen sluit aan op de straat. Het is een semipublieke ruimte die volledig kan worden afgesloten en het is de gemeenschappelijke tuin van de bewoners van het complex. Tuinarchitecten Bart Haverkamp en Pieter Croes tekenden een functionele tuin die perfect aansluit bij het industriële karakter van de gebouwen.



40 DE ROMA

Turnhoutsebaan 286, 2018 Antwerpen

Open: van 10 tot 18 uur

Gidsbeurten: doorlopend. Geen reservatie vereist.

Mensen achter het monument aan het woord.

Kom een kijkje nemen achter de schermen van onze majestueuze oude cinema-en variétézaal. Onze vrijwilligers vertellen u graag over de geschiedenis, het verval en de wederopbouw van hun droom op de Turnhoutsebaan.

Activiteit:

Op groot scherm kan u doorlopend foto's en videobeelden van vroeger en nu bekijken. Dankzij een samenwerking met VZW Cinemuzée zal de oude projectcabine volwaardig heropend worden als minimuseum, met primeur op Open Monumentendag. In onze foyer kan u gezellig nakeuvelen met koffie en taart, een frisse pint of een lekkere kom soep. Bovendien kan u in onze inkomhal tickets aan kortingsprijs kopen voor alle concerten en voorstellingen van het nieuwe seizoen.

Tram/bus: 10-24-31-34-410-411-412-416-417-420-421

Website: Het volledige aanbod van De Roma vind je op www.deroma.be.



Toegankelijk voor rolstoelgebruikers

De bouwtoelating voor de Roma dateert van 24 november 1927. De plannen zijn gemaakt door de Borgerhoutse architect Alfons Pauwels (1876-1936), Jean Baptiste Romeo was de opdrachtgever. In 1928 ging de film- en feestzaal open. Het complex bestond uit een inpandige zaal met hoofdingang aan de Turnhoutsebaan en nooduitgangen in de Appel- en Prins Leopoldstraat. De Roma werd als bioscoop gebouwd, maar dankzij de oprichting van een toneeltoren en een podium met zijtonelen konden er ook concerten en revues doorgaan. Met haar 2000 stoelen was het lang de grootste cinemazaal in Antwerpen. Boven de bioscoop werd een appartementsblok met huurwoningen opgericht.

In 1958 nam Georges Heylen (van het Reximperium) de zaal over. Tegen zijn gewoonte in liet hij de zaal niet restylen. Hij had zijn huisarchitect Rie Haan wel gevraagd plannen te tekenen, maar die bleven onuitgevoerd, op een aanpassing aan de toegang en het aanbrengen van vitrinekastjes na. Daardoor is de oorspronkelijke aankleding van deze cinema grotendeels bewaard gebleven.

Vanaf de jaren zeventig werd de zaal steeds vaker verhuurd voor allerlei optredens, tot rockconcerten toe. In het onderhoud van de zaal werd niet meer geïnvesteerd en stilaan begon de aftakeling. In 1982 sloot De Roma voor het publiek. Een technische school zou er haar atelier maken, maar die plannen wijzigden toen het instituut fusioneerde en uit Borgerhout wegtrok. De zaal was ondertussen eigendom geworden van de onroerend goedmaatschappij Mondial nv. Sporadisch werden er nog culturele activiteiten georganiseerd, maar meestal stond het pand leeg.

Lokale cultuurliefhebbers, waaronder buurttheater Rataplan, vatten in 2002 het plan op om De Roma te heropenen en de zaal een culturele invulling te geven. Tegelijkertijd wilden ze een hefboom zijn in de herwaardering van de wijk. Zes maanden werd er met honderden vrijwilligers puin geruimd. Daarna werd het pand feestelijk heropend. In de eerste jaren daarna werd een succesvol zomerprogramma afgewisseld met een winter van verdere herstellingen en vernieuwingswerken, maar sinds de lente van 2006 blijven de deuren een heel jaar open.

In 2015 zal gestart worden met het vervangen van de daken en het isoleren van de gevels. Ook de deuren en ramen zullen vervangen worden. De werken zullen twee tot drie jaar duren. Het pand zal in zijn oorspronkelijke staat hersteld worden. Voor deze werken zijn subsidies toegekend door de Vlaamse Gemeenschap. Ook de binnenkant van De Roma is aan vernieuwing toe, maar dat zal vanwege de kosten nog even moeten wachten. Dankzij een samenwerking tussen de VZW Cinemuzée en De Roma zal de oude projectiezaal heropend worden als minimuseum, met primeur op Open Monumentendag.





INTERVIEW VIC VAN DEN BRIL – VRIJWILLIGER

DE ROMA

Vic Van den Bril kent u nog niet. Zijn handschrift ongetwijfeld wel. Vic schilderde de iconische wegwijzers die u sierlijk en elegant de weg wijzen, wanneer u op de Turnhoutsebaan ter hoogte van De Roma verloren dreigt te lopen. En dat deed hij vrijwillig. Als man op rust engageert hij zich, samen met 300 andere vrijwilligers, om de werking van De Roma draaiende te houden.

Wie Vic ontmoet, maakt kennis met iemand die evenveel charme bezit als de sierlijke letters die hij schildert. Vic heeft veel weg heeft van een rockster op rust. Een vat vol anekdotes, een hardos in de plooiën van de rock ‘n roll en de levenslustige blik van een piepjonge deugniet in de ogen. We ontmoeten elkaar ‘s morgens vroeg in de Roma, waar zelfs op dat uur al heel wat bedrijvigheid aan de gang is. Vic heeft is lid van de Vliegende Brigade en heeft net de zaal mee helpen opstellen.

Wanneer Vic begint te vertellen, blijkt al snel dat zijn liefde voor de prachtige oude cinemazaal stamt uit zijn kindertijd. Op zaterdagavond kwam hij er samen met ma en pa naar de film. Hij had er zelfs zijn vaste plek in de zaal: de tiende rij, aan de linkerkant van de zaal, de stoel aan het gangpad. De Roma was als paleis van de randstad een druk kruispunt van het sociale verkeer. Mensen kleedden zich op en lieten zich in hun meest chique kleren zien. Dat paste bij de grandeur van het gebouw.

Na een wilde periode in de jaren zeventig, ging begin jaren tachtig het licht uit in De Roma. Van ’82 tot 2002 doorleefde het pand een rommelige periode. En dat mag u letterlijk nemen. Achter de dichtgespijkerde deuren gebeurden vreemde dingen. Vic vertelt: ‘De aanpalende vakschool koesterde het voornemen om vliegtuigen – of waren het vliegtuigonderdelen? – te maken in de voormalige cinemazaal.’

Waarom dat niet doorging blijft een raadsel. 'In de plaats daarvan deed de ruimte lang dienst als stortplaats voor bouwafval. Toen de deuren na twintig jaar weer open gingen, lag de zaal erbij als een slagveld na een bombardement. Doorheen de jaren werd er meer dan 300 ton puin opgestapeld.' Al dat zware materiaal is weggeruimd door vrijwilligers. Vic zelf was daar ook bij.

Tijdens de eerste weekends van die grote opruimactie, fotografeerde men alle gezichten achter die ontelbare helpende handen. Die foto's hangen vandaag als een soort erehaag boven de glazen vitrinekasten in de inkomhal. Ook Vic pronkt daar trots - hamer in de hand - op een foto.

Om de grandeur van weleer weer te doen schitteren, engageerden ontzettend veel vrijwilligers zich om te helpen bij het opknappen van De Roma. Daar waren ook professionele vakmannen bij. Schilders, elektriciens, schrijnwerkers, specialisten in glas-in-loodramen en allerlei ambachtslui hielpen vrijwillig mee om de Roma weer klaar te stomen voor een zoveelste nieuwe leven. En die mensen deden dat niet voor de centen. Ze deden het vrijwillig en voor de eer, om aan de wederopbouw van een historisch gebouw mee te hebben geholpen.

En ook vandaag wordt de Roma voor een groot stuk gedragen door vrijwilligers. 'Ken je de uitdrukking Roma-weduwe?', vervolgt Vic zijn verhaal. 'Dat zijn vrouwen die verwaarloosd worden omdat hun mannen al hun vrije tijd in de Roma doorbrengen.'

De Bond voor Verwaarloosde Vrouwen heeft er naar verluidt al menig klachtenbrief over ontvangen. Of het bij Vic ook zo erg gesteld is? 'Mijn liefdesleven mag er niet onder lijden', glimlacht hij.

De Roma is, dankzij de belangeloze inzet van al die vrijwilligers, uitgegroeid tot één van de mooiste projecten in de stad, waarbij een oud pand van onder het stof werd gehaald. Dus, als u op Open Monumentendag op de Turnhoutsebaan passeert, volg dan de pijltjes richting De Roma – en hoop dat Vic u doorheen het iconische gebouw gidst. En - oh ja - ook het gidsen, doet Vic geheel vrijwillig.

41 TROUBLEYN/LABORATORIUM (JAN FABRE)

Pastorijstraat 23, 2060 Antwerpen

Open: van 10 tot 18 uur

Gidsbeurten: om 11, 12, 13, 14, 15, 16 en 17 uur.

Geen reservatie vereist.

Mensen achter het monument aan het woord.

Rondleidingen door de medewerkers van Troubleyn/Jan Fabre.

Tram/bus: 19-23-30-34

Website: Op www.janfabre.be vindt u meer informatie over Jan Fabre en Troubleyn.



Toegankelijk voor rolstoelgebruikers

Op 2 mei 1913 werd de nv Kinema Willibrordus opgericht. Nog datzelfde jaar diende ze een bouwaanvraag in voor een feestzaal om 'Kinematografische vertooningen' in te richten. De plannen van architecten B. Verboven en J. Goeyvaerts tonen een inpandige zaal met een parterre en twee galerijen. In totaal bood ze plaats aan een negenhonderdtal mensen. Voor het podium bevond zich een orkestbak en ernaast een magazijn voor schermen. De kleedkamers waren in de kelder.

Hoewel er regelmatig films vertoond werden, deed de zaal vooral dienst als theater. In de jaren dertig was het Vlaams Volkstoneel er gevestigd en in 1970 begint Julien Schoenaerts hier zijn eigen gezelschap, het Ringtheater. Door een brand in 1974 wordt het pand zo goed als volledig vernield. Nadien is de locatie nog een paar keer gebruikt voor kortstondige projecten, onder andere door de Vlaamse Kameraopera, de Nieuwe Scène en in 1976 voor het filmfestival 'Film International'.

In 1998 kocht de stad het pand en een jaar later gaf ze het vervallen theater en het aangrenzende schoolgebouw in erfpacht aan Troubleyn, het gezelschap van Jan Fabre. In 2007 transformeerden Fabre en architect Jan Dekeyser deze plek tot een vrijplaats voor kunstenaars. De architect respecteerde zo veel mogelijk de bestaande gebouwen.



Van het theater konden echter alleen een deel van het balkon en enkele typische zuilen gered worden. Dekeyser laat bewust de littekens van het verleden zichtbaar. De klaslokalen van het schoolgebouw werden gerenoveerd. Ze kregen een stalen tussenverdieping waardoor polyvalente kantoren en vergaderruimten ontstonden. Enkele bouwvallige aanbouwen tussen beide panden werden gesloopt en vervangen door een sobere nieuwbouw in beton en glas. Deze bevat alle praktische functies als artiestenloges, douches en een loket. Van de voorbouw bleef de gevel bewaard. Hij vormt een scherm met de straat. Door de raamopeningen zijn de steunbalken zichtbaar die de zijmuren schragen.

Fabre nodigde een vijftigtal kunstenaars uit om een werk te maken voor of te integreren in het gebouw. Onder hen Marina Abramovic, Matthias Schoenaerts, Luc Tuymans, Orlan, Berlinde De Bruyckere en vele anderen. De combinatie van de kunstwerken, de ruwe charme van de oude bakstenen gebouwen en de strakke, sobere vormgeving en materialen van de nieuwe ingrepen vormen een geslaagd geheel. Met het gebouw geeft vzw Troubleyn dan ook een impuls aan de buurt.

42 ZWEMBAD VELDSTRAAT

Veldstraat 83, 2060 Antwerpen

Gidsbeurten: om 10, 11.30, 13, 14.30, 16 uur.

Geen reservatie vereist.

Tram/bus: 12

Website: Praktische zweminformatie vindt u op www.sportoase.be.



NIET toegankelijk voor rolstoelgebruikers

Het zwembad in de Veldstraat is het enige openbare zwembad van Antwerpen uit de vorige eeuw dat niet gesloten werd. De locatie werd in 1929 door het Antwerpse stadsbestuur gekozen omdat er zich al een stookinstallatie van het badhuis (1924) bevond. Hier konden Antwerpenaren die thuis geen bad of douche hadden terecht.

Het ontwerp voor het zwembad werd gemaakt door ingenieur Jozef Algoet, bijgestaan door stadsbouwmeester Emiel Van Averbeke. Het werd een combinatie van technisch vernuft en een strenge, maar mooie art decostijl. Een uitgebreid programma van technische ruimten, personeelswoningen, kantoor van de directeur, buffet, kapsalon, tribunes, wasserij en veel kelders werd uitgevoerd in hoogwaardige materialen en met de modernste technieken. Zo werd de zwemkuip bovengronds geplaatst zodat deze van alle zijden toegankelijk bleef voor onderhoud. Ook het systeem voor de luchtventilatie was uiterst innovatief. Voor de uitvoering van het complex koos men voor duurzame materialen als beton, keramische tegels, hardsteen en granito.

In 1991 trad de Vlareem in werking en het zwembad kon niet aan deze nieuwe verstrengde milieunormen voldoen. Het moest gerenoveerd worden. Om het project rendabel te maken besliste men om een stoombadencomplex, badhuis en beautysalon in te richten. Ook het buffet dat al jaren gesloten was, werd opnieuw in gebruik genomen.

Ter voorbereiding van de werken werd een historisch onderzoek uitgevoerd bestaande uit een archiefstudie en een onderzoek ter plaatse. Bouwtekeningen werden opgespoord en oude verflagen en linoleum werden voorzichtig verwijderd om te kijken wat ooit de originele kleuren en materialen waren. De ingrijpende restauratie begon in 2005. Daarbij werd de hele badkuip weggenomen en vervangen. Alle tegels werden gedemonteerd, gekuist en herplaatst. Bij de vensters boven is de originele roedeverdeling teruggebracht en is het geel gehamerd glas herplaatst. De lelijke geluidsisolatie verdween en werd vervangen door een schitterend akoestisch plafond. Het stucbeeldhouwwerk met de verluchtinggaten van de zoldering werd hersteld. Ook de bolarmaturen, de verlichtingselementen uit 1933, zijn teruggebracht. Het jurybalkon werd herbouwd en de glasramen terug in elkaar gepuzzeld. De technische installatie werd vernieuwd. Zo is het oudste overgebleven zwembad van Antwerpen weer in haar oorspronkelijke staat hersteld en beantwoordt het aan alle normen.



INTERVIEW EVA STOPPIE – MAAT_WERK ARCHITECTEN & ELISABET

VIÉRIN - M10 ARCHITECTEN

MAAT_WERK architecten en M10 architecten realiseerden samen de restauratie van het zwembad in de Veldstraat, het oudste in Antwerpen. Het gebouw werd niet enkel prachtig gerestaureerd, maar ook functioneel uitgebreid. Projectarchitecten Eva Stoppie (MAAT_WERK architecten) en Elisabet Viérin (M10 architecten) zijn twee van de coördinerende architecten. En de dames wandelen vandaag, vijf jaar na de heropening, rond in het gebouw alsof het nog steeds hun werf is. 'Het is oké hoor, we kennen de weg hier', klinkt het vriendelijke en vanzelfsprekende antwoord, op de vragende blikken van de zwembadmedewerkers. Na bijna vijf jaar intensief bouwen en verbouwen, hebben ze over elke vierkante meter wel honderd verhalen te vertellen. Zelfs de badmeester van dienst luistervinkt nieuwsgierig mee.

Het zwembad was echt ontzettend oud. Hoe begin je dan aan de restauratie?

Eva: Het gebouw was eigenlijk relatief goed bewaard en er waren nog veel oorspronkelijke interieurelementen aanwezig. Het zwembad in de Veldstraat werd tussen 1932 en 2004 nooit grondig gerenoveerd en is dus grotendeels gespaard gebleven van ongelukkige ingrepen.

Elisabet: Bij oude zwembaden die wel gerenoveerd werden, gebeurde dat vaak zonder respect voor het oorspronkelijke ontwerp. Ook hier hebben ze in de loop der jaren enkele 'functionele' aanpassingen gedaan, die afbreuk deden aan het gebouw. Zo bracht men isolatiematten aan tegen het prachtige plafond van de zwembadhal.

Eva: Het balkon was ook volledig verdwenen. Op basis van oude foto's en plannen uit het stadsarchief is dat gereconstrueerd.



Wat typeert voor jullie de renovatie van het zwembad? Wat waren de grootste uitdagingen?

Eva: De tegels. Het gaat echt over duizenden en duizenden tegels. Er zijn tegels in de badkuip, op de vloeren en tegen de wanden. Een groot deel van de tegels is uitgebroken en herbruikt. Die zijn allemaal tot op het stuk geïnventariseerd. De tegelvloeren hebben heel specifieke patronen. Je moet dan uitzoeken hoeveel tegels van elke kleur er nodig zijn. Het was een enorm grote puzzel. Voor sommige ruimtes moesten we ook replicategels laten maken. Die waren niet altijd eenvoudig te vinden. Je moet iemand opsporen die bereid is om ze na te maken en die het ook kan. Daar moet je wat geluk mee hebben.

Elisabet: Op deze werf kwamen veel bouwdisciplines samen. In alle natte ruimtes zijn zowel water als chloor aanwezig. Alle constructies moeten perfect waterdicht zijn, alle materialen chloorbestendig, antislip en hygiënisch. Elk element moet zowel functioneel als esthetisch geïntegreerd zijn in dit cultuurhistorisch gebouw. Daar komen alle verschillende zwembadtechnieken en technische onderdelen zoals verwarming en verluchting nog bij. In een nieuw zwembad zie je overal roosters. Hier kom je binnen en zie je deze nauwelijks. Al die technieken onzichtbaar aanwezig laten zijn, dat is een enorme uitdaging geweest. Die visie van technische integratie van de zwembadtechnieken zat ingebakken in het oorspronkelijke architecturale ontwerp. Noem het een vroege vorm van geïntegreerd ontwerpen. Daarnaast was er nog de combinatie met de nieuwbouw: hoe sluiten we de nieuwe functies aan bij het oorspronkelijke concept? Die twee moeten naadloos in elkaar overgaan.

Het grootste deel van het gebouw behield zijn oorspronkelijke functie, maar er kwamen ook nieuwe delen bij. Hoe hebben jullie die delen vorm gegeven?

Elisabet: Het moest een gebouw blijven dat inspeelt op de specifieke locatie in de stad. Daar hebben we uitdrukkelijk voor gekozen bij het inplannen van de nieuwe onderdelen.

De hamam bijvoorbeeld, vervult hier in de buurt een uitgesproken sociale functie. Het is een ontmoetingsplek, waar vrouwen onder elkaar kunnen samenkomen. Mannen mogen daarbij niet aanwezig zijn. Het is een combinatie van rusten, samen thee drinken en het reinigen van het lichaam. Maar een hamam is ook een echte sociale markt. Er wordt ruzie gemaakt en er worden conflicten bijgelegd, er wordt gelachen en gezongen. Daarnaast ligt in de kelder onder de zwembadkuip ook een nieuw badenhuis met een gelede stoomruimte, een vuurbad (45°C), een koud dompelbad (18°C), twee kruidenbaden (37°C) en een bubbelbad (37°C). De baden benader je met een luie trap vanuit een rustruimte met klein zwembad aan de binnenstraat, waar vroeger de zandfilterinstallatie en wasserij waren.

Eva: De oorspronkelijke badkamers bleken trouwens nog steeds in gebruik te zijn, vandaar ook de keuze ze te behouden. De badkamers met ligbad werden beperkt in aantal en daar werden douches bijgebouwd om in te spelen op de huidige wensen van de mensen die zich er vandaag nog komen wassen.

43 PANAMARENKOHUIS

Biekorfstraat 2, 2060 Antwerpen

Gidsbeurten: om 10, 11.30, 14 en 15.30 uur. Enkel na reservatie voor 10 september via <http://www.mijnevent.be/nl/organizer-all-events/130537/m-hka>. Slechts 8 personen per rondleiding toegelaten.

Tram/bus: 12



NIET toegankelijk voor rolstoelgebruikers

De in oorsprong laat negentiende-eeuwse neoclassicistische burgerwoning is het huis waar Panamarenko gedurende dertig jaar werkte en met zijn moeder woonde. Het gelijkvloers bestaat uit een grote inkom en garage die door de kunstenaar als atelier werd gebruikt. Via een ijzeren trap in de overkoepelde achterplaats bereikte men de woonkamer en de keuken. De erker aan de voorgevel is een toevoeging uit 1987 en was bedoeld als volière voor papagaaien en gevuld met tropische planten.

Op de tweede verdieping bevonden zich de slaapkamers met daarboven de zolderverdieping. Toen de woning rond 2002 leeg kwam te staan, schonk Panamarenko het gebouw aan de Vlaamse Gemeenschap. Het kwam onder beheer van het Museum van Hedendaagse Kunst Antwerpen (M HKA). Tegelijkertijd werd het Panamarenko Collectief opgericht, een vzw die de artistieke belangen van de kunstenaar behartigt. Het huis zou worden omgevormd tot een soort kunstenaarshuis waar de geest van Panamarenko nog aanwezig is, maar waar ook andere kunstenaars en evenementen welkom zijn.

Toen Panamarenko het pand verliet, liet hij ook de inboedel achter. Deze bestond naast meubilair, huisraad en planten ook uit allerlei curiosa en gebruiksvoorwerpen: fossielen en mineralen, tekenschriften, kleine mechaniekjes, allerlei prototypes, onafgewerkte objecten, technische toestellen, gereedschap, een zelfgemaakte flipperkast uit de jaren zestig, rotorbladen, enzovoort.

Het volledige pand werd leeggehaald en de inboedel opgeslagen in een tijdelijk depot om systematisch geïnventariseerd, beschreven, gefotografeerd en gedigitaliseerd te worden. Het resultaat daarvan werd in 2010 samengebracht in de publicatie 'Workstation Biekorfstraat'.

In de tweede fase startten de onderhouds- en verbouwingswerken aan het pand. Deze werken werden geleid door Luc Deleu, architect en vriend van Panamarenko. De glazen erker kreeg een onderhoudsbeurt, een aantal ramen en deuren werden vervangen en de nutsvoorzieningen vernieuwd. De bakelieten lichtschakelaars, de mozaïekvloer, het door de kunstenaar zelf gemaakte behangpapier, de deurklinken en ander originele elementen werden zo veel mogelijk behouden. Tegelijk met de structurele renovatie van het pand door het M HKA, financierde het Panamarenko Collectief in 2011 de installatie van een helikopterplatform op het dak van de woning, een idee van de kunstenaar zelf. De structuur is zo gemaakt dat een lichte helikopter er ook echt op kan landen. In de laatste fase werden het gelijkvloers en de eerste verdieping van het pand opnieuw ingericht. De tweede verdieping en de zolder bleven leeg om nieuwe functies mogelijk te maken.



Alle objecten, meubilair, kledij, kunstwerken en dergelijke die bij de herinrichting werden gebruikt, zijn authentiek. Wel zijn de voorwerpen in een nieuwe museale opstelling samengebracht. Panamarenko heeft geholpen bij het vormgeven van het nieuwe interieur en bij de restauratie van een aantal objecten zoals de flipperkast. Er is één plekje in het huis dat nog identiek hetzelfde is als op het moment dat de kunstenaar de woning verliet: het bureautje. Tijdens de werken aan het pand werd er een houten kist omheen gebouwd om het te beschermen.

44 BEDRIJVENCENTRUM PAX

Lange Dijkstraat 68-70, 2060 Antwerpen

Open: van 10 tot 18 uur

Gidsbeurten: elk uur. Geen reservatie vereist.

Mensen achter het monument aan het woord.

Een medewerker van het OCMW vertelt over het huidige gebruik van het gebouw. Antwerpen Toerisme & Congres is van de partij om bezoekers over de geschiedenis van het gebouw en de wijk te vertellen.

Tram/bus: 610-620-621



NIET toegankelijk voor rolstoelgebruikers

Deze vergader- en feestzaal werd in 1891 samen met zeven huizen gebouwd naar een ontwerp van architect J.A. Van der Gucht (1860-1945). Opdrachtgever was de burgerlijke vereniging 'Vrede Sint-Amandus'. De toegang tot de inpandige feestzaal werd, zoals is af te leiden uit de bouwaanvraag, langs weerszijden geflankeerd door neoclassicistische woon- en winkelhuizen. De eenheidsbebouwing was majestueus opgevat. De toegang tot de zaal is in het geheel geaccentueerd door een monumentale arduinen poort. Van deze oorspronkelijke configuratie is echter weinig bewaard. Enkel de middenpartij en het nummer 68 zijn nog herkenbaar.



De laat-negentiende-eeuwse ontspanningsgelegenheid werd later ook als cinema gebruikt. Daarvoor hoefde de zaal geen ingrijpende veranderingen te ondergaan. Er werd een projectiecabine ingericht en ook de granitotrapen naar het balkon dateren waarschijnlijk uit deze periode. Verder vertoont de oude plankenvloer van de zaal sporen van de bevestiging van de rijen bioscoopzetels en werd in de hal een bar ingericht. Het podium, de kleine toneeltoren en de toneelopening bleven bewaard. De omlopende galerij en het tongewelf zijn nog aanwezig. De fraai gedetailleerde houten gewelfribben rusten op zes gietijzeren zuiltjes en twee hoekkolommen met wortelmotief. De gewelfribben maken deel uit van de kapconstructie. De spatkrachten worden opgevangen door ijzeren trekstangen die ophangen aan een centraal decoratief sluitstuk. Op de zijbeuken van de gaanderijen zijn er zichtbare gebinten in het plafond uitgewerkt.

Het pand is een tijd lang in gebruik geweest als atelier voor een bedrijf dat plexi verwerkt. Momenteel doet het dienst als werkhuis en stapelhuis van het OCMW, het bedrijvencentrum Pax. Zestig OCMW-klanten doen er werkervaring op terwijl instructeurs hen de nodige kennis bijbrengen. Ze werken in verschillende ploegen onder andere in de meubelhal. Hier kunnen OCMW-klanten tweedehandsgoederen kopen aan zeer democratische prijzen.

45 HEADQUARTERS KATOENNATIE NV

Van Aerdtsstraat 33, 2000 Antwerpen

Open: van 10 tot 18 uur

Gidsbeurten: doorlopend. Enkel na reservatie voor 8 september via carina.mertens@katoennatie.com of 03 221 68 12.

Tram/bus: 1-13-31-36-600-602-610-620-621-640-720-730-772

Website: Op www.katoennatie.com vindt u meer informatie over Katoennatie.



Toegankelijk voor rolstoelgebruikers



Katoennatie is één van de grootste Antwerpse havenbedrijven. Het heeft zeven operatie-eenheden: petrochemie, industriële producten en producten uit de auto-industrie, fijne chemische producten of specialiteiten, projecten en engineering, havenoperaties, consumptiegoederen en general cargo en commodities gevestigd in Europa, Azië, Afrika en Noord- en Zuid-Amerika. Ondanks de naar het noorden verschuivende havenactiviteiten besliste het bedrijf om haar hoofdkantoor in de negentiende-eeuwse stadsuitbreiding aan te houden. Het complex bestond uit drie negentiende-eeuwse pakhuizen die zouden verbouwd worden en met elkaar verbonden om zo bij te dragen aan een nieuw elan voor de buurt. In de gebouwengroep werden kantoren voor zo'n zeventig werknemers ondergebracht en een tentoonstellingsruimte voor de kunstcollectie van het bedrijf. Naast werken van onder andere Jan Fabre, Wim Delvoye, Panamarenko, Karel Appel en Pierre Alechinsky bevat die de belangrijkste verzameling weefsels ter wereld.

Het ontwerp voor het nieuwe geheel dateert uit 1992 en is van het Gentse architectenbureau Robbrecht en Daem. Het werd in twee fasen gerealiseerd. In een eerste fase werden twee pakhuizen aan de De Waghemakerstraat gerenoveerd. Alle technische voorzieningen werden weggewerkt in verhoogde vloeren en technische kokers, waardoor het karakter van de pakhuizen behouden blijft. Om de ruimtes bruikbaar te maken werden in het dak van het laagste gebouw acht koepels aangebracht die het licht tot diep in beide panden laten doordringen. De met glas-in-lood afgedekte albasten conussen zijn het werk van de Spaanse kunstenares Christina Iglesias. De tweede fase werd in 2000 in gebruik genomen en bevat de nieuwe toegang, een aantal kantoren, een patio en een centraal trappenhuis.

46 WOON- EN WERKERF COMPTOIR SUCRIER

Oudesteenweg 87, 2060 Antwerpen

Open: van 10 tot 18 uur

Gidsbeurten: elk half uur. Enkel na reservatie voor 10 september
via 03 22 11 333. Max. 40 personen per rondleiding.



Mensen achter het monument aan het woord.

Verdickt & Verdickt ARCHITECTEN tekenden de plannen voor dit ontwerp en hebben er hun bureau gevestigd. Zij vertellen over het herbestemmingsproject en over het gebruik ervan.

Activiteit:

Presentatie herbestemmingsprojecten: De realisatie van gebouwen vindt steeds minder plaats op blanco locaties, maar verschuift naar de plaatsen die sporen van het verleden dragen. De vraag naar herbestemming en renovatie is een terugkerend thema binnen het portfolio van Verdickt & Verdickt ARCHITECTEN.

Tram/bus: 2-3-5-6-12-19-23-30-31-34-410-411-412-416-417-420-421

Website: Wil u meer weten over de projecten van Verdickt & Verdickt ARCHITECTEN? Surf dan naar www.verdicktenverdickt.be



Toegankelijk voor rolstoelgebruikers

In 2000 kochten de architecten Verdickt en Verdickt een graandepot in de Oranjestraat om het te verbouwen tot hun kantoren. De woning aan de voorzijde van het complex werd in een tweede fase verbouwd. Met de ingrepen wilden de architecten een impuls geven aan de omgeving. Tien jaar later kochten de twee broers ook de oude suikerfabriek die aan de achterzijde van hun project paalde. De Comptoir Sucrier was in 1908 opgericht met als doel de aan- en verkoop van suikers. Van 1910 tot 2010 was het bedrijf in dit pand aan de Oudesteenweg gevestigd. Suikers kwamen per trein in Antwerpen aan en werden hier opgeslagen, vermalen, gezeefd in verschillende kalibers en naar de klanten gevoerd. Het authentieke complex bestond uit een architecturaal waardevolle voorbouw bestaande uit vier woningen in neoclassicistische stijl uit het einde van de negentiende eeuw en het voormalig kantoor van de suikernatie. Een doorrit geeft toegang naar een binnengebied dat, zoals bij vele voormalige werkhuizen en ateliers in de buurt, ad hoc was dichtgebouwd. Het pakhuis ligt achterin het perceel. De constructies in het binnengebied werden gesloopt zodat de oorspronkelijke volumetrie werd hersteld en een gemeenschappelijke, groene ruimte ontstond. Van hieruit wordt de circulatie naar verschillende delen van het complex georganiseerd. Bij de renovatie gingen de architecten volgens dezelfde principes te werk als bij hun project in de Oranjestraat.

Alleen de schaal was veel groter. Naast de nieuwe kantoren van het architectenbureau kwamen er ook negen wooneenheden. De waardevolle eenheidsarchitectuur bleef zoveel mogelijk behouden en met zo weinig mogelijk ingrepen geschikt gemaakt voor hun nieuwe bestemming. Hierdoor bleven de ziel en de aanwezige kwaliteiten van de gebouwen bewaard en zorgde men ervoor dat eventuele toekomstige herbestemmingen niet gehypothekeerd werden. Originele balkenroosters, steunpilaren en bakstenen muren werden zo veel mogelijk behouden. Alle leidingen voor de badkamers en de keukens zitten in een centrale schacht zodat slechts op één plaats doorbraken moesten gemaakt worden. Elektriciteit is bijna overal opbouw om de authentieke bakstenen muren niet te beschadigen.

47 BUURTSPORTHAL PARKLOODS SPOOR NOORD

Damplein 36, 2060 Antwerpen

Open: van 10 tot 18 uur

Gidsbeurten: Doorlopend. Enkel na reservatie voor 5 september via devrim.aydogan@stad.antwerpen.be.

Activiteit:

Let's dance!: Dansstudio Arabesque brengt een dansvoorstelling. Daarna is er een workshop dans. Dit is een leuke activiteit voor iedereen vanaf 3 jaar. Doe mee en ondervind aan den lijve hoe leuk het is om te sporten op een historische locatie.

De workshop duurt 45 minuten.

Tram/bus: 23-610-620-621

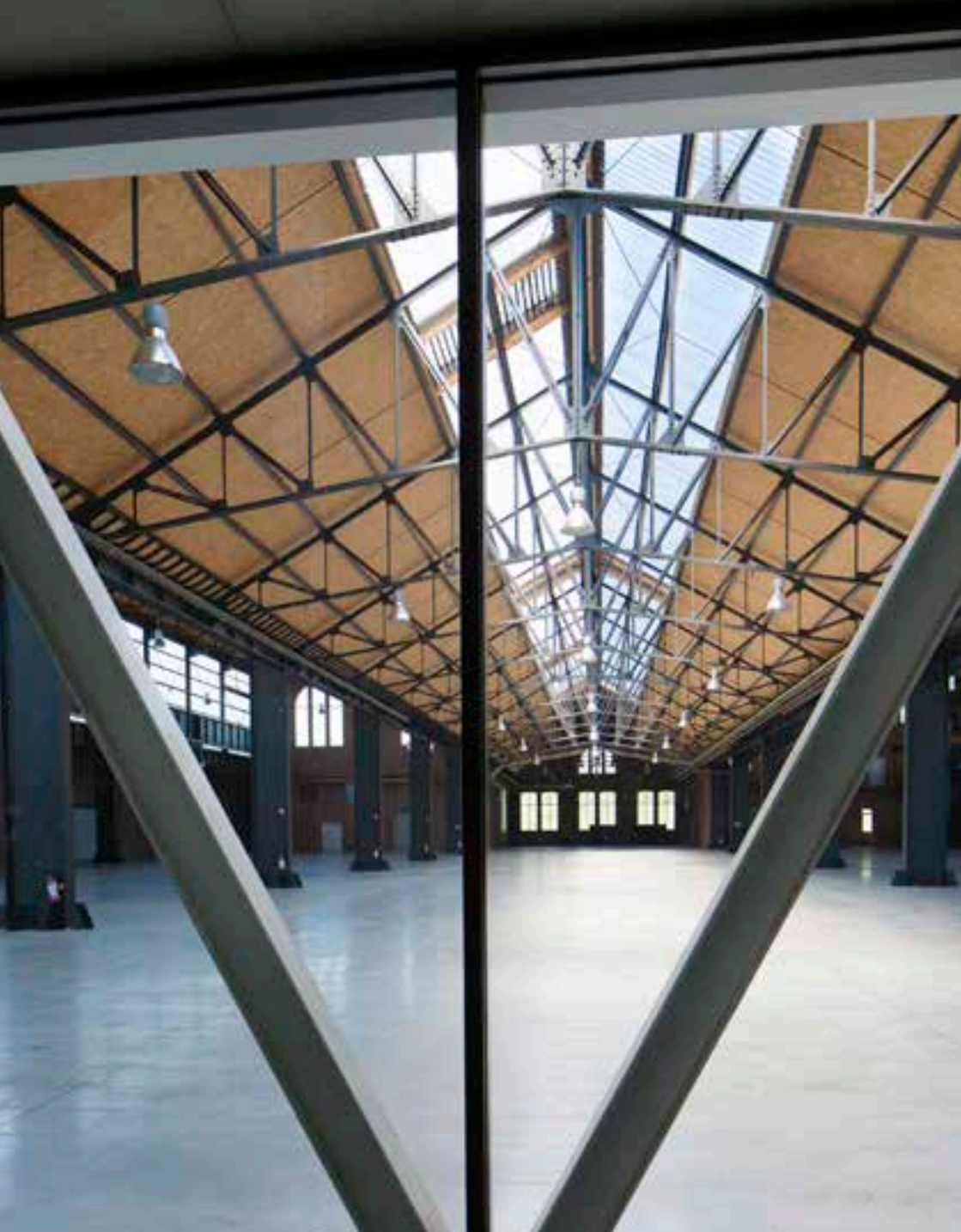
Website: Interesse in de dansstudio?

Op www.studio-arabesque.com kan u er meer over lezen.



Toegankelijk voor rolstoelgebruikers

Het spoorwegemplacement was een 24 hectare groot terrein tussen de wijken Dam, Stuivenberg en Eilandje. Het was in 1873 door de spoorwegen in gebruik genomen voor het parkeren van treinstellen, het onderhouden en herstellen van locomotieven en het opleiden van spoorarbeiders. Reeds halfweg de jaren 1990 was duidelijk dat de spoorwegactiviteiten hier zouden verdwijnen.



Om een nieuwe bestemming mogelijk te maken werd in 1998 de gewestplansbestemming aangepast naar 'zone voor stedelijke ontwikkelingen'. In 2001 zette de NMBS zijn laatste activiteiten hier stop.

Al snel werd duidelijk dat de vrijgekomen ruimte de mogelijkheid bood om het nodige licht en groen te brengen voor de dichtbebouwde wijken er rond. Er werd gekozen voor de aanleg van een sport- en beleefpark op de site. Het zou het nodige groen brengen, de van elkaar afgesneden buurten opnieuw met elkaar verbinden en als katalysator functioneren voor de heropleving van de omgeving. Om het park economisch rendabel te maken werd zes hectare van het terrein langs de Leien voorbehouden voor stedelijke ontwikkeling.

Het ontwerp voor het park was van Studio Associato Secchi-Viganò. In 2005 werd begonnen met de aanleg en vier jaar later was het park een feit. Het gebied is vooral één groene weide. Om het terrein te verlevendigen werden heuvels aangelegd die beplant werden met bomen. Ook een gedifferentieerd maaibeheer moet variatie in het beeld brengen. In het park bleven een aantal opvallende gebouwen staan die dateren uit de NMBS-periode. Hun historische dimensie en eigenheid bepalen de identiteit van de site. De grote loods of de werkplaats voor Diesel Tractie uit 1925 werd door architectenbureau Verdickt & Verdickt omgevormd tot een multifunctionele expohal, kantoren voor logistieke ondersteuning, horeca, buurtloods en gecombineerd met een nieuwbouw sporthal. Voor deze laatste werden de zuidelijke en noordelijke gevels van een minder interessant gebouw behouden en er werd een vrijstaande, opalen doos ingeschoven. 's Nachts vormt het gebouw een gloeiend element in het landschap.

De kleine loods, de voormalige stelplaats voor tractiemateriaal, dateert uit 1886. Het is één van de oudste spoorweggebouwen van België. Het is door Stramien omgebouwd tot een open afdak en een publieke ontmoetingsplaats. De bestaande gietijzeren structuur is hersteld, beide kopzijden zijn helemaal opengebrouwen. Ook in de bakstenen zijgevels zijn kleine perforaties gemaakt. Er werden tien verplaatsbare units toegevoegd, die ervoor zorgen dat de ruimte kan worden afgesloten of in verschillende zones ingedeeld. Tegelijk verwijzen zij naar het spoorverleden van deze loods en deze plek.

HOBOKEN

HOBOKEN

Buitenverblijven van gegoede stedelingen ontstonden in de zestiende eeuw rond alle middelgrote steden. Dit verschijnsel was uit Italië overgewaaid en in Antwerpen, een handelsstad met een invloedrijke Italiaanse gemeenschap, snel opgepikt. In de loop van de zestiende eeuw ontstonden in een omtrek van 20 kilometer rond de stad minstens 370 villa's. Hoboken was goed bedeed: tegen het midden van de zestiende eeuw waren er al elf hoven van plaisantie in de gemeente en volgens het meetboek van landmeter Stynen waren het er in de achttiende eeuw reeds vijftientig.

Midden negentiende eeuw onderging Hoboken ingrijpende veranderingen. Tot dan had de gemeente een landelijk karakter met polders, bosgronden en heide en verspreid in het landschap hoeves en luthoven. De transformatie van de omgeving begon rond het midden van de negentiende eeuw met de aanleg van de Brialmont fortengordel. Negenendertig hectaren van het grondgebied werden opgeslokt voor de bouw van fort 8. De vrijmaking van de Schelde in 1863 stimuleerde de economische ontwikkeling in de Antwerpse regio. Het polderdorp veranderde in een industriegemeente. Cockerill Yards vestigde zich er in 1873 op een terrein van meer dan zes hectare. Andere industrietakken volgden snel. In 1885 stichtten de belangrijkste Antwerpse wolfirma's de 'Société Anonyme pour le Peignage de Laines'. Het derde grote bedrijf was gekend onder de naam 'de Zilver' en later als 'de Métallurgie'. Aanvankelijk was het een koperfabriek opgericht door de Noorse 'Compagnie Minière de Vigsnaes'. Vanaf 1887 werden de eerste installaties voor ontzilvering en loodraffinage ingericht.

De toenemende industrialisering ging gepaard met een bevolkingsexplosie. Naarmate de bevolking aangroeide werden straten geopend, verbreed en gekasseid en verschenen nieuwe woonwijken. Eén na één verloren de buitenplaatsen hun oorspronkelijke functie en werden ze afgebroken en verkaveld. Rond 1900 waren zo goed als alle luthoven verdwenen en had Hoboken een stevige reputatie als industriegemeente. De directeurs van de bedrijven die zich in Hoboken hadden gevestigd lieten er herenhuizen oprichten.

Het Gravenhof werd in 1897 opgetrokken voor Eduard Zintgraff, directeur van de Zilver. Het Cockerillhof in de Kapelstraat werd in 1882 gebouwd voor Edmond Crets, directeur van de scheepswerf.

De crisis van de jaren 1930 bracht de industrie zware klappen toe en de bevolkingstoeloop werd geremd. De Wolkammerij was de eerste van de drie industriepijlers die het begaf. In 1971 werden de gebouwen overgenomen door de scheepswerf Cockerill en de N.V. Métallurgie Hoboken. Ook Cockerill verzeilde in de problemen en ging failliet in 1982. De kraanbrug van 85 meter hoog bepaalt nog altijd de skyline van Hoboken. De enige peiler die vandaag nog overeind staat is 'de Métallurgie'. Het bedrijf is nu gekend als Umicore en is uitgegroeid tot wereldleider in de raffinage en recyclage van edele metalen.

Vandaag is de werfsite Cockerill terug intensief in gebruik. De voormalige scheepswerf is opgedeeld in kleine en grote industriekavels met onder andere: Fabricom (bouw boorplatformen) en Van Der Gucht (slooffirma van schepen). In de grote hangar en droogdok worden pylonen voor windmolens gemaakt. Er is nu ook meer werkgelegenheid in de dienstensector. Zo heeft er een reconversie plaatsgevonden van de Wolkammerij nv. Het oude fabrieksgebouw van de Wolkammerij en de oude directiegebouwen van 'de Métallurgie' zijn omgevormd tot een bedrijventrum en kunstateliers. Enkele luthoven bleven overeind: Broydenborgh, Sorghvliedt, Meerlenhof en Schoonselhof op de grens met Wilrijk. Ze werden door de gemeente aangekocht en kregen daardoor een publieke functie.

INTERVIEW ERIC MULLER - MONUMENTENWACHTER

Het woord 'monumentenwachter' straalt iets heroïsch uit. Het roept beelden op van mannen die in gure weersomstandigheden over daken van gebouwen kruipen en richting de torens klauteren, om een dam op te werpen tegen regen en wind. Het klinkt alsof ze vanuit hun klimharnas, wildmet hun armen zwaaiend, gebouwen bewaken en verdedigen tegen de tand des tijds. Erik Muller is één van hen.

Erik, klopt dat beeld? Proberen jullie heel heroïsch de tijd tegen te houden?

Soms moeten we écht fysieke dingen tegenhouden, ja. Maar dat 'steentjepluk', zoals we dat hier noemen, dat doen we enkel in de meest extreme gevallen. We verwijderen onderdelen van gebouwen wanneer ze een gevaar vormen. En dat komt zelden voor. Als monumentenwachters hebben we vooral een signaalfunctie: we inspecteren en rapporteren.

Van wie komt de opdracht om een gebouw te inspecteren? En kan iedereen beroep doen op jullie diensten?

We hebben veel steden en gemeenten die klant zijn bij ons. Daarnaast inspecteren we ook vaak voor kerkfabrieken en voor de protestantse en Joodse gemeenschap. Die bezitten allemaal veel historische gebouwen. Maar ook particulieren die in een waardevol historisch gebouw wonen of werken, kunnen beroep op ons doen. We vragen een jaarlijkse bijdrage van 40 euro om aan te sluiten bij Monumentenzorg. Dan ben je abonnee. Bijkomend betaal je enkel de werkuren van onze medewerkers, aan een heel schappelijk tarief. Als je naar je wasmachine laat kijken, ben je meer geld kwijt.

Wat kunnen mensen verwachten wanneer jullie over de vloer komen?

We geven onderhoudstips aan de gebruiker van het gebouw. Vaak gaat dat over kleine dingen. Houten ramen moeten bijvoorbeeld ongeveer elke vijf jaar geschilderd worden, zo blijft het hout goed beschermd. Verder wijzen we op problemen met bijvoorbeeld verluchting, signaleren we dat dakgoten moeten worden leeggemaakt en geven we allerlei onderhoudsvriendelijke tips. Dat is nodig en nuttig. Door preventief te werken, worden de historische kwaliteiten van het gebouw veel beter bewaard. Neem opnieuw het voorbeeld van de ramen schilderen: doe je dat elke vijf jaar, dan kan je de oorspronkelijke houten ramen bewaren. Doe je het niet, moeten de ramen vervangen worden.



Vaak zal er PVC voor in de plaats komen. Van ver ziet dat er nog ongeveer hetzelfde uit, maar het verandert het hele karakter van het gebouw.

Hoe ziet je werkweek er ongeveer uit?

Ongeveer 30% van onze tijd brengen we door in historische gebouwen en op sites, verder komt er natuurlijk – zoals bij elk beroep – ook heel wat organisatie, planning, administratie en rapportage bij kijken.

Hoe begin je aan een werkdag op locatie?

Wanneer we op locatie werken, stappen we hier 's morgen in onze camionette, checken onze rugzak met klimspullen, helm, handschoenen, stofmaskers en zaklamp. Daarnaast gebruiken we ook vaak een fototoestel om het gebouw in beeld te brengen en een bandopnemer om de toestand te beschrijven. Wanneer we op de locatie aankomen, praten we altijd eerst even met de eigenaar of de contactpersoon. Die mensen kennen het gebouw en meestal kunnen ze al enkele pijnpunten aanwijzen. Daarna gaan we aan het werk. Bijna 99% van de schade kunnen we vaststellen zonder gespecialiseerde toestellen. Als monumentenwachters zijn we generalisten en weten van alles een beetje. Wanneer het over specifieke onderdelen van een gebouw gaat, zoals bijvoorbeeld glas-in-loodramen, roepen we de hulp van specialisten in. Meteen na de inspectie, geven we de eigenaar ter plekke al een kort verslagje, voor we het uitgebreide schriftelijke verslag bezorgen.

Wat vind je zelf het mooist aan je job?

We komen vaak op plekken waar je normaal niet komt. Op daken van hoge gebouwen, bijvoorbeeld. Op kerktorens beginnen we altijd op het hoogste punt. Dat is de beste plek om de algemene toestand van een gebouw in te schatten – en natuurlijk is het ook de plek met het mooiste uitzicht. We slorpen daar de omgeving in ons op, en dan gaan we aan het werk.

En klauteren jullie dan langs de gevel naar boven?

Naar boven klimmen doen we zelden (lacht). We nemen de trap – of liefst zelfs de lift, als die er is – en dalen dan langs onze touwen weer af.

48 BUSTOUR ‘HOBOKEN VROEGER, NU EN IN DE TOEKOMST’

Ontdek tijdens een rondleiding met specialisten (restaurateur, architect, monumentenzorg, ...) het kasteel en de begraafplaats Schoonselhof en het kasteel Sorghvliedt. Tijdens de gegidste busrit rijdt u langs (w)erfgoedplekken en historische locaties die na hun restauratie een publieke functie of privé-functie vervullen.

De bustour duurt in totaal 2,5 uur. Vertrek om 10 en 13.30 uur. Verzamelen aan de hoofdingang van begraafplaats Schoonselhof, op de hoek van Krijgsbaan (Wilrijk) en Sint-Bernardsesteenweg (Hoboken). Enkel na reservatie voor 12 september via uithuishoboken@stad.antwerpen.be of via 03 292 65 30.

49 PENDELDIENST

Ontdek het erfgoed van Hoboken met de gratis pendeldienst.

Haltes: Schoonselhof (parking over hoofdingang Krijgsbaan Wilrijk) - Fort 8 (wit houten huis, Schansstraat 7) - De Wolkammerij (Adolf Greinerstraat 12) - kasteel Broydenborg (Broydenborglaan 2) – kasteel Sorghvliedt (Marneflaan 3)

Pendeldienst: doorlopend om de 20 min. Geen reservatie vereist.

50 KASTEEL SCHOONSELHOF

Hoek Krijgsbaan 2160 Wilrijk/Sint-Bernardsesteenweg, 2660 Hoboken

Gidsbeurten: om 11, 12, 14.30 en 15.30 uur. Enkel na reservatie vóór 12 september via 03 22 11 333.

Mensen achter het monument aan het woord.

De projectleider van het restauratieproces van het kasteel en de adviseur van de stedelijke dienst monumentenzorg vertellen u het verhaal van het restauratieproces vanuit hun invalshoek.

Tram/bus: 24-141-290-295



NIET toegankelijk voor rolstoelgebruikers

Het domein Schoonselhof kent een lange en rijke geschiedenis. De in oorsprong vroegmiddeleeuwse landbouwnederzetting 'scon-sele' groeide in de tweede helft van 16de eeuw uit tot prestigieus buitengoed of 'hof van plaisantie'. Niemand minder dan Gaspar Ducci, een invloedrijk en veelbesproken figuur uit het Antwerpse handelsmilieu, bouwde omstreeks 1545 een 'seer costelyck huis van plaisantie' in bak- en zandsteenstijl met naastgelegen hoeve. In het huidige kasteel bleef de kern van dit voormalige lusthof met warande, beemden, bossen, boomgaarden, grachten en aanplantingen bewaard. De transformatie van het kasteel in laat-classicistische stijl is toe te schrijven aan de familie Moretus- Della Faille die het domein kort na de aankoop in 1825, aanpaste aan de mode van die tijd. Ook de neerhoeve werd verfraaid in dezelfde stijl. Toen de laatste kasteelheer, Jules Moretus, het kasteel in 1871 erfde, liet hij ook het interieur aanpassen. De plafond-, deur- en schouwschilderingen in de voormalige salons op het gelijkvloers zijn hier nog de getuigen van.

Het domein veranderde definitief van bestemming en verloor zijn privaat karakter in het begin van de 20ste eeuw toen de stad Antwerpen het landgoed aankocht en het inrichtte als stedelijke begraafplaats.



Onder leiding van toenmalig stadsbouwmeester Emiel Van Averbeké werd het kasteel ingericht als administratief centrum en woning van de directeur van de begraafplaats. De hoeve werd omgevormd tot dodenhuis.

Intussen is de laatste directeur allang vertrokken en zijn het kasteel en de hoeve in zwaar verval geraakt. Een grondige restauratie in functie van een passende herbestemming dringt zich op. In 2013 werden de architectenbureaus TV Origin-Stramien op basis van een algemene offerteaanvraag aangesteld als ontwerper voor het herstel en de reconversie van het beschermde kasteel Schoonselhof. Zowel het interieur als de buitenkant worden maximaal gerestaureerd, met als uitgangspunt de periode van 1830 voor het exterieur en de indeling (Moretus – Della faille) en de periode 1870 voor de meeste interieurs (Jules Moretus).

Als enige toevoeging wordt de nieuwe circulatie (lift en trap) in het centrale vestibule voorzien. Deze verbindt de representatieve salons op het gelijkvloers met de ondersteunende functies (sanitair en keuken) op kelderniveau. Gelijktijdig worden langs hier de administratieve ruimtes op de eerste verdieping en de opslag- en technische ruimten op de zolder ontsloten. Zo blijft de unieke en goed bewaarde ruimtelijke configuratie van het kasteel maximaal gerespecteerd. Alle ingrepen zijn reversibel en er worden geen waardevolle muur- en plafondschilderingen beschadigd. Na de restauratie zullen de representatieve zalen op de begane grond gebruikt worden voor funerair gerelateerde functies zoals het houden van koffietafels. De vertrekken op de eerste verdieping kunnen administratieve functies huisvesten. Minimale bouwkundige ingrepen binnen het kasteel gebeuren in nauw overleg met de dienst Monumentenzorg van de stad Antwerpen en de dienst Onroerend Erfgoed van de Vlaamse Overheid. Ze zijn afgetoetst met de materiaal-technische studie die van het gebouw werd gemaakt. Ook de neerhoeve zal gerestaureerd worden in functie van de huisvesting van de administratie van de diensten begraafplaatsen en de groenvoorziening.

Lode De Clercq is kunsthistoricus van opleiding en bracht de eerste zeven jaar van zijn carrière door bij een restaurateurscollectief. Hij werkte onder leiding van het Koninklijk instituut voor het Kunstpatrimonium aan beeld- en stucwerk van historische gebouwen. Zo combineert hij een sterke theoretische basis met jaren praktijkervaring. Toen zijn interesse richting bouwhistorisch onderzoek evolueerde, startte hij een onafhankelijk onderzoeksbureau. Ook in Kasteel Schoonselhof ging hij als een detective aan de slag om de verschillende bouwlagen van het kasteel te ontmaskeren.

Wat is een bouwhistorisch onderzoek?

Het is een onderzoek dat de bouwevolutie moet verduidelijken. Laag na laag, bouwfase na bouwfase, brengen we in kaart welke wijzigingen het gebouw heeft ondergaan. Het bouwhistorisch onderzoek is het eerste onderzoek dat echt in situ wordt uitgevoerd en vindt plaats na het historisch onderzoek, waaraan vaak het kunsthistorisch onderzoek gekoppeld is. Dat eerste omvat het archiefwerk, je zoekt uit wie er betrokken was bij het bouwproces, of pluist de rekeningen van de werken uit. Tijdens het kunsthistorisch onderzoek worden de kenmerken van een gebouw vergeleken met gelijkaardige panden uit dezelfde periode. Verwar het bouwhistorisch onderzoek trouwens niet met het bouwkundig onderzoek. Dat laatste is het werk van ingenieurs die eerder technische zaken te weten willen komen. En ook het materiaaltechnisch onderzoek, waar restaurateurs steensoorten, houtsoorten en afwerklagen in kaart brengen, is nog iets anders. Eigenlijk kan je het werk van iemand die bouwhistorisch onderzoek doet best vergelijken met het werk van een archeoloog of een geoloog. Wij werken ook volgens de methode van de stratigrafie: we beschrijven letterlijk de verschillende bouwlagen.



Welke bouwlagen hoopte je hier te ontdekken?

In de zestiende eeuw was het kasteel eigendom van een zekere Gaspare Ducci, een belangrijke Italiaanse handelaar en bankier. Die had in de binnenstad ook een fantastisch herenhuis, een soort stadskasteel, waaraan de beste vakmannen van zijn tijd meewerkten. Dat pand was van een ongelofelijke rijkdom, maar werd in de jaren zestig gesloopt. Via tijdgenoten van die man, die ook het kasteel in Schoonselhof bezochten, weten we dat het kasteel zelf ook bijzondere allures had. Maar over die oudste fase was eigenlijk niets teruggevonden. Voor we aan het onderzoek begonnen dachten we dat het kasteel helemaal herbouwd was geweest. Maar dat bleek niet zo. Het gros van het uitzicht wordt vandaag bepaald door de negentiende eeuwse ingrepen, maar de oudste bouwlagen van het kasteel gaan wel degelijk terug tot in de zestiende eeuw.

Welke delen van een gebouw behoren tot de oudste bouwlagen?

Heel vaak zijn dat de kelders natuurlijk, die hier trouwens wel verbouwd werden. Ook van de gevels en de roostering, de houten constructies tussen de verdiepingen, zijn vaak nog delen origineel. Dat is ook bij het Kasteel Schoonselhof zo. Het hout van het spreidsel, een bekledingslaag van de roostering die voorkomt dat vuil door de vloer valt, is Baltische eik. Dankzij dendrochronologie, het meten van de breedte tussen de verschillende jaarringen en het opstellen van de sequentie daarvan, kunnen we heel accuraat bepalen in welk jaar een boom gekapt werd. Zo weten we dat het hout van het spreidsel dateert uit de zestiende eeuw. En vaak werd het hout van een gekapte boom een jaar later gebruikt in een constructie, waardoor we het jaartal van de bouwlaag kunnen aflezen uit het jaarringen in het hout. Vergelijk het met een natuurlijke streepjescode. Ook de spanten van de dakconstructie dateren uit die zestiende-eeuwse periode. De vorm van het dak is intussen wel gewijzigd, weten we door verzagingen van de balken en anomalieën in de constructie.

Kun je zo alles wat je wil ontdekken met het blote oog zien?

Nee. We maken ook op verschillende plekken kleine gaatjes in de vloer om met een endoscoop de binnenkant van het gebouw te kunnen bekijken. We kunnen met zo'n endoscoop ook ineens foto's nemen, om de toestand te registreren. Alles met het blote oog zien kan natuurlijk niet. We nemen ook stalen die worden opgestuurd naar laboratoria om de chemische componenten te analyseren. Uiteraard letten we wel op met die boringen en het nemen van stalen. Als we het gebouw helemaal zouden afbreken, dan weten we natuurlijk alles, maar dan houden we niets meer over.

Dat klinkt als precisiewerk?

Het moet in je karakter zitten om fijn werk te leveren. Het gaat van het blootleggen van behangpapier, kleine monsters nemen uit houten deuren, het blootleggen van verflagen om de evolutie in het kleurengebruik te achterhalen, tot het frezen van kleine gaatjes om millimeter na millimeter de samenstelling van een muur in kaart te brengen. Daarvoor gebruiken we letterlijk een chirurgische scalpel en een bril met een vergroting. Soms is het echt prutswerk. Dat vraagt geduld en hardnekkigheid. Je moet ook alles documenteren, en wanneer je klaar bent moet je alle rommel die je maakte weer netjes opkuisen.

Zijn er nog andere karaktertrekken die bij uw beroep goed van pas komen?

Zelf ben ik enorm gefascineerd door de werking van tijd op gebouwen en kunstwerken. Je kan de tijd en de werking van de tijd aan het werk zien. Dat is natuurlijk een beetje eigen aan heel de erfgoedsector. Maar wij zijn vaak de eersten die na lange tijd van leegstand of verval terug met een gebouw aan de slag gaan. Dan kom je echt in ruïnes en zie je echt hoe een gebouw langzaam weer evolueert naar een amorfe toestand. En dat doet het op twee verschillende manieren: zowel het materiaal zelf als de constructie veroudert.



51 SCHOONSELHOF BEGRAAFPLAATS

Hoek Krijgsbaan 2160 Wilrijk/Sint-Bernardsesteenweg, 2660 Hoboken

Open: van 10 tot 12 uur en van 13 tot 15 uur

Gidsbeurten: doorlopend. Enkel na reservatie voor 12 september via 03 22 11 333.

Mensen achter het monument aan het woord.

De stad geeft u de kans om historische grafmonumenten te restaureren en in bruikleen te nemen en zo voor uzelf of een dierbare een unieke rustplaats te kiezen. Ontdek de mogelijkheden en bekijk enkele resultaten van andere bruikleenemers. Een stadsmedewerker vertelt u hier meer over.

Activiteit:

Demonstratie restaureren van grafmonumenten: Omgaan met historische grafmonumenten is een uiterst delicaat werkje. Professionals vertellen er meer over.

Tram/bus: 24-141-290-295

Website: Meer info over bruikleen en peterschap van grafmonumenten vindt u op www.antwerpen.be/funerairerfgoed



NIET toegankelijk voor rolstoelgebruikers

Door het sluiten van de Stuivenbergbegraafplaats, het Sint-Willibrordus en Sint-Laurentiuskerkhof en door de enorme bevolkingstoename werd al vlug duidelijk dat de Kielbergbegraafplaats te klein zou worden. Op initiatief van schepen Frans Van Kuyck kocht de stad in 1911 het kasteeldomein Schoonselhof om er een begraafplaats in te richten die tegelijkertijd dienst zou doen als wandelpark. Een Duitse gesneuvelde soldaat was de eerste die hier in 1914 werd begraven, maar officieel werd de begraafplaats op 1 september 1921 in gebruik genomen. De begraafplaats was op dat moment nog niet aangelegd.

Het concept van de huidige aanleg van parkbegraafplaats Schoonselhof gaat terug op een ontwerp uit 1911 voor een ideale begraafplaats van de Brusselse landschapsarchitect Jules Janlet (1880-1973) en de Antwerpse ingenieur-architect Marcel Schmitz (1885-1963) in opdracht van de Vrienden der parken van Antwerpen.

Het is geïnspireerd op de begraafplaatsen van Bremen en Hamburg Ohlsdorf. Architect Alexis Van Mechelen (1864-1919) vereenvoudigde het plan en werkte het verder uit. Ook zijn opvolger Emiel Van Averbek (1876-1946) bracht nog enkele wijzigingen aan.

Het centrale gedeelte rond het kasteel met de Franse tuin, de berceau met tuinbeelden om de vierkante vijver, het sterrenbos aan de zuidkant en de landschapstuin aan de noordkant bleven behouden. De grafperken strekken zich uit ten oosten en ten westen van de centrale parkruimte. Het bestaat uit een regelmatig patroon van elkaar loodrecht kruisende wegen en kanalen. De grachten waren nodig omwille van de ondoordringbaarheid van de grond en de hoge grondwaterstand. De brede grachten moesten het water draineren naar de Hollebeek. Het zand uit de grachten kon worden gebruikt voor het ophogen van de grafperken. De bedoeling was dat grafzerken op de perken nooit vanaf de grote wegen te zien zouden zijn. De hoger gelegen perken werden omzoomd met hagen van twee meter hoog en vijftig centimeter dik, de grafzerken mochten niet hoger zijn dan anderhalve meter. Achter elke rij zerken werd een haag aangeplant, zodat de achterkant ervan nooit zichtbaar zou zijn. Bij de opheffing van de vroegere begraafplaatsen, zoals die van het Kiel in 1836, werden graven en grafmonumenten van bekende figuren naar hier overgebracht in de zogenaamde ereperken, of als stadsmonumenten opgesteld tussen de perken. Schoonselhof biedt zo een staalkaart van indrukwekkende negentiende- en twintigste-eeuwse grafmonumenten, opgericht voor kunstenaars, politici en oorlogsslachtoffers.

Ondertussen is de stad eigenaar geworden van ongeveer 5000 grafmonumenten die nabestaanden niet meer kunnen of willen onderhouden. Om deze monumenten niet verloren te laten gaan werd gezocht naar een haalbare manier om ze te restaureren en of te herbestemmen.

Via bruikleen en peterschap werd de oplossing gevonden. U kan gratis peter worden van een grafmonument. In ruil voor dit peterschap staat u dan in voor het onderhoud en de eventuele restauratie van de historische zerk, maar u kan er niet begraven worden zoals bij bruikleen.

Bruikleen van een grafmonument betekent dat u voor uzelf of een dierbare een historisch grafmonument dat eigendom is van de stad kan uitkiezen als unieke laatste rustplaats.

INTERVIEW JACQUES BUERMANS – VOORZITTER GRAFZERKJE VZW

Begraafplaats Schoonselhof is de natuurlijke biotoop van Jacques Buermans. Hij gidst er al jaren en bracht onvoorstelbaar veel informatie samen op een overzichtelijk website. Je zou kunnen zeggen dat het in kaart brengen van de verhalen die op de begraafplaats rusten, zijn levenswerk is. Jacques reserveerde alvast zijn eigen plekje op deze prachtige begraafplaats. Hij onderhoudt een grafmonument dat hij in peterschap heeft, en wanneer hij sterft, zal hij dat monument in bruikleen nemen. 'Dit is mijn laatste rustplaats', klinkt het nuchter.

Hoe komt het dat je er zo nuchter bij blijft?

De dood is taboe in onze samenleving. De dood verstopt zich - of wordt verstopt - achter de muren van ziekenhuizen. Mensen sterven niet meer thuis. Vroeger eerden we onze doden door hen in de mooiste kamer van het huis op te baren en het huis ritueel te versieren. De dood was dichterbij, en tastbaar. Nu duwen we dat weg. Zelf ben ik intussen al bijna 20 jaar bezig met funerair erfgoed en ik ben voorzitter van Grafzerkje VZW. Dan worden begraafplaatsen sowieso je natuurlijke biotoop.

Wat is een begraafplaats dan voor jou?

Een begraafplaats is meer dan enkel en alleen een plaats om mensen te begraven. Waarom zou je in het Middelheimmuseum naar de beelden gaan kijken en Schoonselhof links laten liggen? Hier staan minstens evenveel prachtige monumenten. En hier liggen ook veel bekende Antwerpenaren begraven. Hun grafmonumenten kunnen een goede kapstok zijn om de geschiedenis van Antwerpen te vertellen. Dat doen we ook, tijdens rondleidingen. En die rondleidingen mogen trouwens ook leuk zijn. Het is niet omdat je op een begraafplaats bent, dat er niet gelachen mag worden.



Je voelt je hier duidelijk helemaal thuis. Hoe ben je peter van een grafmonument geworden?

Heb je de aankondigingen aan de ingang gezien? Daar kan je terugvinden van welke graven de concessie verlopen is. Als er geen familie of nabestaanden zijn die zich aandienen, wordt de stad eigenaar van het grafmonument. Vroeger belandden die monumenten soms botweg in een container. Het grafmonument waar ik peter van ben, zou in 1997 ontruimd zijn, als ik me er niet over had ontfermd.

Wat houdt dat exact in, zo'n grafmonument in peterschap nemen?

Eigenlijk sluit je een contract af met de stad Antwerpen. Daarin staat dat je het grafmonument waar je peter van wordt, als een goede huisvader zal onderhouden. Er is een hele lijst van monumenten waar je uit kan kiezen. Ondertussen hebben al meer dan zeventig mensen een monument in peterschap. En ik geef altijd dezelfde tip: kies je grafmonument niet alleen als een goede, maar ook als een slimme huisvader. Bij een monument dat in goede staat verkeert, hoeft je geen restauratiekosten te dragen, waardoor het onderhoud je weinig of niets kost. Als ik het bloemetje dat ik af en toe koop niet meereken, heeft het peterschap mij voorlopig nog geen frank gekost.

En wat is dan het verschil met het in bruikleen nemen van een grafmonument?

Als je een grafmonument in bruikleen neemt, krijgt je eigen stoffelijk overschot en mogelijk ook het stoffelijk overschot van je dierbaren een plek in dat monument. Als je dat wil, kan de stad het monument saneren en de oorspronkelijke stoffelijke resten verwijderen. Maar je kist of urne kan ook gewoon worden bijgeplaatst. Dat is je eigen keuze. De grafmonumenten moeten wel zo goed mogelijk bewaard blijven. Verbouwen kan dus niet. De oorspronkelijke elementen, de symboliek en ook de familienamen van de eerste eigenaar blijven behouden.

Je kan ook wel een naamplaat in een passend materiaal over de oorspronkelijke naamplaat laten bevestigen, zolang het mogelijk blijft om het monument in oorspronkelijke staat te herstellen.

De vraag lijkt ongepast, maar: hoeveel kost dat?

Dat is ook zo'n voorbeeld van een vreemd taboe. Wanneer we een nieuwe auto kopen, vergelijken we prijzen en wegen we de voorwaarden tegen elkaar af. Als het om de steen gaat, waaronder we zullen rusten, ligt dat meteen veel moeilijker. En dat terwijl het antwoord best eenvoudig is. De prijs voor de bruikleen van het grafmonument zelf, hangt af van de breedte, en varieert tussen de 1000 tot 3000 euro. Dat betaal je wanneer je het contract voor bruikleen afsluit. Is dat veel geld? Ja. Maar daar heb je wel een uniek grafmonument voor. Daarbij komt nog de kost van de concessie, die in de toekomst pas betaald zal moeten worden op het moment dat er effectief iemand wordt begraven. Voor een concessie van 25 jaar betaal je, net als op andere begraafplaatsen, 500 euro per stoffelijk overschot. Het is echt het overwegen waard. De ambachtslui die vroeger dit soort beelden maakten, zijn uitgestorven. Bovendien krijg je een plek op een prachtige begraafplaats. En wanneer je bij een begrafenisondernemer een nieuwe grafsteen koopt, die helemaal niet zo uniek is, betaal je minstens evenveel en vaak zelfs een stuk meer.

52 KASTEEL EN PARK SORGHVLIEDT

Marneflaan 3, 2660 Hoboken

Open: van 10 tot 18 uur

Gidsbeurten: 10.15, 13.30 en 16.15 uur. Geen reservatie vereist.

Tram/bus: 2-4-33

Website: Wil u meer weten over wat er reilt en zeilt in Hoboken? Surf dan naar www.uithuishoboken.be



Toegankelijk voor rolstoelgebruikers.



De oorsprong van het domein Sorghvliedt gaat terug op een hoeve die het Winkeleynde werd genoemd. In 1560 is er ook sprake van een bescheiden speelhof of hof van plaisantie. Van 1660 tot 1815 is het goed eigendom van de familie Du Bois.

In de achttiende eeuw realiseerden zij de gebouwen die de kern van de buitenplaats uitmaken: het speelhuis, het koetshuis, de oranjerie en de hovenierswoning. Zij lieten het kasteel tussen 1745 en 1750 door J.P. Van Bourscheit de jonge in rococostijl heropbouwen op de zestiende-eeuwse grondvesten. De architect was ook verantwoordelijk voor de tuininrichting uit de jaren 1752-53, maar de Franse tuin werd door Jacob Crab, die in 1815 in het bezit was gekomen van Sorghvliet, vervangen door een Engelse landschapstuin. In de negentiende eeuw werd het belvédère, een neoclassicistisch theepaviljoen op een heuvel aan de rand van het park gebouwd.

Met de aanleg van de fortengordel viel Sorghvliedt binnen de krijgsmogelijkheden van fort 8. Hierdoor werd het domein niet verkaveld zoals zoveel andere hoven van plaisantie.

In 1937 werd het kasteel aangekocht door de gemeente en ingericht als gemeentehuis en de tuin als publiek park. Er gebeurden heel wat aanpassingen voor deze nieuwe bestemming. Ook het domein onderging belangrijke wijzigingen. De gracht werd gedempt en verschillende toegangspoorten afgebroken en nieuwe gemaakt.

Het hoofdgebouw werd gerestaureerd in 1972-73.

De oorspronkelijke bepleistering werd verwijderd. In het park werden de vroegere moestuin en boomgaard vervangen door sportvelden. In 2003 volgde opnieuw een restauratie.

Uit die periode dateert de nieuwe bepleistering in ossebloed. Het kasteel wordt nu gebruikt als districtshuis, voor ceremoniële ontvangsten en tentoonstellingen. De administratieve diensten zijn sinds 2008 gehuisvest in een nieuw gebouwd administratief centrum. Ook de oranjerie is ondertussen volledig gerenoveerd.

53 KASTEEL BROYDENBORG

Broydenborglaan 2, 2660 Hoboken

Open: van 10 tot 17 uur

Tram/bus: 4-33

Website: Wil u meer weten over de geschiedenis van Hoboken of de werking van de heemkundige kring?

Surf dan naar www.hobuechen.be



NIET toegankelijk voor rolstoelgebruikers

In 1540 werd hier een speelhof gebouwd in opdracht van Balthasar van Wissenborch. Het pand wisselde regelmatig van eigenaar. In een verkoopsakte van 1574 werd het omschreven als 'een schoon steenen huys van plaisantie met eenen hoogen toren...'. In 1689 werd het eigendom van Maria Tholincx, weduwe van Gilles du Bois, die ook eigenares was van Sorghvliedt. Zij legde tegenover het kasteel een brede laan met eiken aan. Het gemeentebestuur eiste wel dat de eigenares hiervoor een jaarlijkse cijns van 6 florijnen zou betalen.

Het huidige uitzicht van het pand dateert van omstreeks 1830. Het kasteel was toen in het bezit van Jozef Verbist, een bankier. Hij liet een aantal oudere bijgebouwen slopen en een nieuw laat-classicistisch kasteel oprichten, de huidige zuidvleugel. Tussen 1873 en 1929 breidde Adrien-Eugène van der Beken-Pasteel, provinciegriffier in Antwerpen, het gebouw uit met een nieuwe noordelijke vleugel in baksteen.

In 1929 kocht de gemeente Hoboken Broydenborg aan. Een deel van de gronden werd verkaveld om de aankoopprijs te betalen. De rest van het domein werd omgevormd tot gemeentelijk park. Het bouwvallige oudere kasteel werd gesloopt. De negentiende-eeuwse constructies werden omgevormd tot nijverheidsschool. Na de Tweede Wereldoorlog werd het stempellokaal erin ondergebracht en later een gezondheidscentrum. In de jaren 1990 werd het gerestaureerd en het biedt nu onderdak aan verschillende verenigingen.



GRAVENHOF

Dit gebouw in eclectische neo-Vlaamse renaissancestijl dateert uit 1897. Het werd gebouwd door de maatschappij 'Usine de Désargentation' op de plaats van een kasteeltje uit 1836. Het was het tweede verblijf voor de directeurs van de Zilver. In 1919 is het gebouw in bezit van de 'Société Générale Métallurgique Hoboken', die het gebouw aanzienlijk vergrootte in 1937.

In 1978 kocht het gemeentebestuur het Gravenhof om er een politiebureel van te maken. Het politiebureel moest zijn deuren sluiten na een brandstichting en raakte in verval. In 2007 werd het gedeeltelijk opgeknapt om er een tijdelijk cultuurcentrum onder te brengen. Na vier maanden werd dit pop-up cultuurcentrum gesloten en werden er plannen gesmeed om er een volwaardige cultuurplek van te maken. Het bouwdoossier sleepte aan en het Gravenhof kwam wederom een aantal jaren leeg te staan. In september 2013 werd de eerste spadesteek gegeven voor de bouw van een cultuurcentrum en jeugdplek.

MEERLENHOF

Het kasteel Meerlenhof werd als hof van plaisantie al vermeld in de zestiende eeuw. Tussen 1914 en 1919 werd op de fundamenteën van het oude gebouw het huidige pand opgetrokken. De gemeente Hoboken kocht het kasteel Meerlenhof met tuin in 1963.

In 1965 werden in dit gebouw de sociale dienst, de onderwijsdienst en het kadaster gevestigd. De tuin werd publiek domein. Na het vertrek van de gemeentelijke diensten kwam het gebouw leeg te staan. Tijdens de renovatie van het kasteel Sorghvlied werd de benedenverdieping in 2004 ingericht als trouwzaal en werden er ook culturele activiteiten georganiseerd. Vanaf 2008 stond het Meerlenhof met tuin te koop. Eind 2013 werd het aangekocht door twee gezinnen die het nu restaureren tot een tweewoonst. De tuin blijft voor een groot deel wel openbaar domein.

COCKERILLHOF

Dit landhuis uit 1882 werd gebouwd voor Edmond Crets, directeur van de scheepswerf Cockerill. Het Cockerillhof werd in 1980 door het gemeentebestuur gekocht. Na een brand in 1983 verkommerde het gebouw. Tegen het gebouw trok de gemeente containers op. In deze containers werd de infowinkel ondergebracht en later de jeugddienst. Anno 2014 laat AG Vespa het Cockerillhof verbouwen tot een tweewoonst. Op de aanpalende grond komen ook nog drie gezinswoningen. Een deel van de tuin blijft echter gevrijwaard als speelplek voor de buurt.

54 DE WOLKAMMERIJ BEDRIJVENCENTRUM

Adolf Greinerstraat 12, 2660 Hoboken

Open: van 11 tot 17 uur

Mensen achter het monument aan het woord.

Verschillende ondernemers stellen hun atelier open.

Activiteit:

Workshop voor kinderen: In onze tuin staan schapen. Met 'hun' wol gaan we aan het werk. We maken pomponnetjes, breien, ... Kom de schaapjes aaien en knutsel met ons mee.

Tram/bus: 33

Website: www.wolkammerij.be informeert u over de werking van het bedrijvencentrum.



NIET toegankelijk voor rolstoelgebruikers

Bedoeling van het wolkammen was de vezels parallel te leggen en onzuiverheden te verwijderen. Aanvankelijk gebeurde dit met de hand. De kamers waren de best betaalde textielwerkers in de achttiende en negentiende eeuw. In 1850 ontwikkelde Lister een mechanische kammachine, waardoor het ambacht verloren ging. In 1885 werd de 'Société Anonyme pour le Peignage de Laines' opgericht. Datzelfde jaar bouwde het bedrijf in Hoboken een fabriek. Na de Eerste Wereldoorlog werd het bedrijf overgenomen door 'Peignage de Laines de Hoboken S.A.'.



Datzelfde jaar werd in Hoboken aan de Schelde een bedrijf met een oppervlakte van 6 ha gebouwd en onmiddellijk verhuurd aan de A.G. Leipziger Wollkämmerei. De balen ruwe wol werden via de Schelde aangevoerd. Eerst werd de wol verwarmd met hete lucht. Hierdoor werd ze zacht en makkelijk sorteerbaar. Daarna werd ze in de sorteerruimte uitgerafeld en gesorteerd volgens lengte en fijnheid. Na het wassen en drogen werd de wol gekamd en in balen verpakt voor verzending.

Bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog lag de productie stil. In 1918 werd het bedrijf overgenomen door een Belgische firma en terug opgestart. De fabriek werd verder gemoderniseerd en uitgebreid. Daarenboven werd de productie van wolvet en potas als nevenproducten zeer omvangrijk. In 1950 kreeg de wolkammerij het steeds moeilijker. Na de liquidatie van het bedrijf in 1971 werden de gebouwen overgenomen door de scheepswerf Cockerill en de NV Métallurgie Hoboken.

Het oude fabrieksgebouw van de Wolkammerij is omgevormd tot een bedrijvencentrum dat jonge bedrijven wil helpen duurzaam te groeien. Daarvoor beschikken ze zowel over de nodige ruimte (kantoorruimte, ateliers, vergader ruimten,...) als know how. Ook Studio Start, een vzw die talentvolle Antwerpse kunstenaars en startende creatieve ondernemers ondersteunt, is hier gehuisvest.

UMICORE

In 1887 richtte het Duitse Degussa hier een ontzilveringsfabriek op. Na een aantal overnames en fusies ontstond de Metallurgie Hoboken-Overpelt, die uiteindelijk opging in Union Minière. Die verwerkte vooral primaire grondstoffen. De installaties waren verouderd en de activiteit liet in de loop der jaren zijn vervuilende sporen achter. In de jaren 1990 besliste het bedrijf zich voortaan toe te leggen op het verwerken van edelmetaalhoudende bijproducten en recyclagematerialen. Het werd Umicore. Het Belgische architectenbureau Christine Conix nam het complexe, ongestructureerde bedrijventerrein van Umicore onder handen. Onder de opdracht viel ook de bouw van een nieuw hoofdkantoor. Drie schijnbaar losjes op elkaar gestapelde volumes van zink trekken tegenwoordig de aandacht tussen de bakstenen fabrieksgebouwen.

STADSPLANNEN



N49a

ANTWERPEN

N49a

A112

N113

N1

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

WAASLANDTUNNEL

BROUWER VLIET

OUDE LEEUWENRUI

ANKERRUITUNNEL

STEEN PLEIN

ANT-ANNATUNNEL

PLANTINKAAL

KLOOSTERSTRAAT

PREKERSSTR.

W. LEPELSTR.

KRONENBURGSTR.

VOLKSTR.

VERLATSTR

MUSEU STRAAT

SCHILDERSSTR

AMERIKALEI

VRIJHEIDSTR

TOLSTRAAT

AMERIKALEI

PALEISSTRAAT

BRITSE LEI

ANSELMOSTR

SCHERMERS STRAAT

MOLENSTRAAT

JOZEF DE BOMSTRAAT

KEISTR.

HUIKSTR

RAAPSTR.

ZIRKSTR.

WOLSTR.

K. NIEUWSTR.

KAMMENST

ERDIJ STRAAT

VLEMINCKVELD

LANGE GASTHUISSTR

LEOPOLDSTRAAT

ELZEN VELD

BLIND

KEIZERSTR.

KIPDORP

LANGE NIEUWSTRAAT

JODENSTR.

WAPPER

EIKEN STRAAT

HOPLAND

MEISTRAT

TABAKVEST

FRANKRIJKEI

VAN EYCK

BEXSTRAAT

LANGE LEEUWSTRAAT

HERTOGIN STRAAT

SINT-JOZEF STRAAT

INT-TIJSST

SINT-JACOBS MARKT

THEATERPLEIN

Stadspaleis

RODESTRAT

JEZUSSTRAAT

KIPDORPVEST

FRANKRIJKEI

RUBENSLEI

Stadspaleis

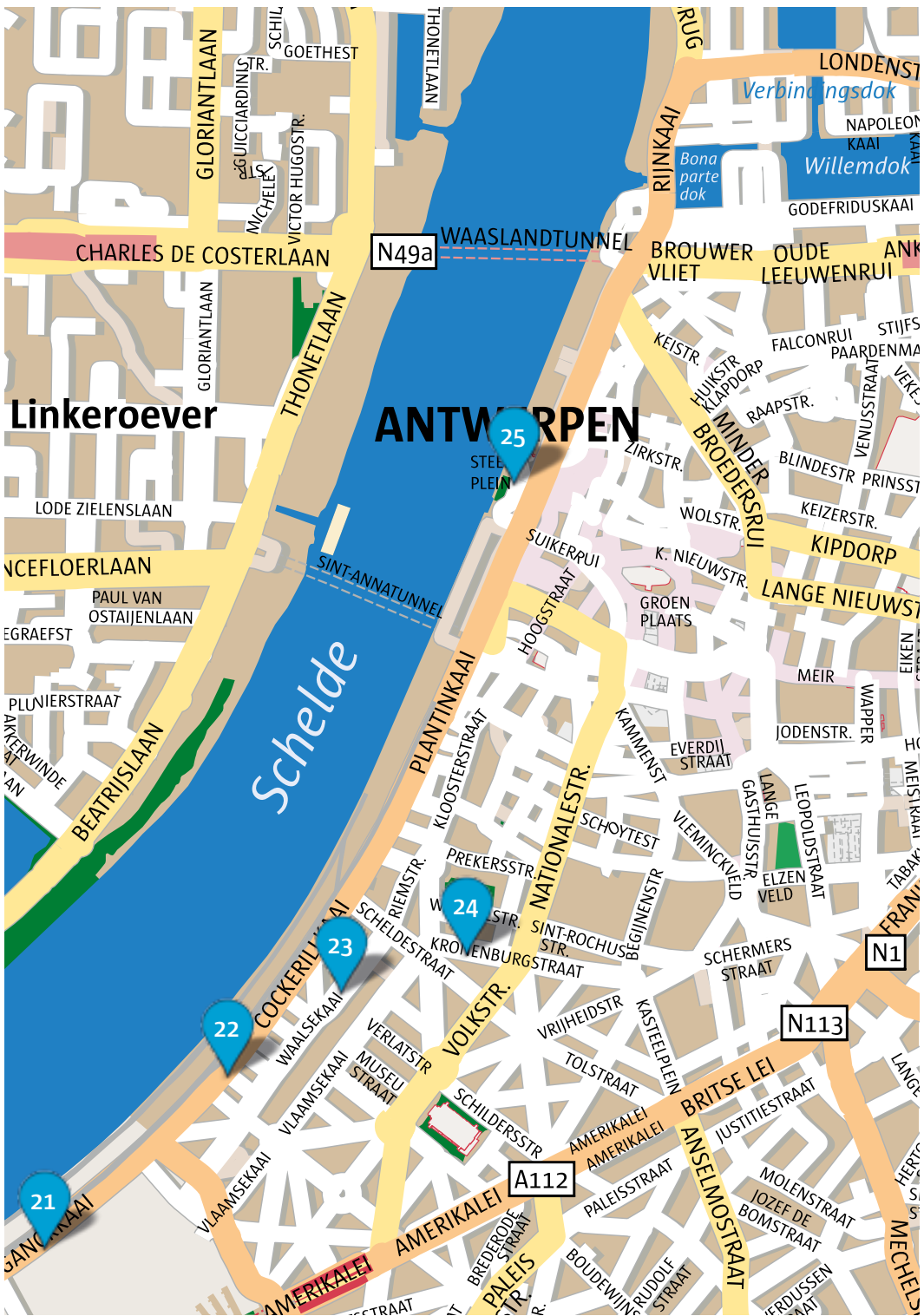
Stadspaleis

Stadspaleis

Stadspaleis

Stadspaleis





Linkeroever

ANTWERPEN

Schelde

N49a

N1

N113

A112

22

24

23

21

25

Verbindingsdok

Willemdok

Bona parte dok

LONDENST

NAPOLEON KAAI

GODEFRIDUSKAAI

BROUWER VLIET

OUDE LEEUWENRUI

KEISTR.

HUIKSTR.

FALCONRUI

PAARDENMA

VENUSSTRAAT

BLINDESTR

PRINSST

KEIZERSTR.

KIPDORP

LANGE NIEUWST

MEIR

JODENSTR.

WAPPER

MEISSTRAAT

TABAK

FRAN

LEOPOLDST

GASTHUIS

ELZEN VELD

SCHERMERS

STRAAT

BRITSE LEI

JUSTITIESTRAAT

MOLENSTR

IOZEF DE

BOMSTRAAT

VERDUSSEN

KAT

MECHELS

HERT

S

ST

STRAAT

VERDUSSEN

KAT

MECHELS

HERT

S

ST

STRAAT

VERDUSSEN

KAT

MECHELS

HERT

S

ST

STRAAT

VERDUSSEN

KAT

MECHELS

HERT

S

ST

STRAAT

VERDUSSEN

KAT

MECHELS

HERT

S

ST

STRAAT

VERDUSSEN

KAT

MECHELS

HERT

S

ST

STRAAT

VERDUSSEN

KAT

MECHELS

HERT

S

ST

STRAAT

VERDUSSEN

KAT

MECHELS

HERT

S

ST

STRAAT

VERDUSSEN

KAT

MECHELS

HERT

S

ST

STRAAT

VERDUSSEN

KAT

MECHELS

HERT

S

ST

STRAAT

VERDUSSEN

KAT

MECHELS

HERT

S

ST

STRAAT

VERDUSSEN

KAT

MECHELS

HERT

S

ST

STRAAT

VERDUSSEN

KAT

MECHELS

HERT

S

ST

STRAAT

VERDUSSEN

KAT

MECHELS

HERT

S

ST

STRAAT

VERDUSSEN

KAT

MECHELS

HERT

S

ST

STRAAT

VERDUSSEN

KAT

MECHELS

HERT

S

ST

STRAAT

VERDUSSEN

KAT

MECHELS

HERT

S

ST

STRAAT

VERDUSSEN

KAT

MECHELS

HERT

S

ST

STRAAT

VERDUSSEN

KAT

MECHELS

HERT

S

ST

STRAAT

VERDUSSEN

KAT

MECHELS

HERT

S

ST

STRAAT

VERDUSSEN

KAT

MECHELS

HERT

S

ST

STRAAT

VERDUSSEN

KAT

MECHELS

HERT

S

ST

STRAAT

VERDUSSEN

KAT

MECHELS

HERT

S

ST

STRAAT

VERDUSSEN

KAT

MECHELS

HERT

S

ST

STRAAT

VERDUSSEN

KAT

MECHELS

HERT

S

ST

STRAAT

VERDUSSEN

KAT

MECHELS

HERT

S

ST

STRAAT

VERDUSSEN

KAT

MECHELS

HERT

S

ST

STRAAT

VERDUSSEN

KAT

MECHELS

HERT

S

ST

STRAAT

VERDUSSEN

KAT

MECHELS

HERT

S

ST

STRAAT

VERDUSSEN

KAT

MECHELS

HERT

S

ST

STRAAT

VERDUSSEN

KAT

MECHELS

HERT

S

ST

STRAAT

VERDUSSEN

KAT

MECHELS

HERT

S

ST

STRAAT

VERDUSSEN

KAT

MECHELS

HERT

S

ST

STRAAT

VERDUSSEN

KAT

MECHELS

HERT

S

ST

STRAAT

VERDUSSEN

KAT

MECHELS

HERT

S

ST

STRAAT

VERDUSSEN

KAT

MECHELS

HERT

S

ST

STRAAT

VERDUSSEN

KAT

MECHELS

HERT

S

ST

STRAAT

VERDUSSEN

KAT

MECHELS

HERT

S

ST

STRAAT

VERDUSSEN

KAT

MECHELS

HERT

S

ST

STRAAT

VERDUSSEN

KAT

MECHELS

HERT

S

ST

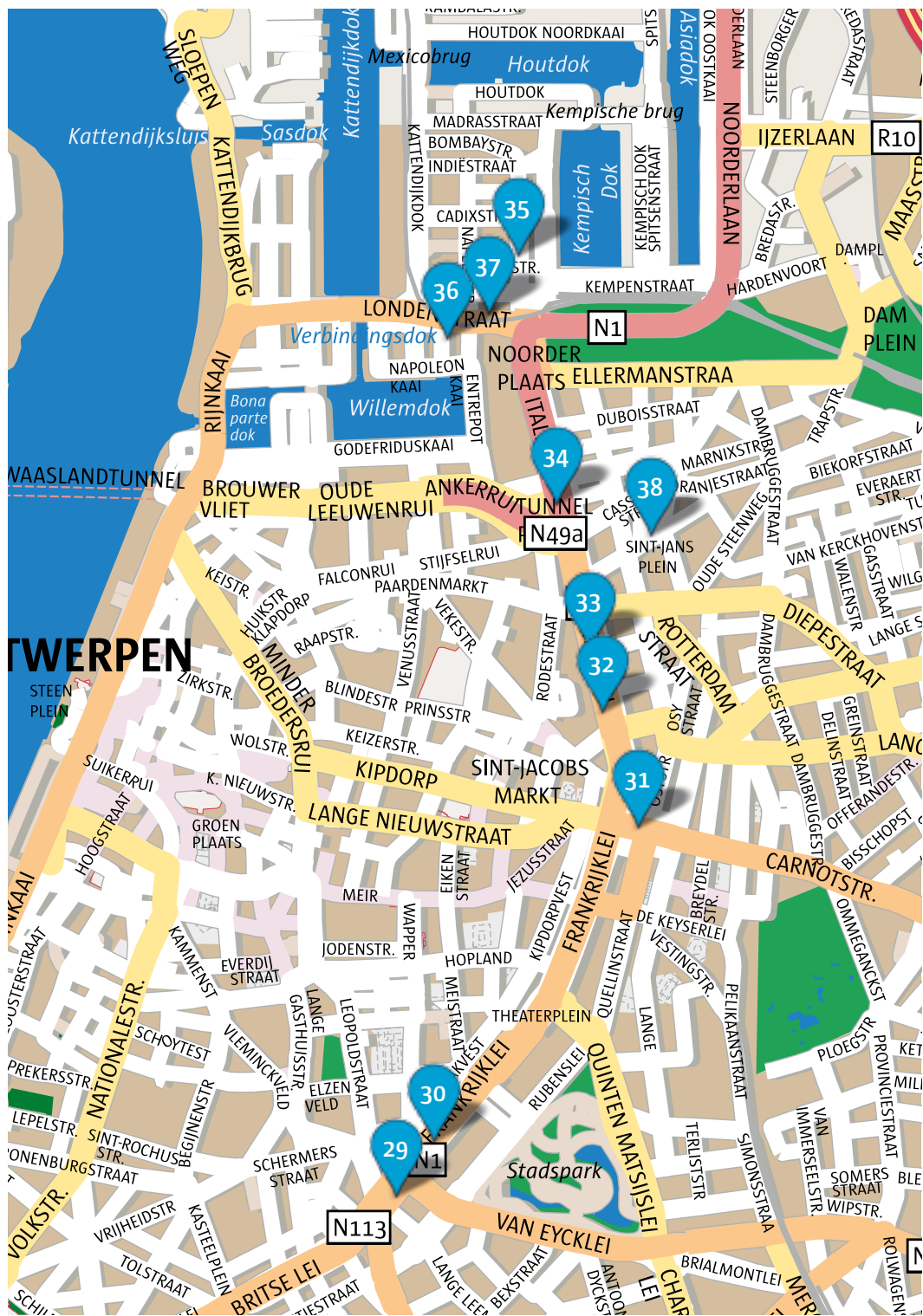
STRAAT

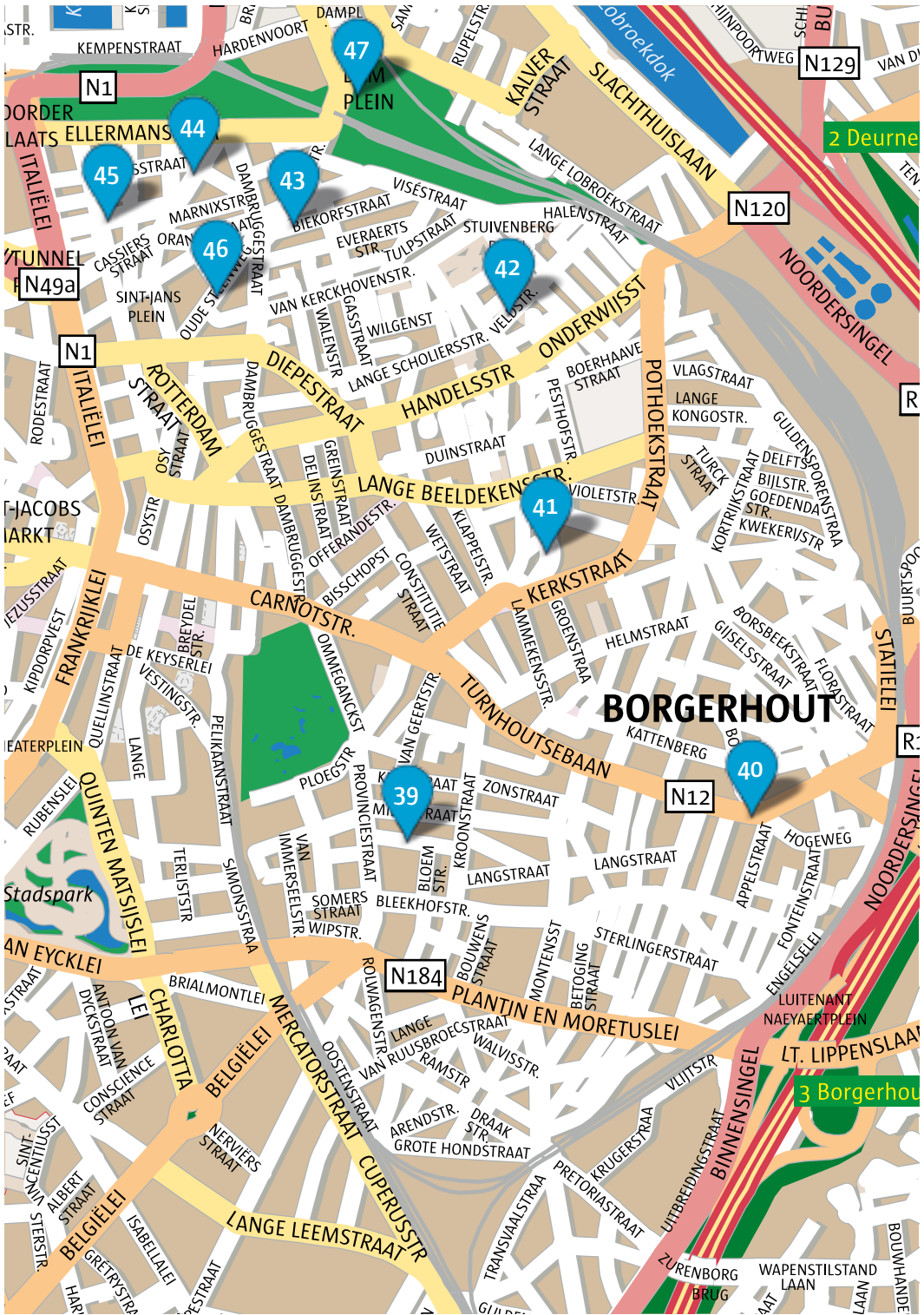
VERDUSSEN

KAT

MECHELS







BORGERHOUT

2 Deurne

3 Borgerhout

N1

N129

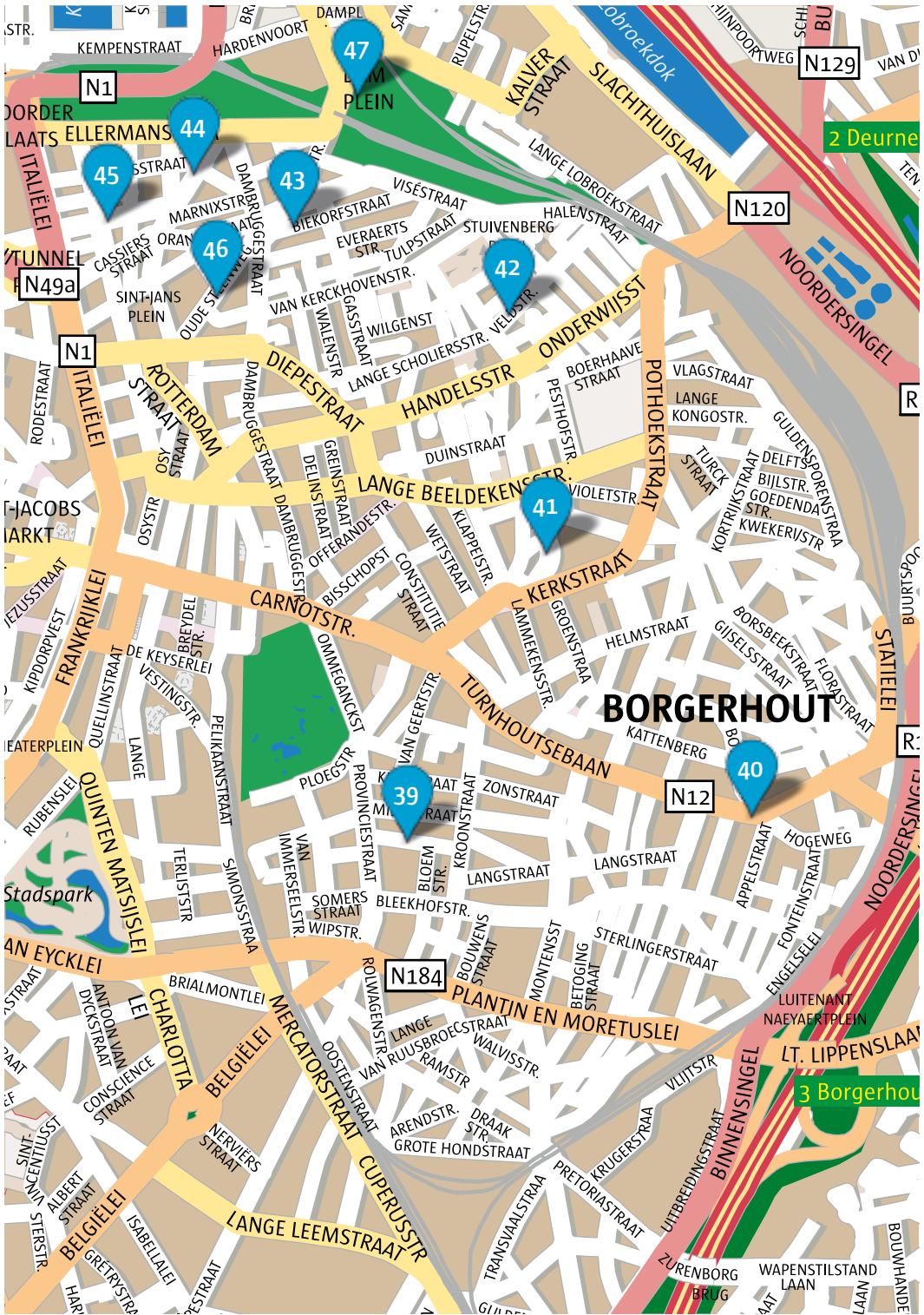
N120

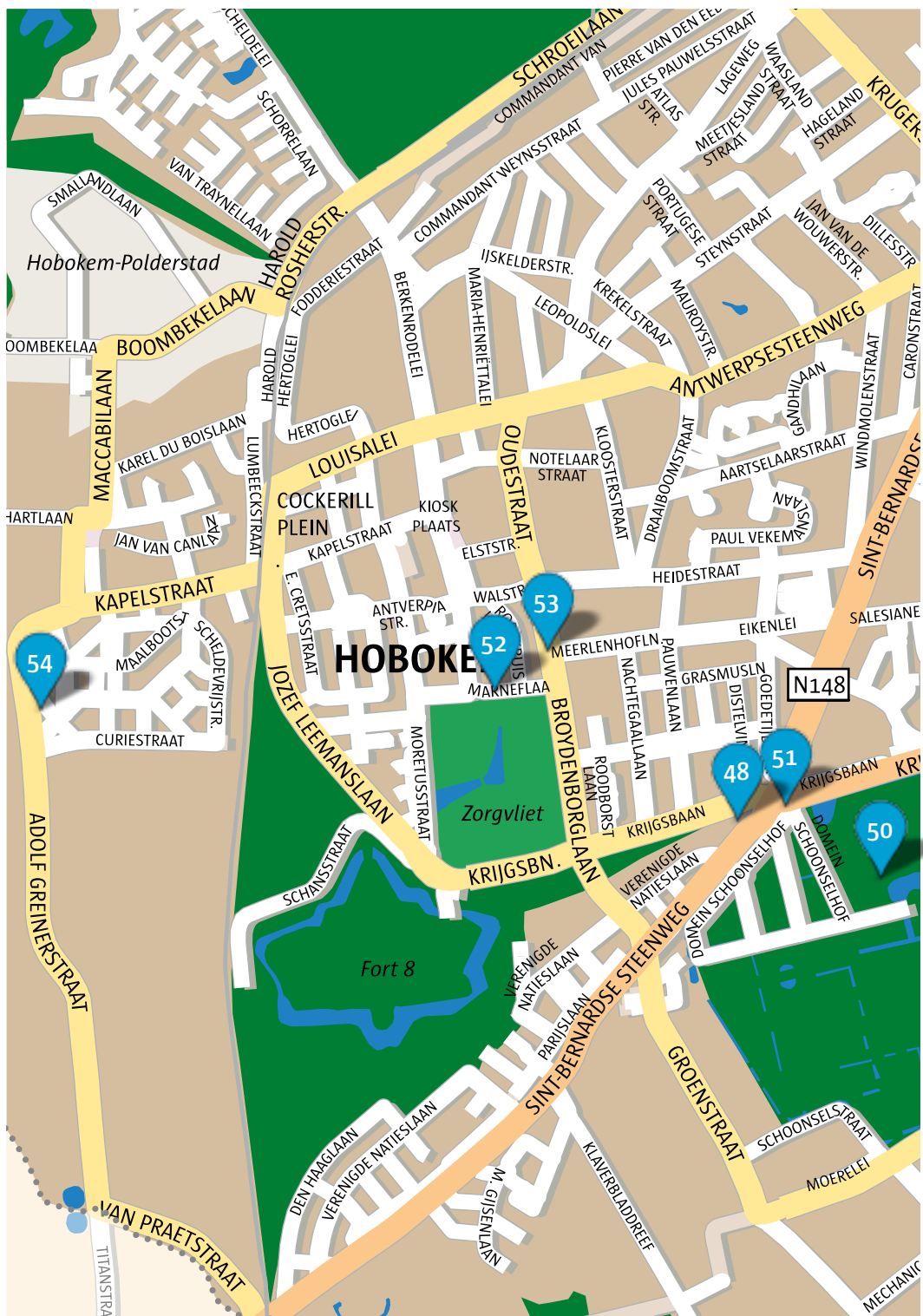
N49a

N1

N12

N184





ENKELE VERDUIDELIJKINGEN

ENKELE VERDUIDELIJKINGEN

ajoureren: openwerken, uithollen

alkoof: kleine tussenkamer die meestal als slaappleats wordt gebruikt

apostolaat: apostelschap, de verspreiding van het geloof

apsis: gewelfde, half cirkelvormige afsluiting van een bouwwerk, gewoonlijk een kerk

ast: gebouw waarin mout of chichorei gedroogd wordt

berceau: loofgang, pad waarbij aan beide zijden heggen staan, die aan de bovenzijde met elkaar verbonden zijn zodat een soort tunnel ontstaat

bleekplaats: grasveld waarop men linnengoed laat bleken

calvarieberg: de oorspronkelijk buiten Jeruzalem gelegen heuvel waar Jezus werd gekruisigd; verhoging met beeldengroep die de kruisiging voorstelt

cenotaaf: gedenkteken ter nagedachtenis van een overledene

classicisme: stijlrichting, in Antwerpen van circa 1760-1795, gekenmerkt door de navolging van het schoonheidsideaal uit de Griekse en Romeinse oudheid

conus: kegel

dakruiter: klein, vaak houten torentje op de nok van het dak

desaffecteren: het onttrekken van een kerkgebouw aan de openbare eredienst, soort ontwijdingsproces van een kerk

diephuis: huistype waarbij de nok van het dak loodrecht op de voorgevel staat. Dit type staat tegenover een breedhuis waarbij men vanaf de straat op de dakpannen kijkt en de nok van het dak parallel met de gevel loopt

eclectisch: de combinatie van verschillende stijlen

epitaaf: grafscript

droogscheerder: lakenbereider. Zijn taak was na het wollen de uitstekende pluïjes te verwijderen waardoor het weefsel een glad oppervlak kreeg

herbestemming: een nieuwe functie geven aan een bestaand gebouw, waarbij de identiteit van het gebouw behouden blijft

versus medebestemming: bijvoorbeeld het ter beschikking stellen van het kerkgebouw voor religieuze activiteiten van andere katholieke of christelijke geloofsgemeenschappen

nevenbestemming: wanneer bijvoorbeeld een parochiekerk nog wel voor religieuze activiteiten gebruikt wordt, maar er ook andere activiteiten plaats vinden (deze activiteiten kunnen al dan niet religieus zijn)

hof van plaisantie / lusthof: buitenverblijf van de goeude burgerij

kaleien: schildertechniek waarbij een dunne kalkpleister met een blokborstel op de muur (meestal metselwerk) wordt aangebracht

keel: achterzijde van een versterking

kerstening: het historische bekenen, vaak massaal, van niet-christelijke volkeren tot het christendom

koor: ruimte van een kerk waar zich het hoofdaltaar bevindt

kooromgang: overdekte wandelgang rondom, en geopend naar, het koor

krijgdsdienstbaarheid: bouwverbod dat opgelegd is om het schootsveld rond een versterking vrij te houden

lazerij: leprozenhuis, huis waarin lepralijders verbleven tijdens hun ziekte

lunet: voorwerk met twee facen en twee flanken, voor de hoofdgracht gelegen

maïserie: fabriek waar maïs wordt behandeld om er zetmeel en glucose uit te halen

meersenier: kleinhandelaar

parement: gevel- of muurbekleding

pendant: teenhanger, twee bij elkaar horende werken

pinakel: torenvormige of puntvormige versiering, veel gebruikt in de gotiek

putti: in de beeldhouw- en schilderkunst mollige kinderfiguurtjes, bijna altijd mannelijk en meestal naakt

remise: bergplaats

slechten: slopen, glad maken, effenen

spatkracht: zijdelingse of horizontale kracht die door onder meer bogen, gewelven, portalen en sluisdeuren op een steunpunt wordt uitgeoefend

steunbeer: plaatselijke versteviging van het muurwerk om de zijdelingse druk op te vangen van de op de muur rustende gewelven, luchtbogen of kappen

stratigrafie: studie die zich bezig houdt met de beschrijving en datering van opeenvolgende gesteentelagen waaruit de aarde is opgebouwd

timpaan: vaak rijk gedecoreerd grote driehoekig veld, dat deel uitmaakt van het fronton. Een fronton is de driehoekige bekroning van een gevel

transept: dwarse arm van een kerk, dwarsschip

travee: verticale geleding van een gevel, bepaald door de afstand tussen twee opeenvolgende steunpunten

tumulus: grafheuvel

ERFGOEDDAG 2015

Net zoals Open Monumentendag het onroerend erfgoed in de kijker zet, zorgt Erfgoeddag ervoor dat u kan kennismaken met het culturele erfgoed in Vlaanderen en Brussel. Op zondag 26 april 2015 stellen musea, kerken, erfgoedinstellingen, bibliotheken en heemkundige verenigingen hun deuren gratis open voor expo's, rondleidingen, workshops en bijzondere activiteiten.

Het thema is dit keer 'Erf!'

Wat is de relatie tussen erven, erfenissen en erfgoed?
Hoe belangrijk waren erfenissen voor de collecties van onze musea, bibliotheken en archieven? Waar eindigt erven en waar begint erfgoedbeleid? Moet men eeuwig zorg dragen voor erfenissen? Kortom: wat kan de 'erf' in 'erfgoed' zoal betekenen?

U bent van harte welkom op zondag 26 april 2015 voor de 15de editie van Erfgoeddag.

Meer informatie over het programma vindt u vanaf eind maart op www.erfgoeddag.be

INFO EN PRAKTISCHE TIPS

INFO EN PRAKTISCHE TIPS

Secretariaat Open Monumentendag Antwerpen

Stadsontwikkeling / Onroerend Erfgoed / Monumentenzorg
Postadres: Grote Markt 1, 2000 Antwerpen
tel. 03 338 22 70
monumentenzorg@stad.antwerpen.be

Infopunten tijdens de Open Monumentendag

Het Steen

Steenplein 1, 2000 Antwerpen
Openingsuren: van 10 tot 18 uur
Niet toegankelijk voor rolstoelgebruikers

Antwerpen Toerisme & Congres

Grote Markt 13, 2000 Antwerpen
Openingsuren: van 9 tot 17 uur
Toegankelijk voor rolstoelgebruikers
tel. 03 232 01 03

Antwerpen Toerisme & Congres

Centraal Station
Koningin Astridplein, 2018 Antwerpen

Algemene inlichtingen

www.openmonumenten.be

Vanaf half augustus vindt u hier het volledige programma voor heel Vlaanderen.

Een digitale versie van deze programmabrochure voor Antwerpen vindt u op www.antwerpen.be

Open Monumentendag valt dit jaar samen met Antwerpen Autovrij. Tijdens dit evenement wordt de Antwerpse binnenstad (het gebied tussen Leien en Kaaïen) afgesloten voor het autoverkeer. De Leien zelf blijven open, de Kaaïen zijn grotendeels afgesloten tussen 10 en 18 uur.



Geïnteresseerd in het onroerend erfgoed van de stad Antwerpen?

- Schrijf u per mail in op de **digitale nieuwsbrief** van de stedelijke dienst Onroerend Erfgoed via monumentenzorg@stad.antwerpen.be. Zo blijft u op de hoogte van projecten en realisaties die te maken hebben met monumentenzorg en archeologie in Antwerpen.

- Trek erop uit en ontdek Antwerps erfgoed boven en onder de grond met de **mobiele website 'Antwerpen doorgrond'**. De website is van start gegaan met het tonen van militair erfgoed, onder het thema 'Versterkt Antwerpen'. De site zal voortdurend gevoed worden met nieuwe informatie, bijzondere verhalen, verrassend beeldmateriaal, meer wandel- en fietsroutes, enzovoort. De website werd speciaal ontwikkeld voor smartphones en tablets, maar kan ook gewoon op de computer bekeken worden:
surf naar www.antwerpendoorgrond.be

COLOFON

Georganiseerd op initiatief van Coördinatiecentrum Open Monumentendag Vlaanderen

Lokaal comité

A. Cortvriendt, V. De Boeck, I. De Cock, E. Daelman, R. De Graef, A. De Roeck, G. Donckers, R. Mannaerts, R. De Meester, S. Migom, J. Rombouts, R. Steenmeijer, J. Van Bortel, D. Wyns.

Teksten

Met dank aan Jos Van Hoof, Annemie Cortvriendt, Dirk Wyns, Greet Donckers, Femke Martens, Vicky Van der Meynsbrugge.

Interviews & Interview foto's

Inkernaut | Thomas Abelshausen

Redactie

Eline Daelman

Eindredactie

Petra Panis

Vormgeving

Stad Antwerpen | Grafisch Centrum

Verantwoordelijke uitgever

Patricia De Somer, Grote Markt 1, 2000 Antwerpen

Foto's

Foto's: Stefan Dewickere © stad Antwerpen dienst Monumentenzorg,
J. Marstboom © stad Antwerpen dienst Monumentenzorg

Wettelijk depotnummer

D | 2014 | 0306 | 133

Met dank aan alle deelnemers en alle stedelijke diensten voor hun medewerking!



